Bir imparatorluğun yıkıntısı üstünde

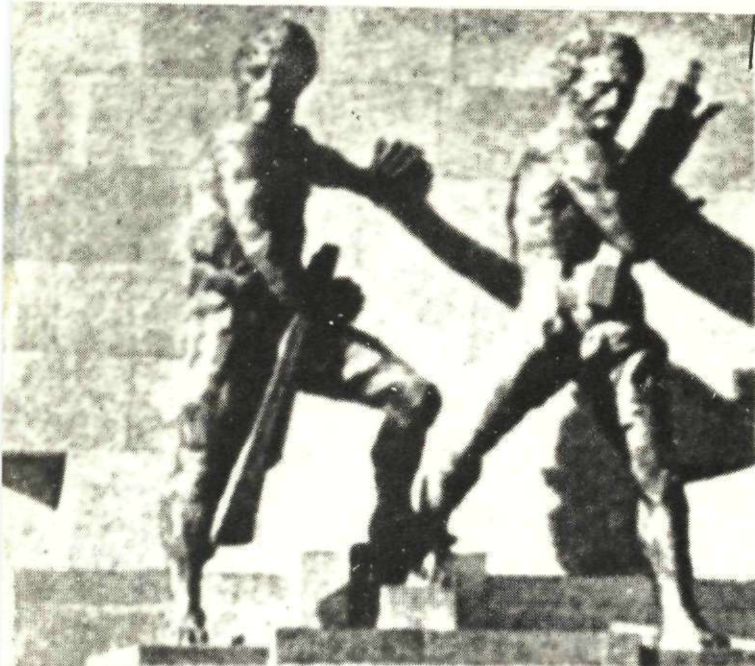
BİR CUMHURİYET DOĞUYOR

MY Milliyet YAYINLARI

20. YÜZYIL DOSYASI

Kemal Zeki Gencosman

TÜRK
ĞÜN. ÇALIŞ. GÜVEN.
K.ATATÜRK

- MİLLİYET YAYINLARI LTD. ŞTİ.

- Hazırlayan : KEMAL ZEKİ GENCOSMAN

- DİZGİ — TERTİP : MİLLİYET YAYINLARI Milliyet Ofset ve Baskı tesislerinde basılmıştır.

- 1. Baskı, Aralık 1976

BİR CUMHURİYET DOĞUYOR

Kemal Zeki Gencosman

Üç kıtaya yayılmış, olanca haşmetiyle Osmanlı İmparatorluğu, en geniş sınırları içinde...

BÖLÜM: 1

Bir imparatorluk batıyor

Onaltıncı yüzyılların dünya haritasında üç kıtaya kol salmış bir devlet görülürdü ki sınırlarını dolaşmaya bir ömür yetmezdi. Kuzeyde Viyana varoşlarından yola çıkardınız ; Polonyayı ortalık yerinden geçer, Kırım yarımadasıyla Azak kalesini ve Kafkas'ı dolanınca Karadeniz bir iç gölünüz gibi kalırdı. Doğuda İran'ın bir bölümüyle güneyde Arap yarımadası sizindi. Mülkünüzü çevrelemek için Kızıldeniz'i aşıp Habeşiştan ortalarına uzanır, batıda bütün Kuzey Afrika'yı kucaklayıp Atlantik kıyılarına dayanırdınız.

Bir vakitler Romalıların, İskender ve Dârâ gibi cihangirlerin, Bizanslıların ve Mısır firavunlarının hüküm sürdüğü ; Emevi, Abbasi ve Fatımiller gibi İslâm devletlerinin halifelik kurduğu bütün ülkeler, Selçuklular yoluyla Osmanlı devletine geçmişti. Adına "Osmanlı İmparatorluğu" denilen bu uçsuz bucaksız ülkenin bir sınır boyundan ötekine ondört ayda ancak ulaşabilirlerdi.

İmparatorluğun toprağında, devlet içinde devlet gibi yaşayan, sayıları otuza yakın topluluğun renklerini, ırklarını, milliyetlerini; dinlerini ve dillerini eksiksiz ve yanlışsız saymak hayli güçtü. Araplar, Kıptiler, ve Berberiler; Nuseyri, Keldanı ve Dürzîler; Acemler ve Kürtler; Lazlar ve Gürcüler; Azerîler, Çerkezler, Dağıstanlılar, Tatarlar ve Bulgarlar; Rum, Ermeni ve Ulahlar; Arnavutlar, Sırp, Hırvat ve Boşnaklar; Lehler, Ukraynalılar ve Çekler; Avusturyalılar, Macarlar ve bu arada. . . Türkler !

Toplam 65.000.000 insan Topkapı sarayında oturan Türk padişahının uyruğu idi ve kaderleri onun iki dudağının arasında sallanır dururdu. Tanrının yeryüzündeki gölgesi ne buyurursa o ferman kanun olurdu ve o çağda ferman da padişahındı, dağlar da. . .

Osmanlı İmparatorluğunun tarihini üç döneme bölmek âdet olmuştur: Osman Gazinin Söğüt yaylasında Uç Beyliğini kabul ettirdiği 1299'lardan Üçüncü Murat'ın ölümüne kadar geçen dönem fetihler ve istilâlarla genişleme çağıydı. İmparatorluğun Atlas Okyanusundan Kafkas'lara, Habeşistan'dan Tuna'ya kadar uzandığı, yirmi eski krallığın toprağına sancağını dikerek yirmi milyon kilometre kareyi bulduğu, İstanbul - Paris yolunun yarı yerine kadar Avrupa'nın Türk ülkesi sayıldığı çağ. . .Bazı tarihçiler dünya tarihinin bu dönemine "Türk Yüzyılı"ya da "Muhteşem Süleyman Yüzyılı" diyeceklerdi. Küçük Türk devletleri sayılmasa bile beş büyük Türk İmparatorluğu o gün dünya zenginliğinin ve gücünün yarısından çoğunu elinde tutuyordu. Bunların başında gelen Türkiye İmparatorluğunun Büyük Okyanus'tan gayri dünyanın bütün büyük denizlerinde kıyısı vardı. Fatih Sultan Mehmet'in amacı Anadolu'da Fırat'ı, Rumeli'de Tuna'yı tutarak Doğu Avrupa ve İtalya'ya yayılmaktı. Ancak Fa-

tih'ten sonra gelen hükümdarlar, Fırat ve Tuna'yı iyice tutabilmek için bu akarsuların ötesindeki ülkelerin fethedilmesini de gerekli görmüşlerdi. Tuna üzerindeki Macaristan'la Fırat ötesindeki Doğu Anadolu ve Irak'ın İmparatorluğa katılma gerekçeleri buydu. Baştanbaşa Kuzey Afrika'nın fethi ise Akdeniz'deki Türk donanmasının sere serpe dolaşabilmesini sağlıyacaktı.

Ancak ülkenin genişlemesi onun korunmasını gittikçe güçleştiriyordu. Fethedilen toprakları elde tutabilmek daha ilerlerde yeni fetihleri gerektiriyordu ve bunun bir sonu yoktu. Bu güçlük günün birinde İmparatorluğu en dış ülkelerden başlıyarak bir tasfiye zorunlu ile karşı karşıya getirecekti ve getirdi.

Bugünkü anlamda milliyet kavramı toplumlar için henüz bir değer hükmü ifade etmediğinden dilleri ve dinleri ne olursa olsun istilâ olunan yerlerin halkı padişahın uyruğu olmakta birleşiyordu. Ne var ki bu birleşme, İmparatorluğun ilk çağlarındaki gibi birbiri içinde erime biçiminde olamıyor, temsil edilemiyor, yabancılığını koruyan insan topluluklarının yan yana gelmesinden öteye geçemiyordu.

Böyle bir topluluğun dağılması da o ölçüde kolay olacaktı ve bunun adına bir süre duraklama(1585-1683), ondan sonra da gerileme denilecekti. Ne var ki, ilerde ayrıntılarıyla görüleceği üzere bu gerileme üçyüz yıl gibi uzun bir çağı kaplayacak ve 1918 yılına kadar sürecekti.

Bu son yüzyıllar yenilmeler ve çekilmelerle, dışarda İmparatorluğun parsellenip paylaşılma hesaplarıyla, içerde ayaklanmalarla, kişisel çıkarların ağır bastığı çözülmenin bütün belirtileriyle, devlet çarklarının rüşvetle dönebildiği türlü yönetim hastalıklarıyla yozlaşarak geçecekti.

Nihayet İmparatorluk batacaktı, ırklar, milliyetler, diller ve dinler karması, bir vakitlerin cihan imparatorluğu, çökecek, Avrupa'nın bir avuç Trakyası ile Anadolu yarımadasında oturan Türk halkının öz malı, yeni ve çağdaş bir devletin beşiği olacaktı.

Son yüzyıllar tarihinde çok kere Türkler ellerinde kalan son topraklarını da yitirme tehlikesiyle karşılaşmışlar, emperyalizmin çarkları arasında eriyip gitmenin eşiğine kadar gelmişler ancak büyük devletlerin Ülkemiz üzerindeki çıkar uyuşmazlığının oluşturduğu nazik denge sayesinde ayakta kalabilmişlerdi.

Adına Birinci Dünya Savaşı denilen büyük savaş, imparatorluk için son ve ağır darbe olmuştu. Dört uzun yıl, üç kıtanın dokuz cephesinde yüz binlerce evlâdının kanını oluklar gibi akıtan Türkiye, katıldığı savaş grubunun yenilmesi üzerine düşmanlarıyla ağır bir mütareke yapmak zorunda kalmış, bunun ardından da başta hanedanın son temsilcisi bir padişahla korkak ve hain bir yönetici kadro çıkarlarını koruma uğruna bir ölüm belgesi imzalamaktan çekinmemişti. Sevr Antlaşması adını taşıyan belge ile Osmanlı İmparatorluğunun batışı tescil edilmiş oluyordu. Ne var ki, emperyalizmin zaferi olarak kutlanan olay, Türk milletini harekete geçiren ve kurtuluşun ilk ateşini tutuşturan kıvılcım olacak, çürümüş bir imparatorluğun batışını yepyeni ve çağdaş bir devletin doğuşu izleyecekti.

Elinizdeki kitap son derece kısa çizgilerle bu batışın ve bu doğuşun öyküsünü anlatmaya çalışacak. . .

İMPARATORLUĞU YIKAN NEDENLER

Abdülaziz'in Paris seyahatinde Üçüncü Napoleon, Türk Dışişleri Bakanı Keçecizade Fuat Paşaya sormuştu :

– Paşa Hazretleri sizce çağımızın en güçlü devleti hangisidir?

Fuat Paşa düşünmeden cevap verdi :

– Osmanlı İmparatorluğudur, Haşmetmeap!

Zarif ve zeki devlet adamı, bu hükmünün açıklamasını da yaptı :

– Şundan dolayı çok güçlüdür ki, yüzyıllardan beri siz dışardan, biz içerden yık-

maya çalışırız, hâlâ dayanıyor.
Ama artık dayanamayacağı günler yaklaşıyordu.

Osmanlı İmparatorluğunun tarih sahnesinde silinmesi sonucunu hazırlayan nedenler bellibaşlı dört grupta toplanabilirdi. Başta, devletin temel ilkesi olan dine bağlı etkenler geliyordu. Bu etkenlerin doğurduğu sonuçlar da birbirinden farklıydı :

a) Din adamları, din kaynağından güç alan engellerle reformların karşısına dikiliyorlardı. Bu yüzden devlet dünyadaki ilerlemeyi izliyemiyor, geri kalıyor, arada bir uçurum açılıyordu. Genç Osman ve Üçüncü Selim gibi iki ilerici padişah bu uğurda başlarını vermişlerdi.

b) Adına "Ulema" ya da "İlmiye sınıfı" denilen bir aristokrasi sınıfı yaratılmıştı. Bu sınıf Osmanlı toplumu içinde gücünü giderek artırmış ve adeta yönetimi ele geçirmişti.

c) Devlet içinde din ayrılığı yüzünden kaynaşamıyan topluluklar ayrı devletler halinde yaşıyorlardı. Başka bir deyimle gerçek birlikten yoksun bir imparatorlukda yabancılıklarını koruyan gruplar vardı.

Dinden sonra büyük etken imparatorluk yönetiminde merkezdeki gücün zayıflaması ve bundan doğan karışıklıklardı. Devlet içinde devletçikler diyebileceğimiz azınlıklar ise, merkezin zayıflamasını bekliyorlardı. Ellerine geçen ilk fırsatta efendilerine karşı ayaklanmaya hazırdılar.

Üçüncü büyük etken olarak ekonomik nedenleri, hazineyi kemiren mali bunalımları, israfı ve sosyal hastalıkları saymak yerinde olur.

Nihayet sıra ağırlığını yüzyıllarca koruyan dışa bağlı nedenlere gelir. Dış baskılar, büyük devletlerin ve özellikle Rusya'nın emperyalist siyaseti Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünde son darbeyi indirecek ve yıkılışta başlıca rolü oynayacaktır.

Şimdi bu etkenleri daha yakından tanımaya çalışalım.

DİNE BAĞLI ETKENLER

Dinsel inançların, toplum hayatında tarih açısından en önemli öğeyi oluşturduğu ötedenberi bilinir. Tarihçilere göre geçmişteki en önemli olaylar dinden kaynaklanır. Böyle olunca Osmanlı İmparatorluğunu yıkan etkenlerin başında dinsel nedenler gelir

Dünyadaki islâm dininin liderliğini Osmanlı İmparatorluğuna kazandıran Yavuz Sultan Selim'den sonra padişahlar devlet başkanlığı gücünün yanında din kuvvetini de ellerinde tutmaktaydılar. "Tanrının yeryüzündeki gölgesi" olan Sultan, manevi şef sıfatıyla müminlerin başı idi ve "Halife" adını taşırdı.

Devletin hukuk sistemine temel olan şeriat padişaha emanet edilmişti.Kişiliği kutsal ve bütün kanunların üstünde olan padişah cezalandırılamazdı. Devlet yöneticilerini seçen, savaşa ve barışa karar veren bu mutlak egemenlik sahibi, sadece şeriat hukukunda değişiklik yapamazdı.

Dünya ve din işlerinin bir kişide toplanması, yönetime şeriat kurallarının yön vermesi ister istemez din ve devlet işlerini biribirine karıştırıyordu ve din devlet yönetiminin her kesiminde ağır basıyordu. Dinin, devlete her istediğini yaptırabilmesi bu etkinin doğal sonucu idi.

Devletin medeni ve siyasal kanunlarını oluşturan din, öteyandan "ulema" sınıfı diye bir sınıf yaratmıştı. Din görevlileri diyebileceğimiz bu sınıf giderek öylesine bir otoritenin temsilcisi oldu ki ulema zaman zaman padişahların akibetlerinde bile rol oynamaktan geri durmadı.

Ulema, otoritesini İslâm dininin kutsal kitabı olan Kuran'a dayanarak kurmuştu. Ne var ki, Kuran Arapça idi ve Türkler bu dili bilmediklerinden manasını anlıyamıyorlardı. Oysa Kuran'da gelecek hayatla ilgili dinî emirler yanında miras, evlilik, mülkiyet hakkı, amme hukuku, ticaret ve ceza hukuku alanlarına giren sorunlara da deği-

Dünyanın en büyük İmparatorluğuna adını veren Osman Gazi.

niliyor, ahkâm konuluyordu. Fakat ulema kutsal kitaptaki bu sosyal ilkelerin çok dışına çıkarak, zorlıyarak yorumlar yapıyor, yerine göre uyduruyor ve müminlerin giyecekleri elbiseye kadar her çeşit toplumsal ve kişisel yaşam koşullarına karışıyordu. Dinî otoritelerin ortaya koyduğu kurallar, sözgelişi başa sarılan sarığa bir kutsallık veriyordu. O biçim ulema çıktı ki, bununla da yetinmedi; kutsal giysi sarığın din gereğidir diye biçimine ve büyüklüğüne de karıştı.

REFORMLARIN KARŞISINA ÇIKAN ENGELLER

Din ve devlet işlerinin biribirine karışması, reformları ve yenilikleri büsbütün olanaksız hale getirmese bile hayli güçleştiriyordu. Nitekim, ileriye doğru bir atılıma girişmek, bir buluşu benimsemek veya bir kanun çıkarmak gerektiği zaman başarıya ulaşmanın bir tek yolu vardı. Bu yol, girişimin ülkeye veya halka yararlı olacağını ileri sürmek değil, bu reformun din ilkelerine uygunluğunu kanıtlama zorunluğu idi. Bir yabancı şöyle yazıyordu:

"Ne kadar kötü mümin olursa olsun, bir Müslüman, İslâmlaşmamış bir gerçeği hiç düşünmeden reddeder. Bir gerçeğin İslâmlaşması demek, Tanrının veya peygamberin koyduğu ilkelere dayandırılması demektir."

Bu garip davranışın niteliğini daha iyi gösterebilmek için şu örneği hatırlamak yeterdi:

İkinci Sultan Mahmut, vebanın ülkeyi kasıp kavurduğunu görüyordu. Avrupalılar, karantina usulüne başvurarak bu felâketten kurtulma çaresini bulmuşlardı. Sultan ayni tedbiri kendi ülkesinde de uygulamaya karar verdi. Bilim adamlarını çağırarak karantina usulünün İslâmlık bakımından bir temele bağlanmasını istedi. Ulema, bu talimat üzerine derhal çalışmaya koyuldu ve Tanrının şu ayetini buldu: "İnsan bir kötülük dışında ise, o kötülüğün içine girmemelidir." Bu arada, Halife Ömer'in de padişahın önerdiği tedbire değinen bir davranışını saptamışlardı: Şam üzerine yürüyen Halife, kentte veba olduğu haberini alınca, kente yaklaşmış olan bir birliğin derhal durmasını emretmişti. Böylece, Sultan Mahmut Tanrının isteğine uygun olarak, İmparatorluk için de karantina usulünü koyabilmişti.

Veba hastalığının ülkeyi kırıp geçirdiği o günlerde, Mareşal Moltke İstanbul'da Büyükdere'de bir kahvede dinlediği şu sözleri Berlin'deki bir dostuna yazacak ve mektubun altına kişisel görüşünü ekliyecekti :

"Bir kahvede molla sakallı dinleyicilerine :

— Niçin, diyordu, niçin bu kadar çok asker öldü? Çünkü, çeşit çeşit budalaca tedbirlere girişildi. Fakat siz vebadan korkmayanlar, ve hiçbir tedbire başvurmayanlar, vebadan öldünüz mü? Hayır. . ."

Moltke ilâve diyordu:

"Burada ulema var oldukça veba da kalacaktır."

Dinsel sorunlar üzerinde çalışmalar Şeyhülislâm yardımcıları tarafından yapılıyor ve varılan sonuçlar fetvalarla halka duyuruluyordu. Bu fetvalar, resmî ve yazılı olmalıydı.

1826 yılında İkinci Mahmut, Şeyhülislâm'dan, Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasını ve Avrupa askerî sisteminin kabul edilmesini meşru gösteren bir fetva almak zorunda kalmıştı. Bu fetvada, Hazreti Muhammet'in "Savaş oyunların en incesidir" sözüne yer veriliyordu. Peygamberin bu hadisle, birliklerin ve komutanların eğitim görmeleri gerektiğini söylemek istediği ileri sürülüyor ve Şeyhülislâm efendi bu söze dayanarak, şöyle bir sonuca varıyordu:

"Hristiyanlar askerlik ilminde şu anda bizden daha ileridirler ama biz Peygamber efendimizin emirlerine uyacak olursak onları geçeriz."

Osmanlı İmparatorluğu teşkilâtında ulema sınıfının başı Şeyhülislâmdı. Sadrazam, dünya işlerinden, Şeyhülislâm, din işlerinden sorumlu iken giderek ulema veya ilmiye sınıfı her işe karışır oldular.

Reform hareketleri bir yandan kabulündeki güçlüklerden, öte yandan ulema sınıfı denilen cahil dinadamları yüzünden toplumumuzda köklü bir değişiklik yaratamıyordu. Bu cahil dinciler, ikiyüzlü ve her türlü yeniliğe karşıydılar. Padişah yanında kabul eder göründükleri reformlara aslında düşman olduklarından, üstlerinden baskı kalkar kalkmaz, yine eskiye dönmeye çalışırlardı.

Bu yüzden de, bütün Avrupa devletleri her gün daha zenginleşir, ticaretlerini ve endüstrilerini geliştirir, hukuk düzenlerini günün gereklerine uygun hale getirirlerken, ekonomide ve askerlikte güçlenirlerken, Osmanlı İmparatorluğu, reformcuların gayretlerini baltalıyan çeşitli engeller yüzünden, korkunç bir hareketsizlik içinde kalıyordu. Bu hareketsizlik ve yerinde sayma, ilerliyen Avrupa ile aradaki uçurumu her gün biraz daha derinleştiriyordu.

İslam dininin, başka dinlere göre, büyük özelliklerinden biri, bu dinin ruhban sınıfı diye bir sınıfa yer vermeyişi idi. Bu din, Tanrı ile insan arasına, hiçbir sıfatla hiç kimsenin girmesine izin vermiyor, böylesine bir girişimi küfür sayıyordu.

Hal böyleyken, Osmanlı toplumu içinde ulema kendiliğinden bir ruhban sınıfı yaratmış oluyordu. Bunlar, sınıfları için ayrıcalıklar sağlamanın, toplum üstü hale gelmenin yollarını da bulmuşlardı.

Din adamlarının en yüksek makamı olan Şeyhülislâm ile yönetimin başı olan Sadrazam, Padişahın iki büyük yardımcısı idiler. Birisi manevî kuvvetin, öteki dünya işlerinin uygulanmasından sorumlu bulunuyorlardı. İmparatorluğun bu iki başı yücelik bakımından aynı düzeyde olsalar da, kanunlar konusunda son söz her zaman en büyük müftü olan Şeyhülislâm'da kalırdı.

Şeyhülislam'dan başlıyan din adamlarının oluşturduğu ulema sınıfı yönetim örgütünde geniş ayrıcalıklara sahipti. Bunlar, bilimi temsil ettikleri iddiasındaydılar. Ancak, bu sınıfın büyük çoğunluğu, bilginlik şöyle dursun, koyu bir cahilliği ve hurafeciliği simgeliyorlardı. Üstelik, dini bir silah gibi kullanarak, halkı soymanın dümenleriyle meşguldüler.

Ulema sınıfında olanların ayrıcalıkları, vergi vermemek, ölüm cezasına çarptırılamamak, malı haczedilememek gibi hususlardı.

ULEMANIN TERS YÖNDE ETKİSİ :

Din adamlarının İmparatorluğun kaderi üzerindeki etkileri başlıca şu iki noktada toplanırdı:

1) Ulema, her yeniliğe karşı olurdu.

2) Öğretim, ulemanın tekeli altındaydı.

Bu sınıftaki din adamları özellikle çoğunluğu oluşturan cahil çıkarcılar için, ilerici hareketlere karşı gelmek bir çeşit kendini koruma içgüdüsünün doğal sonucuydu. Reform hareketleri, özellikle Avrupa'da gerçekleşmiş yeniliklerin kabul edilmesi İmparatorluğun teokratik kuruluşu için bir tehlike oluyordu. Devleti lâikleştirmek, yabancı medenî kanunlar kabul etmek, şeriat mahkemeleri yerine lâik mahkemeler kurmak ulemanın çıkarlarını engellemek ve onları ayrıcalıklarından yoksun bırakmak demekti. Sınırsız güçlerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalanlar elbette direneceklerdi. İkinci Osman, Üçüncü Mustafa ve Üçüncü Selim'in kendilerine göre giriştikleri reform hareketleri ulemanın Yeniçerilerle birleşerek karşı gelmeleri sonucu başarısızlığa uğramıştı.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Mustafa Reşit Paşa'nın ilân ettiği Tanzimat Hareketi de, Türkiye'ye ileri fikirler sokmaya çalışan Jöntürklerin çabası da aynı engelle karşılaşmıştı. Bu sonuncusunda ülke ileri Jöntürklerle gerici ulema sınıfının çarpışmasına açıkça sahne olmuştu.

Birinci Meşrutiyetin ilânından sonra, Mithat Paşa zamanında kısa bir dönem sinmek zorunda kalan ulema, Meşrutiyet kaldırıldıktan ve Mithat Paşa ülkeden uzaklaştırıldıktan sonra, İkinci Abdülhamit'in kanatları altında eski gücünü yeniden kazanmayı başardı.

İkinci Meşrutiyet her olumlu atılımda karşı çıkan ve Türkiye'nin geri kalmasında en büyük etken olun bu din simsarlarını bir kez daha kenara itiyordu. Ancak, bir yıl sonra, 1909'da bu kez askeri kışkırtarak ve mektepli üzerine saldırtarak bir kere daha dişlerini gösterdiler.31 Mart (13 Nisan) olayı diye anılan bu gerici başkaldırma Selânik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştı.

Gericiler, öteden beri, din silâhını kullanırlardı. Yalnız sokaktaki cahil molla veya yobaz imam değil, İkinci Meşrutiyet Meclisinde de ulemanın temsilcileri ilericilere aynı silahla saldırıyorlardı. Başta cahillik olmak üzere, çok değişik nedenlerle elden çıkmış olan Bosna-Hersek sorunu Mecliste görüşülürken ulemadan bir Üsküp milletvekili, bu iki bölgenin de, Bulgaristan'ın da elden çıkmasının tek nedeni ülkede beş vakit namaz kılmayanlar olduğunu ileri sürüyordu. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa yine aynı Mecliste, ülkenin tarımını ve endüstrisini geliştirmek için Avrupa'da olumlu sonuçları görülen bazı yeni yöntemler uygulanacağını söylediğinde de yine ulemadan İstanbul milletvekili Asım Hoca şöyle bağırıyordu :

"Utanın Efendi, utanın, bizim düsturumuz ve Kur'an'ımız var, bunlar yeter. Avrupa kanunlarını ne yapacakmışız?"

Medrese öğrencileri, İkinci Meşrutiyet'i Abdülhamit'e zorla ilân ettirmiş olan İttihat ve Terakki Partisi bazı yenilikler getirmeyi düşündüğünde bunlara karşı direniyor, mitingler yapıyordu. Yobaz mollalar ayrıcalıklarını yitirme ve askere alınma korkusu içindeydiler.

Bunlar dinle uzak yakın ilgisi olmayan uydurmalarla saf ve cahil halkı kandırıyorlar, çıkar sağlıyorlardı. Çıkarların devamı, cahilliğin sürüp gitmesine bağlıydı. Saf insanlara kör inançlar ancak bu suretle Tanrı Buyruğu diye yutturulabilir ve bu zavallılar gerçekte var olmayan güçlerin baskısı altında, cin, şeytan, melek, cennet ve cehennem masallarıyla uyutulabilirdi.

Yalnız basit halk mı böyleydi? Hayır. Cehalet yönetimin ta üst düzeyinden başlıyordu. Sarayın loş odaarında yarı mahpus hayatı süren, cariye ve içki âlemi içinde dünya gerçeklerinden uzak büyüyen şehzadeler tahta geçtikten sonra da zavallılıklarını sürdürüyorlardı. Fatihlerin, Yavuz Sultan Selim'lerin, Kanuni Sultan Süleyman'ların tahtlarında artık balıklara inci serpen Deli İbrahim'ler oturuyordu. Osmanlı tarihi, tahta oturduğu gün, on dokuz kardeşini acımasız boğduran gaddarından, Haseki Kadının odunuevinegeç gönderildi diye sadrazam boynu uçuran ruh hastasına kadar çeşitli padişahın gelip geçtiği ibret aynası olacaktı.

Osmanlı padişahları arasında en aklı başında sayılanların bile türlü gariplikleri vardı.

1757'de , 41 yaşında tahta oturan Mustafa, Üçüncü Ahmet'in eğitimine dikkat gösterdiği oğluydu. Açık fikirli ve vatansever bir Padişahtı. Aynı zamanda şiir yazmağa da meraklı olan Üçüncü Mustafa memleketin içinde bulunduğu kötü koşulları görüyor ve biraz da umutsuzluk içinde şu tasviri yapıyordu :

"Yıkıluptur bu cihan, sanma ki bizde düzele,
Devleti çarh-ı deni virdi kamu müptezele
Şimdi ebvâb-ı saadette gezen hep hezele
İşimiz kaldı hemen merhamet-i Lemyezel'e !"

(Kahbe felek devleti bir takım değersiz ellere düşürdüğünden yıkılan bu cihan bizde de düzelmez. Şimdi mutluluk kapılarında maskaralar dolaşıyor. Bizim işimiz de Yüce Tanrı'nın merhametine kaldı !) Üçüncü Mustafa yıldızlardan ahkâm çıkarmanın

Özi kalesin'in düştüğünü öğrenince yatağa düşüp kederinden ölen hassas Padişah Birinci Abdülhamit. (Üstte solda) Osmanlı Padişahları arasında hafif hareketleriyle tanınan Sultan Deli İbrahim (Üstte sağda) Gazabı ve acımasızlığıyla ünlü Sultan Dördüncü Murat (altta solda) Vaktini çoğunlukla içki ve kadın alemleri arasında geçiren İkinci Selim (Sarı Salim) (altta sağda)

Kırım Savaşında üç müttefik olan Türk İngiliz ve Fransız komutanları. (Üstte) Kırım Savaşının ateşli bir sahnesi. (altta)

adı olan (İlm-i Nücum-Yıldızlar Bilgisi) ne çok önem veriyor, dünyanın bu bilgi ile yönetildiğine inanıyordu. Yıldız bilgisi ile uğraşanlara müneccim denilirdi ve bunların başı olan Müneccimbaşı sarayda oturur, padişahın akıl hocalığını yapardı. Avrupa'nın ileri gitmiş olması, Üçüncü Mustafa'ya göre, Avrupa kurallarının çok bilgiç müneccimlere sahip olmalarıyla sağlanabiliyordu.

O sırada, Yedi Yıl Savaşlarını zaferle bitirdiğinden dünyaya büyük ün salan Prusya kralı İkinci Frederik'in e bu zaferini müneccimlerine borçlu olduğunu düşünen Sultan, ondan müneccim sipariş etmeye karar verdi. Ahmet Resmi Efendi, Padişahın özel temsilcisi olarak Prusya Kralını ziyaret etti ve Üçüncü Mustafa'nın yetenekli müneccimer rica ettiğini söyledi.

Büyük Frederik'in, Ahmet Resmi Efendiye müneccim yerine verdiği karşılık şu oldu:

"Benim zaferimi sağlıyan üç tane müneccimim vardır. Bunlar sırasıyla, 1) Devlet hazinesini dolu bulundurmak; 2) Hazerde ve seferde askere talim ettimek; 3) Tarih okumaktır.

Padişahınıza bunu böylece anlatınız."

Aynı padişah 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rus murahhaslarının mütarekede yumuşak davranmaları için kendi eliyle bir büyüname yazmış, elçimiz Osman Efendinin eline vererek bu büyünün Rus elçilerinin geçeceği yola ya da girecekleri kapının eşiğine gömülmesini emretmişti. Elçimiz padişahın emrini yerine getirmiş ama yüz kızartıcı Kaynarca Anlaşmasını imzalamaktan da geri kalmamıştı.

Osmanlı İmparatorluğu bu Antlaşmayla gerileme döneminin kapısını ardına kadar açıyordu. Aşağıdaki fıkra bu dönemdeki yenilgilerimizin bazen ne biçim nedenlere dayandığını göstermesi bakımından hayli ilginçtir :

Orduyu islah için davet edilmiş bulunan Alman mareşali Moltke, Türkiye Mektupları'nda ibret verici anılar nakleder: İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusuna karşı Nizip'te başta Moltke olduğu halde, kurmay subayların hemen savaşa girilmesi önerisini baş komutan Hafız Paşa:

— Cuma günü savaş yapmak şeriata uygun düşmez, diye reddetmiş, gece düşmana bir baskın yapılması önerisini de,

— Haydutlar gibi baskın yapmak, hileye başvurmak Osmanlı şanına yakışmaz, diye geri çevirmişti. Sabahleyin, bir çember içine düştüklerini görünce, çekilip kurtulma önerisinde bulundukları zaman ise yine Hafız Paşa bu davranışı yiğitliğe yedirememişti :

— Çekilmek şerefsizliktir. . .

Nizip'te tabii, yenildik ve İbrahim Paşa İstanbul'a doğru yoluna devam etti.

Dahası vardı. İlerliyen İbrahim Paşanın durdurulması için İstanbul'dan kuvvetler gönderilmişti. Bu kuvvetlerden birine komuta eden Reşit Paşa ile Zarif Paşa Üsküdardan yola çıkmış, şurası burası derken Ankara'ya ulaşmışlardı. Zarif Paşa anılarında, bundan sonraki yolculuklarını şöyle anlatacaktır:

"Paşa sarayda büyümüş, hiç taşraya çıkmamıştı. Ayağı çıplak, başı açık kadın, çocuk, dağ taş, ırmak gördükçe, hayretler içinde kalır, bize acaip sorular sorardı. Ankaradan daha yeni çıkmıştık ki :

— Sivas yakın mı, diye sordu. Daha yirmi konak var dediğimizde, hayret edip :

— Zat-ı Şahane'nin mülkü amma da çokmuş, ha!, dedi. Yine durmazdı:

— Bu dağlar, bu ormanlar da Padişahımızın mı? diye sorardı.

— Evet, ta Basra'ya dek Padişahımızındır,dediğimizde :

— Bu kadar yer varken, daha ilerisi nemize lâzım? derdi."

Avrupalıların "Muhteşem Süleyman" dedikleri Kanuni Sultan Süleyman.

Balkan savaşının felâket günlerinde düşmanın Çatalca'larda göründüğü sırada,Bab-ı Meşihat (Şeyhülislâmlık Kapısı) bütün okullara: "Allahümme salli salâten ve selmi selâmen tamen. . ." diye başlıyan bir dua göndermiş ve bunun öğrencilere 4444 defa okutturulmasını emretmişti. Bu dua, Şeyhülislâm'a göre, düşmanın kolunu kanadını kırmaya yetirliydi. Jöntürk kurucularından Doktor Abdullah Cevdet, duvarına astığı bu ibret levhasının altına şu notu koymuştu: "Duanın âlâsını Bulgarlar ettiler. Otuz iki bu kadar yıl çalıştılar, kuvvetlendiler.İyi bir idare kurmaya çalıştılar. Sonra da kendilerini zafere ve bağımsızlığa götürecek nedenleri hazırladılar."

Yine Abdullah Cevdet, 31 Ocak, 1912 de İçtihat'ta şunları yazıyordu: "Çatalca'da patlıyan topların sesi kulağıma geliyor, Edirne'ye atılan gülleler göğsümü dövüyor, bunların cümlesine karşı koyacak gücüm var. Fakat beni öldürmek isteyen amansız pençesiyle beynimi karıştıran bir tereddüt var. Bu tarrakeler, top sesleri, bu darbeler acaba bizi uyandırabilecek mi? Yoksa, her zaman her devirde olduğu gibi, bir takım bal kabakları Anadolu'ya, yegâne fesatlık ve faaliyet sahaları olarak kalmış olan Anadolu'ya yayılarak yeniliş sebeplerimizi halka kendi kafalarına göre açıklamaya mı koyulacaklar ?. . .

'Efendim, İslâm ordusu hiç yenilir miydi? Lâkin Tanrı bize kızgındır. Namaz kılmıyorlar, oruç tutmuyorlar, özellikle, zekât ve fitre vermiyorlar. İstanbul'da hanım kızlar ellerine eldiven giyiyorlar. . .Biz hep bunlardan dolayı yenildik, askerimiz mağlup oldu," mu diyecekler?

Ah, beni titreten bu ihtimaldir, yoksa Bulgarların topu değil ! "

ÖĞRETİM ULEMA TEKELİNDE

Genel olarak öğretimin ulema tekelinde kalması da İmparatorluğun batış nedenlerinden biriydi. Çıkarlarını korumak söz konusu olunca, kolayca anlaşıp bir araya gelebilen ulema halkın kör inançlardan kurtarılması ile kendi otoritelerinin zayıflayacağını anlayacak kadar akıllıydılar ve o akibete uğramamanın tek çaresi halka sadece dinsel eğitim vermek, bağnazlığı körüklemek, bilincin uyanmasına engel olmaktı. Mahalle imamları eliyle yürütülen ilk öğretim de medreselerde verilen yüksek öğretim de aynı amaca yönelikti.

Dinsel ilkelere dayanan öğretim ile yüzyıllarca öncenin ilkel bilgileri verilmeye çalışılıyordu. Çünkü ulema, müspet bilimin, fizik ve doğa bilimlerinin ortaya koyduğu gerçekler karşısında savundukları karanlık sistemin nasıl yerle bir olacağını çok iyi biliyordu. Böyle bir öğretimin Avrupa uygarlığını kavrayacak kişiler yetiştiremiyeceğini tahmin etmek ise hiç de zor değildir.

Medreselerde Kur'an'dan ve kaynağını Kur'an'dan alan bilimden başka birşey okutulmadığı için, onyedinci yüzyıldan başlıyarak bu kurumları bitirebilenler sadece çok sınırlı ölçüde din bilgisiyle yetişebiliyorlardı. Ulema bu bilginin insanın,her türlü ihtiyacını karşılayacağını iddia ediyor ve Batının kapısını böylece kapamış oluyordu. Hristiyanlığa karşı yaratılan düşmanlık Batıdan gelen herşeye ve bu arada Batı uygarlığına karşı da bir direniş yaratıyordu.

Ziya Paşa bir yazısında, yalnız din bilgisi ile yetişen medreselileri şöyle anlatacaktı:

"Onlara bir gazete verilse, lugatsiz anlayamazlar. Fıtıhtan birşey sorulsa, okumadık derler. Bir avetin anlamı sorulacak olsa, size Kadı Beyzavi'nin tefsirini gösterirler. Rusya'nın nerde olduğundan söz edilse, - ne cehennemin dibinde olursa olsun, Allah Moskof keferesinin yüzünü göstermesin!- derler. Politikadan, ekonomiden habersiz olup, birisine bir memurluk verilse, ne işi yapabileceklerini kendileri de bilmezler. Okurlar, yazamazlar; yazarlar, okuyamazlar."

BEŞİK ULEMASI

Onyedinci yüzyıldan başlıyarak, mülki mansıplar evlâda intikal ettiği gibi, ilmi mansıplar da babadan oğula geçmeye başladı. Ulemanın beşikteki çocuğuna ilmi rütbeler veriliyordu. Böylece tarihimizde "beşik uleması" denilen cahil ulema zümresi türemiş oldu. Analarından bilgin doğan, okumadan hoca, yazmadan kâtip olan bu adamlar bir araya gelip ilmi tartışmalar yaparlardı. Tartışma konuları çoğunlukla, "şeytan ve melek var mıdır, yok mudur? Firavun acaba iman etmiş miydi, etmemiş miydi?" gibi incir çekirdeğini doldurmayan fakat yüzyılları dolduran ipe sapa gelmez sorunlardı.

Ele geçirmek istedikleri bir mansıbı elde etmek için din madrabazlarının başvurdukları çarelerden biri rüyalarında Hazreti Peygamberi görmekti. Şuaravizade, Mısır mansıbını elde etmek için şöyle demişti: "Mısır'ı dün gece rüyamda Hazreti Muhammet bana verdi. Her kim tasarrufa yeltenirse, elbette ki gazaba uğrar, hanümanı berbat olur, hayır görmez," diyerek rakiplerini susturmuş ve Mısır mansıbını ele geçirmişti.

İbret verici örneklerden birini de onsekizinci yüzyılda bir süre ülkemizde kalmış olan Baron de Tott, anılarında şöyle anlatacaktı :

"Sultan Üçüncü Mustafa, bir riyaziye okulu açılmasını ve bu okulu benim yönetmemi arzu edince, handeseci geçinenler ayaklandılar ve bu işin benim tarafımdan yönetilmesine karşı çıktılar. Bunlar ; Biz de Tott kadar riyaziye biliriz, diyorlardı. Olayı Padişaha arzettim. Sultan, iki mümeyyizle birlikte karşı çıkanları sınavdan geçirmemi emretti. Sınava girmeye cesaret edenlere :

"bir üçgenin iç açılarının toplamı kaç derecedir?" diye sordum. Bir hayli düşündüler, sonra aralarından en bilgin geçineni, soruyu :

"Üçgenine göre değişir' diye yanıtladı. Artık sınavı uzatmakta bir yarar görmedim."

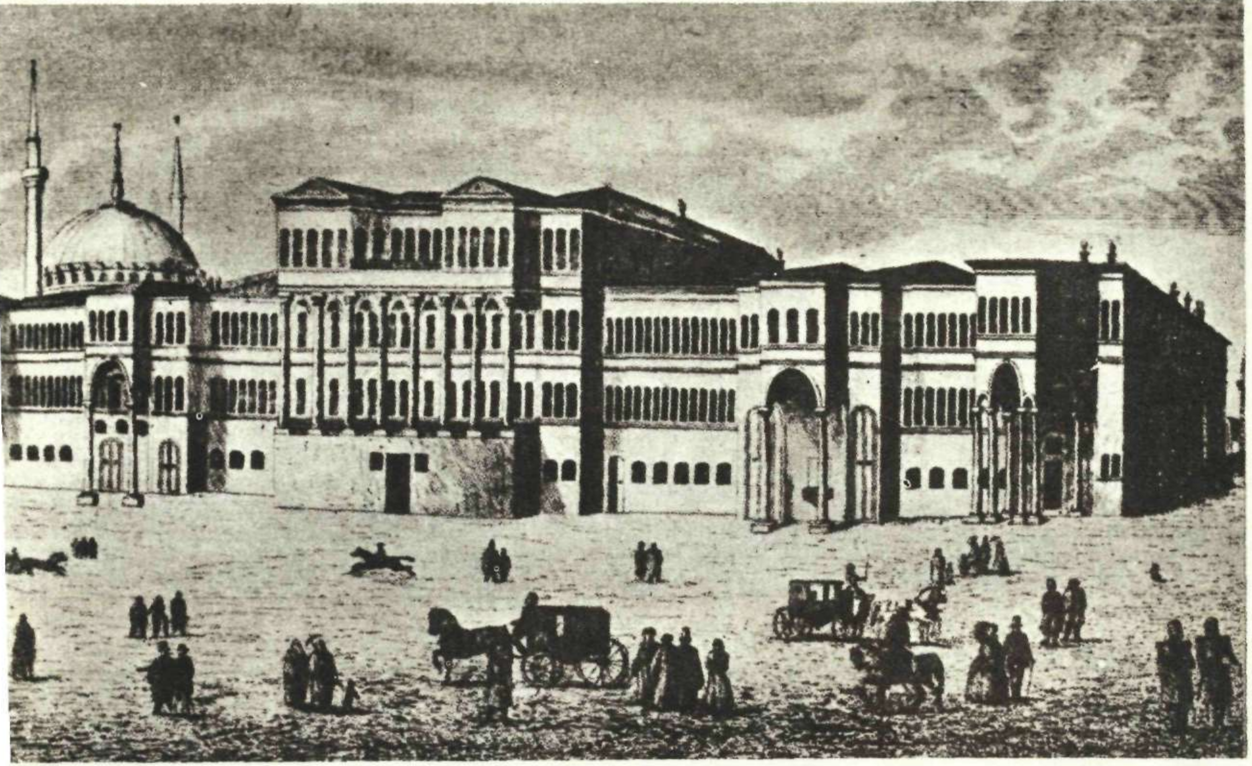
Büyük Fransız Devrimi Avrupa'da yepyeni fikirlerin yeşermesine yol açmış, insanca yaşama ilkesini harekete geçirmişti. Fakat bu Devrimin Türkiye'deki kabul şekli oldukça değişiktir. Üçüncü Selim'in Dışişleri Bakanlarından Atıf Efendi, insanlığın bu büyük aşamasını, "Voltaire ve Rousseau"gibi zındıkların eserleriyle husule gelmiş fisk-ü fücur (günahın her çeşidi) sayıyor, insan hakları beyannamesi için de: "İnsanları hayvanlar düzeyine indiren bir beyannamedir," diyordu.

Yukardan beri verdiğimiz örnekler, halkın hangi koşullar altında tutulduğunu ve bu durumun böylece sürüp gitmesi için çıkarcı yobazların ne çeşit çabalar harcadıklarını göstermeye yetse gerektir.

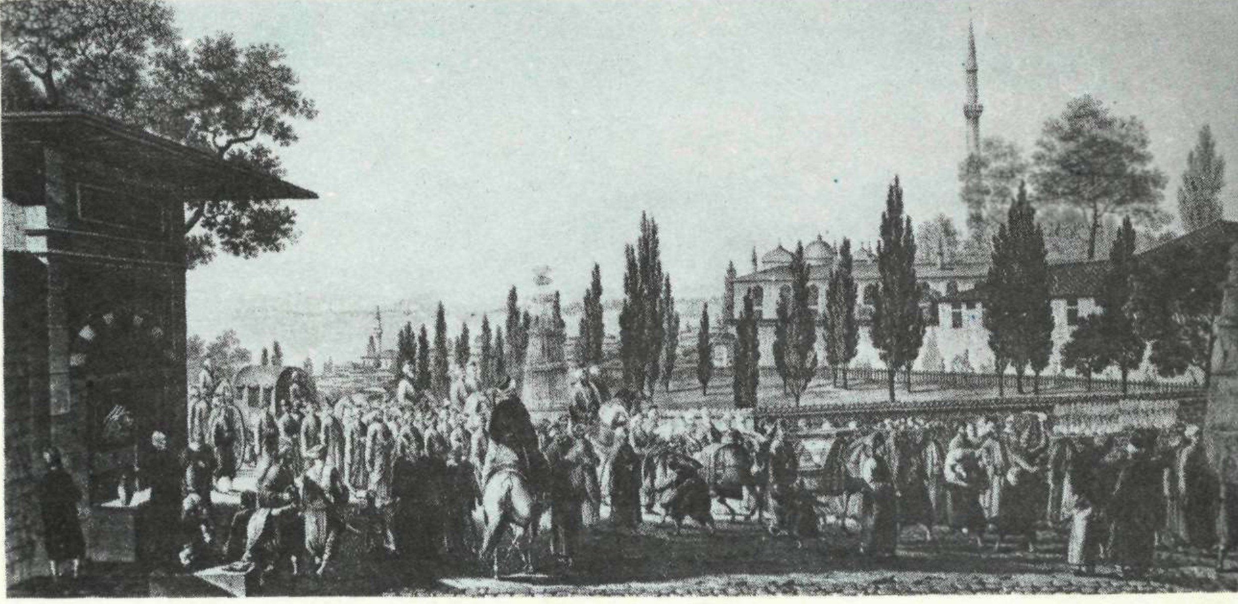
BABIÂLİ'NİN ZAYIFLAMASI

Kral güçlü olduğu sürece herşey yolunda gider, sözü Osmanlı İmparatorluğu için de geçerliğini koruyordu. Bünyedeki çeşitli çatlaklara rağmen, İmparatorluk yönetiminin merkezi olan Bâbıâli de dışarıya karşı ve içerde kudretini sürdürebildiği sürece gerçekten herşey yolundaydı. Fakat, zayıflamaya yüz tutunca bünyedeki hastalıklar birer birer kendini göstermeye başladı. İçerde anarşi artıyor, dışarda otoritenin zayıfladığı belli oluyordu. Bu zayıflamayı önce Padişahların davranışlarında aramak gerekirdi. Çünkü, İmparatorluğun temellerini sarsan anarşinin tek sorumlusu padişahtı.

Padişahlar, İmparatorluğun ilk dönemindeki manevi güçlerini ve itibarlarını yitirme yoluna girmişlerdi. Artık sefere çıkmıyorlardı. Yerlerine sadrazamları yolluyorlar, kendileri saraylarda kalıyor ve vakitlerinin çoğunu sarayın harem bölümünde geçiriyorlardı. Çoğu, daha tahta oturduğu gün ellerini kana buluyorlar, tahta günün birinde

Osmanlı İmparatorluğu, yüzyıllarca (Babıâli - Yücekapı) denilen bu merkezden yönetildi. (Üstte). *26.* Osmanlı Padişahı Üçüncü Mustafa, akıllı ve iyiniyetli bir hükümdardı; fakat bozuk düzeni ıslah etmeye gücü yetmedi. Onun yapamadıklarını oğlu Üçüncü Selim yapmaya çalışacaktı. Resimde Üçüncü Mustafa'yı ve şehzadesi Üçüncü Selim görülüyor (altta).

Osmanlıları batıran sebepler arasında israf büyük yer tutuyordu. Özellikle sarayla ilgili her türlü tören, sultanların evlenmeleri, veya şehzadelerin sünnet düğünleri akla hayale sığmaz israflara yol açardı. Yukarıdaki temsili resimde bir sultan düğünü görülüyor. Osmanlılar çarşı pazar işlerinde, özellikle fiyat kontrolünde çok titizdiler. Bir Avrupalı ressamın yukarıdaki temsili resminde bir yanda yemiş tartılırken, bir yandan ihtisap çavuşunun (Belediye zabıta memuru) sopaylabir ekmekçiyi cezalandırdığı görülüyor (altta).

ortak olabilecek yakınlarını ortadan kaldırarak işe başlıyorlardı. Üçüncü Mehmet tahta çıktığında bütün bir gününü ondokuz şehzadenin birer birer tutulup öldürülmesi için uğraşmakla geçirmekten tebrik kabul etmeye vakit bulamamıştı. Ondokuz masum "Kanun-u Osmani" adına halife ve padişahın emriyle boğduruluyordu. Bunların içinde evli olanların karıları ve çocukları da çuvallara canlı canlı dolduruluyor ve Marmara'nın dalgalarına teslim ediliyordu.

Padişahlar, artık Divan'a başkanlık etmekten de vazgeçmişlerdi. Halkın derdini bizzat dinleyen, adaletle çözümleyen, seferlerde ordunun başında yalın kılıç düşmana saldıran padişahlar artık tarihe karışmıştı.

Devlet yönetiminin fiilen başında bulunan sadrazama gelince, bu makam da eskiye göre yozlaşmış sayılırdı. Adları İmparatorluğa şeref ve heybet veren Çandarlı'ların, Sokollu'ların, Sinan Paşaların, Köprülü'lerin oturduğu sadrazam minderinde artık sıra adamları oturuyordu. Birkaçı bir yana bırakılacak olursa, Osmanlı padişahları vezirlerini seçmekte çok hatalı yollar tutar olmuşlardı. Kanuni'ye kadar sadrazamlar, bu mevkie ancak çeşitli devlet ve ordu görevlerinden başarıyla geçtikten sonra ulaşırlardı. Nitekim, Çandarlı ailesinden çıkan vezirlerin hepsi daha önce Kazasker (Kadıasker) lik etmişlerdi. Padişahlar daha sonraları sadrazamlarını Beylerbeyi'ler arasından seçmeye başladılar. Şahinci Başı İbrahim'i, gençlik arkadaşı olduğundan sadrazamlığa getirmekle bu geleneği ilk bozan Kanun-i Sultan Süleyman olmuştu. Uzun tecrübelerden sonra elde edilmesi gereken bir mevki böylece padişahın keyfi tercihine kalıyor ve giderek gözdelerin entrikalarına alet ve vasıta oluyordu.

Bu tarihten sonra, sadrazamlık yeri siyaset bilimi hakkında hiçbir bilgisi olmayan kudretsiz ve beceriksiz insanlara verilmeye başladı. Bu adamlar, merkezi iktidarı güçlendirecek yerde, ayaklanmalara ve iç savaşlara yol açarak onu zayıflatıyorlardı. İmparatorluğa derin yaralar açan rüşvet ve irtikâp yolunu ilk olarak bu çeşit sadrazamlar gösterdiler.

Öte yandan,padişahlar yerine sefere bu sadrazamlar çıkıyorlar,İstanbul'dan ayrılırken de yerlerine, kendilerine en sadık ve yakın bildikleri ya da sadrazamlık makamına göz dikmekten uzak saydıkları kişileri kaymakam adıyla vekil bırakıyorlardı. Kaymakamlık o makamın asıl sahibinin bir emanetiydi, ve Türk geleneğine göre emanete hiyanet edilmezdi. Buna rağmen, sadrazamın güvendiği zatın, emanete hiyanet etmekte sakınca görmediği çok olurdu. Sadrazamın düşmana karşı savaş halinde olduğunu, unutanlar, ona levazım ve mühimmat yetiştirmeyi bilerek ve istiyerek savsaklıyanlar, serdar-ı ekrem yani baş komutan sıfatını da taşıyan sadrazamın imdat istemesine kulak asmıyanlar ordunun yenilip geri çekilmesi üzerine de padişaha yenilginin nedeni olarak sadrazamın korkaklığını ve yeteneksizliğini gösterirlerdi.

Devlet adamı sayılanların, büyük çoğunlukla makam ve para uğruna feda etmeyecekleri hiçbir şey yoktu. Yönetici sınıf çürüme yolunu tutmuştu. Devlet mekanizmasındaki çöküntü sadece yüksek makamlarda değil, bütün İmparatorluk düzeyinde bürokratik ve dinî kurumları da tümüyle etkiliyordu. İşe alma,yetiştirme, yükseltme yöntemleri o kadar farklı hale gelmişti ki, yönetimdeki yozlaşma açıkça görülebilmekteydi. Bu bozulma, onaltıncı yüzyılın namuslu, dürüst ve son derece yeterli bürokratik hükümetinden sonra onyedinci yüzyılın ihmaline ve onsekizinci yüzyılın çöküntüsüne doğru bir seyir izliyordu.

1719'da İstanbul'a gelen Avusturya elçisi Von Virmondt'a göre, zengin ve okur yazar bir Türk devlet hizmetine girmekten nefret etmekte, sarayda yetenekli kişilere itibar edilmemekte ve bu yüzden de her taraf cahillerle dolup taşmakta idi. Elçi bu halin, koca Osmanlı İmparatorluğunu felâkete götüreceğinden hiç kuşkulanmıyordu ve bu kanısını hükümdarına açıkça bildiriyordu.

İstanbul dışında da, özellikle devlet otoritesinin zayıf olduğu illerde paşalar bütün

kamu hizmetlerini rüşvet yoluyla ellerine geçirmekteydiler.

Bütün reform girişimlerine rağmen, ondokuzuncu yüzyılın başında hizmet satışı hâlâ devam ediyordu ve memurlar yükselmenin yolunu hizmette ve çalışkanlıkta değil, dolap çevirerek, hileye başvurarak ve hemen hemen her zaman parayla buluyorlardı.

Rüşvet denilen sosyal illetin Osmanlı tarihinde geniş yeri ve yönetimin fesada uğramasında büyük payı olduğunu önemle belirtmek gerekir. Onaltınca yüzyıl sonlarında Avusturya elçilik heyeti üyesi olarak İstanbul'da bulunan Gerlach, 1574'de hükümdar olan Üçüncü Murat'ın bütün timarlarını yenilediğini bunun için pek yüksek ücretler istediğini yazıyordu. Bu yabancının yazdığına göre, kendisine az armağan veren beylerbeyleri ile sancak beylerini sadrazam azlediyor, bu şekilde azledilenler daha büyük rüşvetler ödiyerek yeni bir makama tayinlerini bekliyorlardı. İstanbul'da bütün memurlar biribirlerine rüşvet vermekteydiler.

1621-1628 yılları arasında İngiliz elçisi olarak İstanbul'da bulunan Mr. Roe da şöyle yazıyordu :

"15 ay içinde yedi veziri azam, iki kaptan paşa, beş Yeniçeri ağası, üç defterdar, altı Mısır valisi ve eyaletlerde sayılamıyacak kadar çok yüksek memur değişti." Unutmamalı ki her değişiklik bir rüşvet sebebi olurdu. Bizim tarihçimiz Mustafa Naima Efendiye göre ise durum Osmanlı Devletinde ve başka devletlerde kamu makamlarına atanmak için her zaman : "... Akçe alınmak mutad-ı kadim (eski adet) olup âlemde rüşvet kaldırılamaz."

Her makamın belli bir ücreti vardı. Kâtip Çelebiye göre, o ücret ödenmeden, o makam kimseye verilmezdi. Rüşvet verenler, verdiklerini en kısa zamanda halktan çıkarmaya çalıştıklarından ne olursa halka olurdu. Vadettiği ücreti vermeyenlerden bu para ferman ve mübaşir ile tahsil olunurdu.

ORDUNUN BOZULMASI

Eski Osmanlı ordusundan da eser kalmamıştı denilebilir. Onaltıncı yüzyılın ortalarına kadar Yeniçeriler, cesaretleri, disiplinleri ve hükümdarlarına bağlılıklarıyla seçkin bir güç olarak tanınmışlardı. Fakat hükümdarlar harem zevklerini zaferlere tercih etmeye, askerlerini küçük görmeye ve ordudaki disiplinin bozulmasına göz yummaya başlayınca Yeniçerilerin de meziyetlerini yavaş yavaş yitirmekte oldukları görüldü. Osmanlı orduları artık her tarafta yenilgiye uğruyordu. Yeniçerilerin disiplinsizliği, kayıtsızlığı, emirlere itaat etmeme, sadece maaşlarıyla tahta çıkan padişahların verdiği ihsanları düşünmekten başka bir iş yapmama derecesine varmıştı.

Asker ulufelerine devlet hazinesi dayanamıyordu. Öte yandan ulufeler berata bağlanmış, beratlar ticaret metaı gibi alınıp satılır hale gelmişti. Ellerine birer ulufe beratı geçirmiş olanlar, aybaşlarında gidip maaşlarını almaktaydılar. Birinci Murat zamanında kurulan Yeniçeri Ocağının ilk mevcudu 500 kadar olduğu halde, sonraları bu sayı 140.000'i bulmuş ama cevherinden çok şey yitirmişti. Özellikle, Üçüncü Murat zamanında çocuklarının sünnet düğününde kendisini eğlendiren canbaz, hokkabaz, madrabaz gibi bir takım baldırı çıplakların, ocaklıların karşı çıkmasına rağmen padişahın emriyle Yeniçeri yazdırılmaları ve Ocağa rüşvet karşılığı her çeşit insanın girebilir olması Yeniçeri ordusunu vozlaştırmış, soysuzlaştırmıştı.

Kısaca,Yeniçeriler, artık Avrupa'yı titreten bir ad olmaktan çıkmış, daha kötüsü, içerde devletin başına adeta belâ kesilmişti. Esnaflık etmek ve istedikleri yerde yatıp kalkma iznini koparmış olan Yeniçerilerden çoğu manavlık, aşçılık,hamallık gibi işlerle veya namuslu esnaftan zorla haraç alarak yaşarlardı.

Askerlik disiplininden olduğu gibi, eğitim ve öğretiminden de eser kalmamıştı.Han

odalarının murdarlığı ve her türlü rezalete sahne oluşu halkın dilinden düşmüyordu. Sokaklarda ve kaldırım kabadayılığında,meyhane kavgalarında başta gelen haşerat,savaş meydanına gittiğinde düşmanı bırakıp kaçmaktan veya ordugâhın yağmasından çekinmiyordu.

Savaş meydanında askerin gösterdiği hayınlıkların ve korkaklıkların ölçüsü iyice taşmıştı. Hassa sipahileri ve Yeniçeriler Padişahın nefsini korumak başlıca görevleri iken Eğri önlerinde Padişahı düşman içinde bırakarak kaçabiliyorlardı. Bu da çaresiz kalıncaya kadar savaştıktan sonra değil, düşmanın daha ilk saldırısında oluyordu. Hem de öyle bir düşman ki Yeniçeri ve sipahilerin kaçmasından sonra ahır, mutfak gibi geri hizmetlerde bulunan acemi oğlanların odun, sopa, çekiç, havan eli gibi öteberi ile hücumlarına dayanamayıp perişan olan bir düşmana...

Uzak kalelerde bulunan askerler, Bâbıâli'den hiç bir yardım ve ikmal gelmediğini görünce umutsuzluğa düşüyor, kaleleri bırakıp ortalığı talan ederek alacaklarını bizzat alma yolunu tutuyorlardı. Bu çeşit davranışların sonucunda koca Azerbaycan, Şirvan ve Dağıstan devletin elinden kopuyor, Şah Abbas'ın hükmüne geçiyordu. Aynı durumlar Macar ve Bosna serhadlerinde, Tuna yakasında da görülüyordu. Vaktiyle İmparatorluğa her seferinde yeni ülkeler, şanlar, şerefler kazandırmış olan ordu, sanki düşmanla yarışa çıkmışçasına devlete karşı çalışır olmuştu.

Onyedinci Yüzyılın başlangıcı birçok Avrupa hükümdarlarının derebeylik engellerini ortadan kaldırdıkları ve düzenli ordu olarak çeşitli piyade birlikleri kurmaya başladıkları bir dönem olmuştu. Bize gelince, aynı dönem, padişahların orduyu sıradan vezirlere bırakarak harem dairesinin zevk ve sefasına kadın ve içki âlemlerine dalmalarının başlangıcı sayılır.

On sekizinci yılda Kapalıçarşıdan bir görünüş. (Ustte) Resim Bartlet tarafından yapılmıştır. Bâbıâli (Yücekapı) şimdi Gülhane Parkına bakan kapının adı idi; fakat İmparatorluğun yönetim merkezinin simgesi olarak kullanılırdı (Altta).

BÖLÜM: 2

Çöküşün ilk belgeleri

Osmanlı İmparatorluğunun duraklamadan da ileri, gerileme ve çökme yoluna düştüğünün ilk uğursuz habercisi, ilk yazılı belge Zitvatorok Antlaşması oldu. Tarihçilerin çöküş dönemini çoğunlukla Karlofça Antlaşmasından başlatmalarına rağmen, İmparatorluk 1606'da Avusturya ile imzaladığı Zitvatorok Antlaşması ile Avusturya İmparatorunun verdiği yıllık 30.000 dükadan vazgeçiyor, zaten elinde olmayan bazı toprakları da bu yazılı belge ile resmen İmparatora terketmiş oluyordu.

Bundan aşağı yukarı yüzyıl sonra, onyedinci yüzyılın son yılı olan 1699'da imzalanan Karlofça Anlaşması ise, İmparatorluğun açıkça parçalanma çağını açmış oluyordu. Karlofça ile de Padişah Avusturya İmparatoru Leopold'e Macaristan'ı ve Transilvanya'yı bırakıyordu. Azak Kalesi Ruslara veriliyor, Venedik Mora'yı ve hemen hemen bütün Dalmaçya'yı alıyordu.

Hristiyanların İmparatorluğa ödemekte olduğu yıllık vergiler, başka adıyla haraçlar kaldırılıyordu. Böylece, Alman İmparatoru da Bâb-ı Ali'ye yıllık haraç ödemek gibi haysiyet kırıcı bir durumdan kurtulmuş oluyordu. Öte yandan Bâb-ı Ali ilk kez olarak, ortak bir çıkar söz konusu olunca Avrupa devletlerinin bize karşı birlikte müdahale etmeleri hakkını tanımak gibi belâların en büyüğünü üstlenmiş oluyordu.

Karlofça'dan 74 yıl sonra Bulgaristan'ın küçük Kaynarca köyünde İmparatorluğa çok pahalıya mal olan yeni bir antlaşma imzalanıyor ve Rusya Türkiye'den büyük ödünler koparıyordu. Bu antlaşmanın hükümlerine göre, Osmanlı Devleti, İstanbul Rum Kilisesi ile rahipleri ve Eflak-Buğdan Voyvodaları lehine olarak Rus Hükümetinin girişim ve isteklerini dikkate almak zorunluğunu yükleniyordu. Bunun ne ağır bir yük olduğu ilerde görülecek ve bu yükten ancak 1856'da Paris Antlaşmasıyla kurtulunabilecekti.

Bundan başka Rusya'ya, o zamana kadar bir Türk iç denizi olan Karadeniz'de ilk kez olarak ticaret ve savaş gemileri dolaştırma ve Boğazlardan ticaret gemilerini serbestçe geçirme hakkı veriliyordu.

Ayrıca, stratejik bakımdan önemli bir yer, Karadenizin hâkim noktasında olan Kırım, bağımsızlığı tanınmak suretiyle, elden çıkmış oluyordu. Kısa bir süre sonra Ruslar Kırım'ı işgal edecek ve topraklarına katacaklardı.

Buğ (Aksu) ile Dinyepr (Özi) nehirleri arasındaki topraklar da Ruslara bırakılıyordu. Savaş tazminatı olarak ise, Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya üç yılda 15.000 kese akçe, (4,5 milyon ruble) ödeyecekti. Daha da ağırı diplomatik yönden, Fransa, İngiltere gibi büyük devletlere tanınmış olan ayrıcalıklar bundan böyle Ruslara da tanınacaktı.

Osmanlı İmparatorluğunda bir anarşi başlamıştı ve bu hal, başlıca dış düşmanlar

olan Avusturya ve Rusya'nın işine yaramakla kalmamış, Osmanlı egemenliği altındaki tâbi milletler de bağımsızlıklarını hazırlamak için bu durumdan yararlanma fırsatını kaçırmamışlardı. Nitekim, Rumeli valisi Tepedelenli Ali Paşanın devlete baş kaldırmasını fırsat bilen Yunanlılar, tam bu sırada isyan ettiler. Bu isyan, İmparatorluğun parçalanmaya başladığına ilk ve önemli bir işaret anlamı taşıyordu.

Öte yandan, Padişahın ordularına karşı direnen Mehmet Ali Paşa özellikle Yunanlılar arasında kendine yardımcılar arıyor ve adamları bütün Balkanları dolaşarak, "Bahtsız reaya'ya sihirli özgürlük" sözlerini duyuruyorlardı. Ali Paşa, Hristiyanlara şu bildiri ile sesleniyordu :

"Ben, Tepedelenli Ali,siz Hıristiyan kardeşlerimi selâmlarım. Askere ihtiyacım olduğunu bildirmiştim. Asker toplarsanız, beni memnun edersiniz. Buna karşılık, bana ödemekte olduğunuz vergileri kaldırıyorum. Askerlerinizi Yanya'ya gönderin. Gerekirse onlardan yararlanacağım. Beni kendinizden sayın!"

DEVLET İÇİNDE DEVLETÇİKLER

Koskoca Osmanlı İmparatorluğunun içi boşalmış bir çınar ağacı gibi çökmesine yol açan nedenlerden bir başkası sınırları içinde yaşayan azınlıklardı. Bunlara İmparatorluğun uyruğu topluluklardan çok, devlet içinde devletler demek daha yerinde olurdu. Osmanlı İmparatorluğu, en güçlü çağlarında bile âdetlerini, törelerini, geleneklerini titizlikle koruyan, geniş bir cemaat ve hukuk bağımsızlığına sahip çeşitli dilden halk ve ırkların topluluğu olarak görülürdü. Savaşlarla sınırları genişleyen Osmanlı Devleti yeni yeni tebaalar kazanıyor ve bunların yaşamlarını sürdürmesine tam bir hoşgörü ile izin veriyordu. Bu hoşgörü, en parlak örneğini İstanbul'un Fatih tarafından alınması olayında vermiştir. Ondan önceki ve sonraki fütuhatta da gerek Anadolu'da ve gerek Rumeli'de zaptolunan topraklardaki halk yaşam koşullarını korumaya devam etmiş ve âdeta İmparatorluk içinde bir küçük devlet gibi kalmıştı. İmparatorluğun kuruluş döneminde uygulanan bir iskân, yerleştirme politikasıyla zaptolunan yerler halkının başka bölgelere gönderilmesinden de artık vazgeçilmişti. Ancak bu sınırsız hoşgörü ilerde İmparatorluk için devamlı bir baş ağrısı olacak ve sonunda varlığına son veren ana etkenlerden birini oluşturacaktı.

Osmanlı İmparatorluğuna vücut veren halk, şu unsurlardan oluşuyordu.

1) Türkler,
2) Bulgarlar,
3) Sırplar,
4) Romanyalılar,
5) Arnavutlar,
6) Yunanlılar,
7) Ermeniler,
8) İsrailliler,
9) Araplar
10) Suriyeliler ve Keldaniler,
11) Dürziler,
12) Kürtler,

Din bakımından sınıflandırıldığında da, bu topluluk büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Bir yabancı yazar, bu durumu şu cümle ile anlatıyordu : "Padişahların ülkesi kadar çeşitli dillerin bir araya geldiği başka bir ülke görülmemiştir."

Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde yaşıyanlar din açısından şu tabloyu oluşturmaktaydılar :

1) Müslümanlar,
2) Hristiyan Rumlar ve Ermeniler,
3) Roma'ya bağlı Katolikler,
4) Birleşmiş Yunanlılar,
5) Birleşmiş Ermeniler,
6) Suriyeliler ve Keldaniler,
7) Maronikler,
8) İsrailliler,
9) Puta tapanlar,
10) Bunlar dışında kalan çeşitli dinler ve tarikatler.

Bazı Avrupalı tarihçiler, Osmanlı İmparatorluğunu ellerine geçecek ilk fırsatta dağılmaya hazır çeşitli ırkların karışık bir halde toplanmış olduğu bir kampa benzetiyorlardı. Sonraki olaylar, bu görüşün bir gerçeği yansıttığını kanıtlamakta gecikmedi. Osmanlı İmparatorluğunun teokratik yapısı Müslümanlığı devlet dini haline getirmiş olduğu için yabancı dinlere bağlı olan uyruklar İslâm halkı içinde eritilip sindirilememişti. Gerçekten de, yenilmiş bir milletin kendi halkı arasında eritilip sindirilmesinin ilk koşulu, onlara da Osmanlı vatandaşlığı hakkının verilmesi idi. Oysa, İmparatorluğun resmî dini, Müslümanlarla, Müslüman olmayanları kesin şekilde biribirlerinden ayırmıştı. Müslüman olmayanlar, bu dinden olanların haklarına sahip olamazdı. Hatta bununla da kalınmaz, Müslümanlar tarafından horlanırlar, aşağılanırlardı. Bazı padişahlar dinleri ayrı olan tebaanın pabucuna ve giyeceği elbiseve kadar karışmış, adlarına azınlıklar da diyebileceğimiz ayrı din taşıyanları Müslümanlarla aynı hamama bile sokmamıştı.

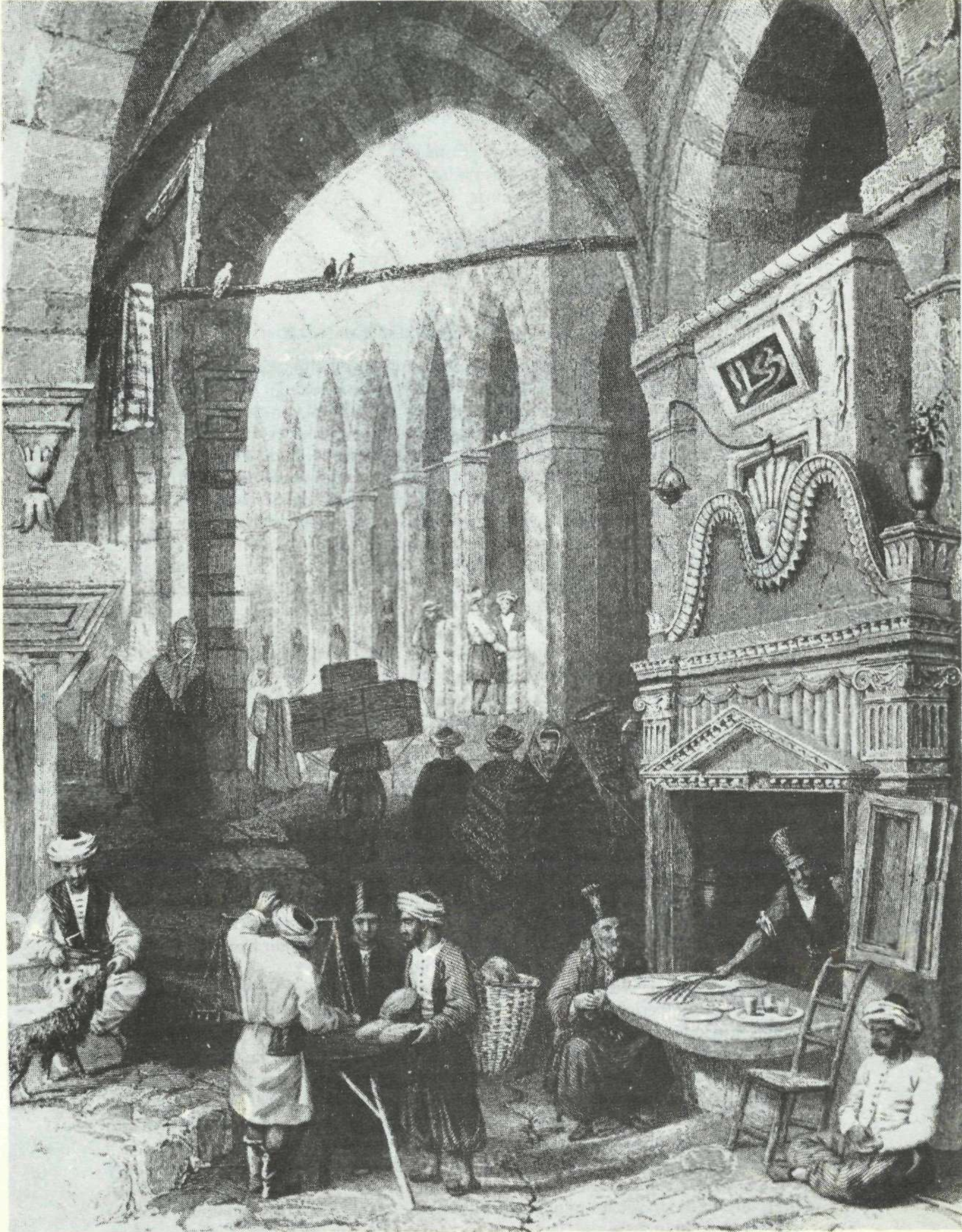
Şeriat hukuku, reâyâ için giyinişten başka yasaklar da koyardı : Bunlar Müslümanlar gibi ata binemezlerdi ve silah taşıyamazlardı. Müslüman olmayan kişi hayvanına eğer yerine bir keçe vuracak, kendisi de elbisesi üzerine bir yün kuşak saracaktı. Kadınlarının sokakta ve hamamda Müslümanlardan ayırt edilebilmesi için özel işaretler taşımaları gerekirdi.

Tarihçi Seignobos şöyle diyor : "Müslümanlar aralarında bir demokrasi oluşturuyorlardı, ama reayaya karşı bir aristokrasi yürütmekteydiler. Toplumsal rejimi bakımından demokratik olan Osmanlı toplumu, dini dolayısıyla aristokratik bir karakter taşırdı. Medenî haklardan tamamiyle yoksun bırakılmış bir sınıfla iktidarı tek başına elinde tutan bir başka sınıftan meydana gelmişti. Eşit olmayan bu düşman sınıfları kaynaştırmak olanaksızdı. Çünkü birbirlerinden dine dayalı bir kinle ayrılmışlardı. Siyasal eşitsizlik, toplumsal eşitsizliği doğurmuştu. Her yerde Müslümanların mal mülk sahibi ve efendi, Hıristiyanlarınise kiracı ve tebaa oldukları açıkça görülürdü."

Olaya bir de bu tebaa gözüyle bakıldığında, İmparatorluğun kaderi bakımından oldukça acı bir gerçekle karşılaşmak kaçınılmaz olurdu:

İmparatorluğun ordusuna yenilmiş bulunan çeşitli halklar güç karşısında baş eğmişlerdi ama dillerini, dinlerini ve millî âdetlerini titizlikle korumaktaydılar. Bunlar kendi içlerinde bir çeşit bağımsızlık hayatı yaşıyorlardı ve tam bağımsızlığın hayalini de içlerinde canlı bir şekilde yaşatıyorlardı. Bir Sırp yazarı bu durumu kısa bir cümle içinde şöyle dile getirmişti: "Millî ideale hiç bir şey olmamıştır. "Nitekim bu "Hiçbir şey olmayan millî idealler" İmparatorluğu zayıf buldukları ilk fırsatta ayaklanacaklar ve tam bağımsızlıklarını ilân edeceklerdi. Efendileri ve metbuları Osmanlı İmparatorluğunu çökertme pahasına. . .

Bir Yunanlı yazar da, cahilliklerine rağmen milliyetlerin böylesine korunabilmiş olmasında köy papazlarının büyük rolü olduğunu ileri sürüyor ve şu açıklamayı yapıyordu: "Halk arasında dinin korunabilmesi bu bağnaz papazlar sayesinde mümkün olmuştur. Nitekim halk akıl danışmak veya birkaç teselli sözü duymak istediği zaman onlara koşuyordu. Papaz da kendilerini örnek göstererek böylelerine sabırlı olmaları-

On sekizinci yüzyıl İstnanbul'unun tipik bir sokağı ve bazı tipleri.

nı salık veriyor, Osmanlı egemenliğinin yakında çökeceğini veHıristiyanlığıngalip geleceğini söylüyordu." Nitekim, Yunan isyanı başladığında, silahlarını omuzlayıp halkın önüne ilk düşenler bu köy papazları oldu. Yabancı devletlerin İstanbul'daki elçileri özellikle Çarlık Rusyasının elçisi bu durumları son derece dikkatle izliyorlar ve hükümdarlarını aydınlatıyorlardı. Bu elçiler, ülkelerine yolladıkları raporlarda aşağı yukarı şu kanıyı belirtmekteydiler :

"Türklerden korkmak bir masaldan ibarettir. Sonlarının geldiğini artık Osmanlılar da hissetmektedirler. Rumlar, Bulgarlar, Moldavyalılar ve öteki yabancı tebaa Türk zorbalığından bir an önce kurtulmak için fırsat kollamaktadırlar."

Rus elçisi Weschniakon Çar'a şöyle yazıyordu :

"Bir Rus ordusu ansızın Tuna kıyılarında boy gösterecek olursa, arkasından Moldavya, Valakya, Bulgaristan, Sırbistan, Slovanya, Dalmaçya, Karadağ, bütün Yunanistan, Adalar ve hatta İstanbul kutsal haçı alıp zatı haşmetpenahilerinin yardımına koşacaklar."

Fransız büyük Devrimi ve milliyet ideolojilerinin Avrupa'da yayılması durumu Osmanlı İmparatorluğu için bir kat daha tehlikeli hale getiriyordu.

Özeti şu ki, ondokuzuncu yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içindeki yabancı ırklar tam bir kaynaşma içindeydiler ve fırsat kolluyorlardı.

GERİLEMENİN EKONOMİK NEDENLERİ

Hıristiyan Avrupa ile İslâm dininin bayraktarı Osmanlı İmparatorluğunun devamlı mücadele durumunda olmasını "Haç ile Hilâl'in kavgası" biçiminde çok kısa, çok da kolay bir nedene bağlayanlar az değildi. Aslında Hıristiyanlığın İslâmlıkla çatışması, tek neden olmamakla birlikte kuşkusuz yüzyıllarca süren anlaşmazlıkların en köklülerinden biriydi.

Bir toplumun sosyal hayatında en ağır faktör olan, din milletlerarası ilişkilerde de ayrılık veya yakınlık nedeni olabiliyordu. Avrupa'yı yediden yetmişe Müslüman Anadolu üstüne saldırtan Haçlı Seferleri bu gerçeği en canlı biçimde kanıtlayan örneklerdi.

Ne var ki, Türkiye ile dış dünya arasındaki ilişkilerde hiç olmazsa din kadar önemli bir başka unsuru da ihmal etmek olanaksızdı. Bu unsur ekonomik bünyenin giderek gücünü yitirmesi ve yetersiz hale gelmesiydi.

Doğa, Osmanlı İmparatorluğundan, güçlü olmak ve refah içinde yaşamak için hiç bir şey esirgememişti. Bol akar suları, zengin ormanları ve daha zengin yer altı serveti vardı. Toprağı verimliydi ve her çeşit tahıl, sebze ve meyve yetiştirmeye elverişliydi. Anadolu'yu bir baştan bir başa kaplayan dağ silsileleri değerli maden cevherleri taşıyordu. Altın, gümüş, bakır, demir kurşun, tuz yatakları, en güzel mermer ocakları, akarsular, sıcak su kaplıcaları, Anadolu'yu bir yeryüzü hazinesi haline getirmişti ve sanki doğa bütün bu hazırlıklardan sonra Osmanoğullarına :

"İşte size dünyanın en verimli imkânları, demişti, çalışın, bu imkânları servet haline getirin, zengin olun, güçlenin ve refah içinde yaşayın !"

Kuşkusuz. doğanın bu uyarısına uyabilseydi, İmparatorluk dünyanın en zengin ve üretimci ülkelerinden biri olabilirdi. Ama öyle olmadı. Koca İmparatorluk akıl almaz bir vurdumduymazlık içinde ekonomik bunalımın pençesinde inledi durdu.

Türkiye bir tarım ülkesiydi.Toprağı her çeşit tarıma elverişliydi. Fakat çiftçinin ve köylünün yoksulluklar ve bakımsızlıklar içinde bulunması, çeşitli baskılar altında ezilmesi yüzünden, tarım alanında yüzyıllar boyu hiçbir gelişme görülememiş, giderek İmparatorluk Türkiyesi kendi ekmeğini bile çıkaramaz duruma düşmüştü.

Onaltıncı yüzyılda başlayan, onyedinci, onsekizinci yüzyıllarda durmadan artan, nihayet ondokuzuncu yüzyılın başında âdeta bir devlet sistemi haline gelen suistimal-

lerin,Tanzimattan önce çiftçi bir köylüyü ezici bir baskı altında bulundurduğunu anlamak için başlıca faktörleri alt alta sıralamak yeterdi :

Timar ve zeamet usulü, büsbütün çığrından çıkmıştı. Çiftçi ve köylü gaddar mültezimlerin ellerinde âdeta esirdi. Memleketin hiçbir yerinde can ve mal güvenliği kalmamıştı. Bütün memurluklar rüşvet karşılığı alınıp veriliyordu. Valiler, mutasarrıflar, mütesellimler, derebeyleri, ayanlar, eşkiyayı aratacak derecede gemi azıya almışlardı.

Türlü türlü adlarla alınan vergilerin haddi hesabı yoktu. Sayıları kırka yaklaşan bu vergi ve resimlerden bir kaçı şöyledir : (resim, harç vergi demektir)

Öşür, dimüs, akta, salariye, dönüm resmi, yer resmi, basma akçesi, boyunduruk hakkı, ağalık hakkı, kulluk hakkı, çift resmi, çift bozan resmi, çift akçesi, tapu resmi asiyab (değirmen) resmi, bahçe resmi, bostan resmi, bağ resmi, kovan resmi, ipek resmi, şira resmi, bedava resmi, ağnam (koyun) sayısı resmi, ondalık, selâmet akçesi, geçit resmi, toprak bastı parası, ağıl resmi, yaylak resmi, kışlak resmi, ağnam bacı, kasaphane bacı, Kellehane bacı, paçahane bacı. . vb.

Bunlardan başka (örfi vergiler) diye bazı vergiler de vardı ki, gerektikçe, çoğunlukla da savaşa girildiği zamanlarda alınırdı. Bunlar da, savaşta orduya imdat vergisi, hazerde orduya imdat vergisi, savaş vergisi, cihadiye akçesi, avarız akçesi, menzil akçesi, konak masrafı, han ve hane ve çayır kirası, peksimet baha, zahire baha, ulufe, komanya baha, tayinat baha. . .v.b.

Bütün bu harçlar, resimler ve vergiler yoksul Anadolu köylüsünden ve mültezimler eliyle âdeta sökülerek alınıyordu. Köylüler, mültezimlerle birlikte dolaşan ve halkın değil, onların hakkına bekçilik eden jandarmalardan ayrıca çekmekteydiler. Adlarına, o zamanlar, zaptiye denilen jandarmalar bedava olarak atlarına yem, kendilerine yemek isterlerdi.

Vergilerin başında ve en ağırı, ürünün onda biri demek olan aşar vergisi gelirdi. Ama, türlü yan ödemeler ve suistimallerle aşar, ürünün onda biri olarak kalmaz altıda, dörtte, üçte birini, hatta bazan yarısını bulurdu.

Meşhur Mareşal Moltke, Almanya'ya yazdığı mektuplardan birinde şöyle diyordu:

"Hükümet, dönüm başına başka bir vergi alsa, şimdi bir eken çiftçi, o zaman on eker ; zira, ekilmeyen pek çok arazi vardır. Fakat öyle olmuyor. Buralarda çiftçi, bu yaz, geçen yazkinden fazla ekecek olsa hemen vergisini iki kata çıkarırlar. Onlar da bu yüzden, çalışmıyorlar. Açlıktan, ölmeyecek kadar birşey ekiyor ve onunla yetiniyorlar. Bu tutum sürdürüldüğü sürece, burada tarımın ve endüstrinin gelişmesi olanaksızdır. Oysa, memleket gelişmeye o kadar elverişli ki, hükümetin nasıl olup da kendi yararını ayağıyla teptiğine bir türlü akıl erdiremiyorum. Bilseniz bu memlekette ne kadar çok doğal güç boş yere kaybolup gidiyor. Öyle sular akıyor ki, binlerce fabrika işletir. Öyle muhteşem ormanlar var ki, ağaçları çürüyor, zira kesip taşıyacak yol ve araç yok.

Dağlarda hatta toprak üstünde memleketi milyarlar içinde yüzdürecek madenler var. Fakat yüzüne bakan yok. Binlerce dönüm araziye dut fidanı dikilmiş, içinden bir sap ipek alınmıyor.

Mareşal Moltke'nin ayıpladığı ihmal devam ediyor, büyük bir ülkeyi tek başına zengin edebilecek bölgelerin bile ancak üçte biri ekiliyor, sebze yetiştirecek topraklar otlak yapılıyordu.

Beri yanda ekinlere çok zarar veren çekirge ile mücadele hususunda köylünün başvurduğu usul Kadı Efendiden çekirgelere hitaben yazılmış bir fetva almaktan ibaret oluyordu. Kadı çekirgelere aynen şöye sesleniyordu : "Çekirge adıyla anılan uçucu hayvanlar, siz ki ahalinin bağında bahçesindeki bitkilere zarar verirsiniz. Halk da sizden şikâyetçi olduğundan şeriate göre size bu satırların yazılmasına lüzum hasıl olmuştur. Bu emirnamemiz size vasıl olduğunda aklınızı başınıza toplayıp ve de bitki-

Eski Osmanlılarda silahçılık başlıbaşına ve çok önemli bir sanat koluydu. Türk ustalarının kalkanları ve çifte su verilmiş kılıçları bütün dünyada ün salmıştı.

lere zarar vermekten vazgeçip gidesiz. Eğer ki gitmiyecek olursanız sonra sizi herşeyin Yaratıcısı olan Tanrı'ya havale ederim."

Öte taraftan bu yüzyıllarda halkın toprak,bitki ve tarım hayatiyle ilgili çok ilginç inanışları vardı. Bunıara göre, sözgelişi, sinek pisliğine bulanmış bir ip toprağa sokulursa bir süre sonra o ip nane olarak biterdi ; saban ağzına bir kamış bağlanıp toprak nadas olunca o yerde iğrelti otu yetişmezdi. At boşanıp sahraya kaçtıkça :

" Yâ ibadullah, ihsibu", yani "Aman şu atı tutun" diye feryat olunsa at hemen olduğu yerde kalakalırdı. Bir kimse dilinin yarısını alt ve üst dişleriyle iyice sıkar ve dilini dudağından dışarıya çıkarırsa o durumda iken kolunu bir arı peteğine soksa da arılar kat'iyen ona bir zarar vermezlerdi. Akrep rutubetli evlerde kireçten ürerdi. Tohuma kaçmış olan patlıcan da kırk gün gübre içinde bırakılsa her bir tohumun bir ufak akrep olduğu görülürdü."

Kültür düzeyi bu olan halkın tarım çalışmalarında yararlandığı araçlara gelince babadan, dededen kalma en ilkel vasıtalardan öteye geçmemişti. Avrupa'da devamlı surette gelişmeye ayak uyduran, daha modern donatım ve bilgiye dayanan çalışma ile daha çok ürün alınan tarım alanında da biz bir adım ileri gidebilmiş değildik ; karasapan tekniğinden bir türlü kurtulamıyorduk. Üstelik nüfus artışı, arazinin çoraklaşması veya hava koşulları gibi nedenlerle istihsal sık sık ihtiyacı karşılayamaz oluyor ve unumuzu dışarıdan getirtmek zorunda kalıyorduk.

Endüstri alanında acaba Osmanlı İmparatorluğu ne halde idi ve nereye doğru gidiyordu ?

Avrupa'da sömürge ticaretinin ve modern kapitalizmin başladığı yıllar, Türkiye'de ekonomik bakımdan da çöküşe yönelmenin ilk çağları oluyordu. Kapitalist bir ticaret ve endüstri organizasyonuna sahip olan Avrupa ülkeleriyle ayrı bir ekonomik bünye ve fiyat düzeyinde bulunan Türkiye arasındaki ilişkilerde tehlike çanları çalmaya başlıyordu. Bu çanlar, Türkiye'nin, bir kısım Avrupa ülkeleri için çekici bir hammadde pazarı haline geldiğini açıkça haber vermekteydi.

Avrupa ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bozulması ilk etkisini yerli endüstri üzerinde göstermeğe başlamıştı. Endüstride ilk bozulma hammadde bunalımı ile başlıyordu. Mevcut hammaddelerin kontrolünde ve dağıtma yöntemlerinde disiplinli bir düzen kurulamayışı yüzünden esnaf yerli hammadde bulmakta güçlük çekiyordu. Hammaddenin Avrupa'ya kaçışı yerli endüstriyi zayıflatıyor ve üretimi çok aksatıyordu.

Öteyandan dış ticaretimizin niteliği de bir hayli değişmişti. O zamana kadar yalnız belli bir zümrenin ihtiyaçlarına cevap veren hacmi ve niteliği giderek halktan yana gelişiyordu. Bu konuda çok ilerlemiş olan Avrupa'nın mamul eşyası halkın her türlü ihtiyacını daha ucuz ve çekici biçimde karşılıyordu. Madeni eşya, silah ve özellikle her kalitede kumaş başlıca ithalât malları olmuştu.

Buna karşılık ticaret ilişkileri dengesinde eskinin bellibaşlı ihraç malları arasında bulunan sof kumaşlar, kadife, ipekli, halı, şap, boya, bakır ve deri eşyanın sürüm piyasası gittikçe daralıyordu.

Eskiden sattıkları bazı lüks eşya ve maddelere karşılık bizden pahalı değerli kumaşlar satın alan avrupalılar bu kez Türkiye'den yalnız ucuz fiyatla hammadde toplamağa ve bu maddeleri üretim metodlarının, ticaret organizasyonlarının, taşıma servislerinin üstünlüğü sayesinde yeniden bize satarak, Türk yerli endüstrisi zararına iş hacimlerini ve ticarî kârlarını hergün biraz daha artırıyorlardı.

Eskiden Bursa'dan kadife, ipekli kumaş satın alan avrupalılar şimdi ipek ipliği almakla yetiniyorlardı. Bir süre sonra ise yalnız ipek almağa başlayacaklar ve hatta daha hesaplı buldukları yerlerde ipek böceğini de kendileri beslemek çarelerini arayacaklardı.

Doğu ticaret yollarının değişmesi de Türkiye'nin ekonomik bakımdan gerileme-

Kadınların sokaklarda ve mesire yerlerinde süslü elbiselerle dolaşmaları sık sık yasaklanır fakat gene de önü alınamazdı.

Şimdiki Tophane meydanında, tarihi çeşmenin etrafına kurulan bir pazarda alışveriş.

sinde önemli rol oynuyordu. Osmanlı İmparatorluğu ötedenberi Basra Körfezi'ni, Kızıldeniz'i, Suriye limanlarını, Anadolu'dan geçen kervan yollarını kontrolü altında tutar ve bütün bu bölgelerin hâkimi sıfatiyle tarihi baharat ve ipek yollarının sağladığı milletlerarası transit ticaretinden geniş ölçüde faydalanırdı. Ticaret metalarından alınan çeşitli harçlar ve resimler devlet gelirinin önemli kaynaklarından birini oluştururdu. Öteyandan bu yollar üzerinde yaşayan halk da böylesine bereketli ve hareketli bir ticaret hayatına katılarak ya da kervan ulaştırmacılığının yolaçtığı hancılık, komisyonculuk, saraçlık, mutaflık gibi türlü hizmetleri karşılayarak zengin olurlardı.

Nakliyatçılık ve kervancılık, özellikle Doğu Anadolu'da büyük kitleler halinde yaşamakta olan göçebe unsurlara bellibaşlı geçim olanaklarından birini sağlamış ve gene bu sayede geniş ölçüde yol hayvanı yetiştirmeyi de teşvik etmişti.

Özet olarak denilebilirdi ki ekonomide hızlı bir şekilde gerisingeri gidiyorduk. Bir zamanlar halkın ihtiyacını karşılamakla kalmayan, hatta ihraç edilen metaları, giderek, hem de fâhiş bedellerle dışarıdan getirtir olmuştuk. Son yüz yılda Avusturyanın fes fabrikaları bize boykot edecek olsa, nerdeyse, Türkler başı açık gezecek kadar acınacak durumda kalmışlardı. İğneden ipliğe yabancıya muhtaç bulunuyorduk.

Bir yazar İmparatorluğun bu zavallılığını şu cümlelerle anlatacaktı: "Elimizde sadece hammaddeler vardı. Nitekim bizde pamuk yetiştiricileri, ipek böcekleri ve hayvan besleyenler bütün yıllarını güç işlerle uğraşarak geçirir ve sonunda elde ettiği ürünleri acınacak bedellerle avrupalılara satardı. Avrupalılar ise endüstrileri sayesinde bu maddeleri işleyerek kısa bir zaman sonra onları bize on kat pahalıya satmanın yolunu bulurlardı. İhtiyaç maddelerinin hemen tümü için yabancılara el açmak zorunda idik."

MALİYEMİZ NE HALDEYDİ ?

Maliyemize gelince ilk Osmanlı Padişahları maliyeyi oldukça iyi yönetmişlerdi. Temellerini Vezir Alâattin Beyin attığı, Birinci Murat'ın, Fatih'in ve Kanuni'nin geliştirdiği tedbirlerle Osmanlı Maliyesi yabancıları şaşırtacak bir mükemmelliğe varmıştı. Devlet hazinesi yanında Padişahların kişisel hazineleri ayrıca dikkat çekici zenginlikteydi. Sadrazam İbrahim Paşa'nın, Sultan Süleyman'ın hazinesini anlatmak için Avusturya elçisine söyledikleri en az ordusu kadar ürkütücü olmuştu : İbrahim Paşa Elçiye, Fatih'in yaptırdığı Yedikule'nin ağzına kadar altın ve gümüşle dolu olduğunu bildiriyor ve onu dehşet içinde bırakıyordu. Hazinenin sorumlusu hergün ona 20.000 akçe (400 altın duka) eklemek zorunda idi.

Sadrazam Rüstem Paşa ise Venedik Elçisi Trevisiano'ya :

"–Padişahın hazinesi hakkında size fikir vermek biraz güçtür, demişti,ama bu hazine Hıristiyanlara açılacak bir savaşı seksen yıl sürdürmeye yeter."

İmparatorlukta hesapsız kitapsız harcamalar, başlayınca bu kuleler dolusu hazine erimeğe başlamış, suistimal ve israf bu hızı yıldan yıla artırmıştı.

Üç kıt'aya kök salmış devletin en haşmetli günleri, Kanunî Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı dönemidir. Ne var ki acınacak rastlantı yönetimde yozlaşmanın, malî alanda gerileyişin de bu haşmetli dönemde başlamış olması idi. Masrafların artık hesabı tutulamaz olmuş, sefahat hayatı ile birlikte her çeşit suistimal sarayın duvarlarını da aşmış, ülke'ye iyice yayılmıştı. Morawitz adında bir yabancı tarihçi, Osmanoğulları Devletinin malî çöküşünü incelerken bu dönemi şöyle anlatacaktı :

"Bazı yüksek memurlar, Sadrazamlar, Defterdarlar ve vergi tahsildarlarının topladıkları servetlerle ilgili tüyler ürpertici hikâyeler bu çağın yönetim mekanizmasının ne kadar iğrenç biçimde işlediğini ortaya çıkarmaktadır. O çağda herkes soyuyor ve soyuluyordu. Yalnız fakir halk soyamıyor, o yalnız soyuluyor ve soyulduğuyla kalı-

Osmanlı İmparatorluğunun özellikle gerileme döneminde rüşvet, önüne geçilemiyen bir sosyal hastalık olmuş ve devletin en yüksek kademelerine kadar bulaşmıştı (Üstte) Şemsi Paşa adında bir musahibinden 40.000 lira rüşvet kabul ettiği rivayet edilen Üçüncü Murat. (Altta).

yordu."

Kanunî Sultan Süleyman döneminden sonra yolsuzluklar alabildiğine devam etti ve özellikle İkinci Selim'den sonra ahlâk çöküşü Padişah'a kadar tırmandı. İkinci Selim'den sonra tahta oturan Üçüncü Murat esasen ahlâk bakımından zayıf, kararsız, sebatsız, benlik duygusundan yoksun, kadına ve gösterişe düşkün bir zavallı idi. Anası, Yahudi asıllı Nurbânu idi. 102 çocuk babası Padişah Haseki Safiye Kadın'ın emrinden çıkamaz, Venedikli Bafo'nun etkisinden kurtulamazdı. Kadınlar Saltanatı Sultan Murat çağının simgesi oldu.

Devletin büyük mansıpları kadın dalavereleriyle ikbal düşkünü, hamiyetsiz yabancı serserilerin eline geçmişti. Vezirler, bütün saray erkânı devlete, millete hizmet etmek şöyle dursun, onu yıkmaya çalışıyorlardı.Merkezi Kastamonu olan İsfendiyar Beyliği Osmanlı İmparatorluğuna katıldığından beri yüreği kinle dolu olanlardan Şemsi Paşa adında biri saraya kapılanmayı, hatta Padişahın en yakını müsahipliğe yükselmeyi başarmıştı. Birgün konağına pek keyifli dönen Şemsi Paşa, kethüdasına sevincinin nedenini söyle anlattı :

"Bugün Sultan Murat Hazretlerine büyücek bir rüşvet kabul ettirdim. Bundan böyle, rüşvetin tadı Osmanlı sultanlarının damağında yerleşir, ve gün gelir, İmparatorluğu yıkar. Ben de böylece ecdadımın öcünü almış olurum."

Şemsi Paşa gerçekten İmparatorluğu en zayıf yerinden vurmuş, devletin sağlıklı bünyesine rüşvet mikrobunu sokmayı başarmıştı. Bu mikrop, o bünyeyi yiyip bitirecekti.

Gün geldi, bütçedeki açığı kapatmak için padişahlar bambaşka ve ahlâka aykırı bir yol tuttular, değersiz para basma usulüne başvurdular. 1584 yılından sonra bu davranış bir âdet halini aldı ve birçok padişah çekinmeden değersiz para basmaya devam etti.

İmparatorluğun onaltıncı yüzyıl sonlarına doğru yapmak zorunda kaldığı savaşlar uzun sürmüş ve son derece de yıpratıcı olmuştu. Bu dönemde büyük zaferlerle İmparatorluğun sınırları genişletilmekle beraber, elde edilen kazançlar bu genişleme yüzünden katlanılmak zorunda kalınan fedakârlıkları karşılamıyordu.

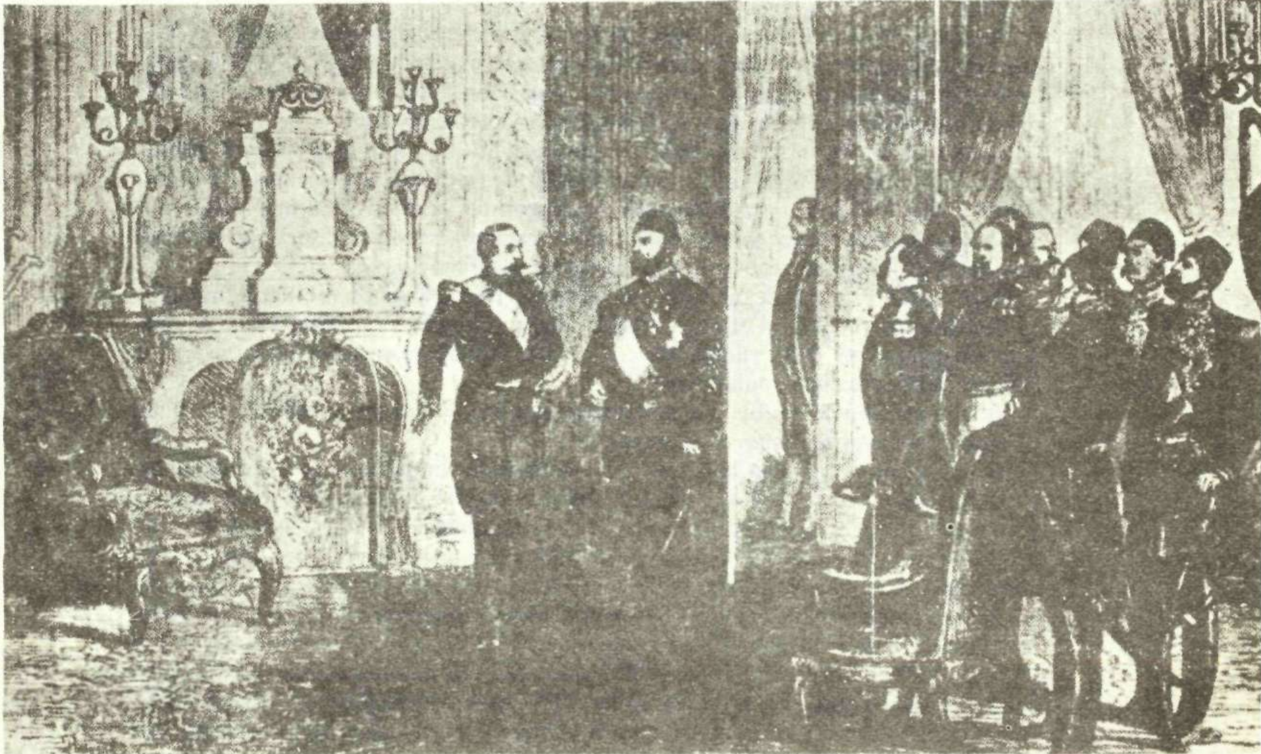
Savaşların Devlet bütçesine getirdiği ağırlıklar gittikçe artıyordu. Bunun başlıca nedeni o güne göre modern sayılan savaş silâhlarına ve tekniğine getirilmiş olan yeniliklerdi. Yeni doğan ekonomik koşullarla canlanan bir kısım Avrupa monarşilerinde eski silâhlarla donatılmış daimî ordular önem kazanmış, savaş endüstrisi gelişmiş,savaşların finansmanında yeni usuller ve kaynaklar bulunmuştu.

Ordu devlet için büyük bir malî yük olmuştu. Kâtip Çelebi'nin bildirdiğine göre 1523 yılında mevcudu 41,479 olan merkez ordusu için yılda 122.300.000 akçe maaş ödemek gerekirken 1609 yılında mevcut miktarı 100.000'e ve yıllık maaş tutarı ise 380.000.000'a yükselmiş bulunuyordu.

Ve bütçenin böylesine bir oranda kabarmasına karşı devletin bulabildiği en akıllı (!) tedbir para ayarını düşürmek olmuştu.

Ne var ki bu tedbir'den halk çok zarar görüyordu. İmparatorluğun kuruluşunda bir dirhem gümüşten bir akçe basılırken onaltıncı yüzyılın sonlarına doğru bir dirhem gümüşten beş akçe kesilmeğe başlandı. Daha sonraları akçenin ayarı büsbütün bozuldu. 1588 de gümüşün dirhemi 12 akçeye alınıp satılıyordu. Osmanlı tarihinin çeşitli dönemlerinde bu yüzden birçok isyanlar başgösterecek ama gene de devlet adamları bu kolay yoldan, "mağşuş akçe" basma usulünden vazgeçmiyecekti. İşin çok garip olan yanı Üçüncü Selim gününde bazı kalpazanların bastıkları kalp paraların devlet parasından daha az bozuk olduğu meydana çıkması idi. Devlet kalpazanlıkta daha üstün olduğunu isbat etmişti ama ipe çekilenler, tabiî, öteki kalpazanlar olmuşlardı. Mağşuş akçe ile ulufe verilmesi zaman zaman yeniçerilerin de kazan kaldırmalarına yol

Sultan Abdülaziz'in makasla bilek damarlarını keserek canına kıydığını temsil eden bir resim (yukarıda) Abdülâziz İmparatorluk sınırları dışına çıkan ilk Türk hükümdarıydı. Haşmetli günlerinde Hariciye Nazırı Fuat Paşa ile yaptığı gezide ilk uğrağı olan Fransa'da Üçüncü Napolyon tarafından karşılanmış ve çok itibar görmüştü. (Altta).

açıyordu.

Hazine öylesine boşalmıştı ki parasızlık yüzünden donanma sefere çıkarılamıyor, Çanakkale Boğazına kadar sokulmuş olan düşmanın karşısına çıkılamıyordu.

Öteyandan açığı kapatma çabasıyla yeni vergiler konulması zaten sıkıntı içinde olan halkı büsbütün perişan ediyor, memurlar para alamıyorlardı. Girit'te savaşmakta olan ordu, dokuz ay olmuş para yüzü görmemişti.

Tarihçi Karaçelebizade şöyle yazıyor :

"Hazinenin bomboş olması şimdiye kadar rastlanmamış suistimallere yolaçmıştı. Memurluklar, tıpkı çeşitli gelirleri olan çiftlikler gibi en çok fiyat verene satılıyordu. Bu konuda hiç utanç duyulmadan alacak-verecek bakımından kayıtlara notlar düşürülmekte idi. Bir memurluğu ele geçirmiş olan kimse kendisini yoksul halkı sömürmek için bu yoldan hükümetin iznini almış sayıyordu. Kadılar da bu suistimalin önüne geçmekte âciz kalmışlardı. Esasen bazı kadılar da suistimal kervanına katılmakta bir sakınca görmemekte idiler.

Şikâyetçi halk derdini dinleyecek kimseyi bulamıyor, bir memur hakkında davacı olmaya kalksa yediği dayakla kalıyor, şikâyetini İstanbul'a duyurabilecek olsa da hapse atılmaktan yakasını kurtaramıyordu.

Üçüncü Mustafa, Birinci Abdülhamit, Üçüncü Selim, İkinci Mahmut gibi Padişahların Köprülü, Ragıp Paşa gibi Sadrazamların reform girişimlerine rağmen İmparatorluğun içinde bulunduğu malî çaresizlik gün geçtikçe artıyordu. Buna rağmen bu kritik dönemlerde eldeki kaynakların tüketilmesiyle yetinilmiş, geleceğin kaynaklarına dokunulmamıştı.

Oysa felâketin daha büyüğü ileride doğacak gelirlerin de bir yandan yenilip tüketilmesine başlanmasıydı. Bunun da şekli "Dışarıdan Borçlanma" idi. Onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru dışarıdan borç para alarak maliyenin açığını kapama düşüncesi, "en isabetli tedbir" olarak Osmanlı vezirlerinin kafasına iyice yerleşmişti. Birinci Abdülhamit döneminin sonlarında, bir toplantıda, İmparatorluğun en yüksek maliyecisi, dost devletlerden borç alınması gerektiğini ve aynı dine bağlı olmak bakımından bu borcun Fas'tan alınması daha doğru olacağı fikrini ileri sürüyordu. Ne var ki ilk teklif Fas tarafından reddolunmuştu. Fakat fikir bir kez ortaya atılmıştı. Kamuoyu giderek buna alıştırılıyor ve vezirler yeni yeni teklifler getiriyorlardı. Divan'da başlıca tartışma konusu borç verecek yabancı devletlere gösterilmesi gerekli garanti idi.

Osmanlı Devletinin ilk borçlanması 1854 yılında oldu. Bâbıâli Londra'da 3.000.000 sterlinlik bir anlaşma imzaladı. 1858'de 5.000.000 luk yeni bir borçlanmaya girildi. Bu yıldan 1875 yılına kadar yabancılarla 11 borçlanma (istikraz) anlaşması yapıldı.

Ve bütün bunların sonucu olarak, 1876 yılında Osmanlı İmparatorluğu mali bakımdan tam bir iflâs içinde bulunuyordu.

Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın 1867'de Padişah Sultan Abdülâziz'e, devletin mali durumu hakkında verdiği bir rapor son derece ilgi çekicidir. Paşa şöyle diyordu :

" Kendi başlarına ele alındıklarında hükümetinizin içinde bulunduğu güçlüklerin pek önemi yoktur. Asıl önemli olan bu güçlüklerin açığa koydukları korkunç durumdur. Majestelerinin hükümeti, nüfus gözönüne alındığı takdirde en mütevazı bütçe ile yaşayan devletlerden biridir. Bu böyle olunca bu mütevazı bütçe İmparatorluğu niçin eziyor? Bunun sebebi vergilerin en kötü metodlarla alınması ve az çalışan, üstelik dünyadan haberleri olmayan halkın, yoksulluğun son haddine ulaşmış olmasıdır. Tarım, ticaret ve endüstri ve bütün öteki çalışmalar gerilemektedir. Halk üretim san'atını ve ihtiyacını unutmuş görünmektedir. İçinde bulunduğu çaresizliği görmekte, ama bu

çaresizlik onu hareketsizlikten kurtaramamakta ve herhangi bir gayret harcamaya sevketmemektedir."

Raporda belirtilen ekonomik çaresizliğe düşüşün nedenleri çok çeşitli idi. Yukarıda da değinildiği gibi Avrupa alabildiğine ilerlerken bizim tam bir vurdumduymazlık içinde uykuya dalmış olmamız, çıkarcı dincilerin Avrupa'dan alınacak ve öğrenilecek herşeyi gâvurluk sayıp o kapıları kapamaları tarım ve özellikle endüstri hayatını ilkel bir halde bırakmıştı. Devamlı savaşlar, devletin eli silah tutanları ikide bir askere toplaması çalışan kolları azaltıyordu.

Bir önemli nedende sermaye yokluğu idi. Memleketin tükenmesi, anarşi, yöneticilerin tembelliği ve güvensizlik sermayenin huzurunu kaçırmıştı. Öte yandan, 1856'dan önce, hemen hemen hiçbir banka bulunmaması yüzünden para ihtiyacı ancak % 30'a varan büyük faizler karşılığı ve tefeciler yoluyla sağlanabiliyordu.

Ulaştırma araçlarının yetersizliği, kimsenin mülküne tam sahip olamaması, nihayet haydut çeteleri yüzünden ülkede güven bulunmayışı, İmparatorluğu çöküşe sürükleyen nedenlere yenilerini katıyordu. Eşkiyalık, Türkiye'yi öz ülkesi olarak seçmişti. Kürtler, Bedeviler, Zeybekler, Çerkezler, Türkmenler, savaşlarda yitirilen topraklardan göç edenler, zenginleri dağa kaldırmayı derebeyliklerinin verdiği doğal bir hak sayan ağalar, asker kaçakları, yoksulluk ve umutsuzluk yüzünden suç işlemek zorunda kalmış köylüler asayişten eser bırakmamışlardı. Çeteler zaman zaman resmi devlet kuvvetleriyle savaşa tutuşuyorlar ve çok kere üstün geliyorlardı. Zenginleri dağa kaldıranlar fidye istiyorlar, yol kesenler posta vuruyor, gelip geçenlerden haraç alıyorlardı.

Bir yılda birkaç kez ağa hakkı ödeme zorunda kalan, vergiler altında zaten ezilmiş halkın elinden bahaneler bulup hayvanları ve başka araçları adeta zorla alınıyordu. Büsbütün çaresiz kalan köylünün tek yapabildiği de silâhını omuzuna vurup dağa çıkmak, soyulmaktan ise soyanlar arasına karışmak oluyordu.

Nihayet kapitülasyonlar ekonomik gerileyişin ve çöküşün tuzunu biberini oluşturuyordu.

1535 yılında devletin en görkemli çağında bir lütuf ve cemile olarak, Fransa'ya bahşedilmiş olan ilk kapitülasyondan sonra 1673 ve 1740 yıllarında imzalanan öteki anlaşmalarla Osmanlı Devleti kendi elini ayağını bağlamış, ekonomik gelişmesini kökünden baltalamıştı.

Türkiye, bu yedi başlı belâdan ancak Lozan'da kurtulabilecekti.

RUS EMPARYALİZMİNİN BAŞLICA HEDEFİ : OSMANLI İMPARATORLUĞU!

Osmanlı İmparatorluğunu batıran başlıca nedenler olarak din ve dinin yolaçtığı sorunlarla, merkezi gücün zayıflaması ; tarım ve endüstrinin, ekonomi hayatının geri kalmışlığı, mali bunalım gibi sebepleri gözden geçirdikten sonra şimdi son ve en ağır darbeyi vuranına gelmiş bulunuyoruz. Bu bölümün de başlığı "Büyük Devletlerin ve özellikle Rusya'nın emperyalist siyaseti ve baskıları"dır.

Manevi yapısıyla zaten yozlaşmış olan İmparatorluk, Çar'ın koyduğu adla "Boğaziçi'nde bir hasta adam"idi. Birinci Dünya Savaşının yenilen grubu arasında olan bu Hasta Adam — Ruslar bir iç ihtilâlle safdışı olmuş bulunsalar da - batı emperyalistlerinin ağına düşecek ve onların parselleyip paylaşma hırsları önünde Padişahı ve Hükümetiyle aciz kalacak, mahvolup gidecekti.

Türkiye'nin kuzey komşusu Rusya'nın emperyalist politikası, dış etken olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküp dağılmasının temel sebeplerinden biri olduğunda bütün tarihçiler aynı görüşü paylaşmaktaydılar.

Boğazları ele geçirip ılık denizlere açılmak isteyen Çarlar, tarihleri boyunca, Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak ve parçalamak için çaba harcamışlardı. Son ikiyüz yıl içinde İmparatorlukla 13 kere silahlı çatışma halinde karşı karşıya gelen Rus Çarlığı bu yoldan kesin sonuç alamayınca başka yöntemlere baş vurmaya başlamıştı. Ruslar Türkiye'yi içeriden çökerterek zayıflatma yolunu tuttu. Bu yoldan başarıya ulaşmanın yöntemi de sınırlarımız içinde bulunan yabancı ırkları,metbuları İmparatorluğa karşı kışkırtmak ve onların bağımsızlık ihtiraslarını desteklemek olduğunu biliyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun teokratik yapısıyla bu çeşitli halklara özelliklerini olduğu gibi koruma olanağını vermesi, onlardaki bağımsızlık isteğini daha canlı koruma olanağı sağlıyordu.

Bir yandan da Çarlar, öteki büyük devletler gibi, Türk halkının uyanması, toparlanması, batı uygarlığına yönelmesi yollarını tıkamaya,reform girişimlerini başarısız kılmaya çalışıyorlardı.

Ruslar kendilerini Doğu Roma İmparatorluğu'nun tabiî varisi saydıklarından 1453'te Fatih'in İstanbul'u alışını bir türlü hazmedememişler ve Boğaz kıyılarını ele geçirmeyi bir ulusal amaç saymışlardı. Ortodoks prensleri Ayasofya'nın üstüne haçı yeniden dikme hayalinin çekiciliğinden kendilerini bir türlü kurtaramıyorlardı.

Büyük Petro'ya gelinceye kadar Rusların Boğazları alma isteği dinsel nedene dayanıyordu. Fakat 1682'lerden sonra Boğazlara sahip olma ihtirasının nedeni dinsel olmaktan çıkmış, Rus emperyalizminin bir gereği halini almıştı.

Rusya'nın bu yeni politikası, Deli Petro'ya atfedilen meşhur Vasiyetname'nin 12. paragrafında şöyle açıklanıyordu :

"Rusya'yı askeri bakımdan hazırlamak gereklidir. Önce Fransa'ya, sonra Avusturya'ya ayrı ayrı ve gizli olarak Türkiye'yi paylaşma teklifi yapılmalıdır. Bu tasarıyı gerçekleştirmek için sözü edilen memleketlerle Türkiye arasında bir savaş çıkmasını sağlamalıdır."

Vasiyetnamenin 12. maddesi ise şöyle idi :

"Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nu gittikçe zayıflamaya terk etmeli ve kuvvetlerini toplayarak Avusturya ile birlikte savaşa girmelidir. Rus ordusu Rhein'e yönelirken Rus Boğazları zorlamalı ve Türkleri İstanbul'dan ve Çanakkale'den kovmalıdır."

Rus doğu politikasına bu ilkeyi çizerek yola çıkan Çar Deli Petro 1711'de Prut'ta Osmanlı ordusundan çok ağır bir sille yemiş ve ordusuyla birlikte Çarlığını da kaybetmekten kıl payı kurtulmuştu. Üzerinden üçyüz yıla yakın bir zaman geçmiş olduğu halde kaynağı hâlâ tam açıklığa kavuşmamış olan bir şansla belki Baltacı Mehmet Paşa'nın akıl almaz bir zaaf veya gafleti, belki yeniçeri ordusunun Başkomutanı güç duruma sokan bir hainliği Osmanlılar için binde bir ele geçen bir fırsatın kaybolmasına yolaçmıştı.

Rus Çariçesi İkinci Katerina, 1779'da doğan erkek torununa Kostantin adını koymuştu. Çariçe hayalinde canlandırdığı Elen Devletinin başında torununu görmek istiyordu. Bu fikrini Avusturya İmparatoru İkinci Jorj'a açtığında onunla da Türkiye'nin paylaşılması projesi üzerinde anlaşmak hiç güç olmadı. Bu proje 1918 yılına kadar sürüp gelen Osmanlı İmparatorluğu'nu gizli paylaşma projelerinin ilkini teşkil ediyordu.

1787'de Katerina'nın Güney Rusya'da yaptığı bir gezide Kırım Valisi Potemkin kendisini tepelerinde "Bizans Yolu" yazılı taklardan geçiriyor, Çariçe'sine Çar'ın İstanbul'a bu yollardan geçip gideceğini anlatmak istiyordu.

O sırada Rusların sınırda asker yığdıklarını haber alan Bâbıâli, İngilizlerin de kışkırtmasıyla, Ruslara savaş açtı. Fakat daha savaşın başlarında Ruslar, Padişah Birinci Abdülhamid'i üzüntüden öldürecek bazı başarılar kazanırken Avusturya da bize savaş ilân etti. 1787'den 1792'ye kadar sürecek olan bu savaşta, İsveç, İngiltere ve Prusya'nın da desteğiyle Türkler Rusya'yı yenmeyi başardılar. Ne var ki Avusturya cephesinde şansları yardım etmemiş, bu cephede Avusturya ordusuna yenilmişlerdi.

Abdülhamid I. in ölümü üzerine, savaş sırasında tahta geçen Selim III. Rusların

güçlü göründüğü ve bazı kalelerimizi düşürdüğü sıralarda askerimizin moralini yükseltmek için bir ferman yayınlıyor ve şöyle sesleniyordu :

"Ecdadımız,sizin terk ettiğiniz toprakları,sinelerini düşmanın top ve tefeğine siper ederek, düşman karşısında demir gibi durarak almışlardı. Bu ne haldir ki siz yüzgeri edüp düşmana memleketi terk ederiz. Moskof askeri Kraliçeleri namına, bir avretin gayreti için açlığa, susuzluğa, yaza, kışa, yaraya bereye katlanıp beşyüz senedir cihanı titreten devletimize galebe etti. İstilâ ettiği yerlerde akla gelmez facialar yaptı. Müslümanların nazenin, hesnâ kezlarını, gelinlerini esir edip gözler önünde ırzlarını kirletti. Hayf, sad hayf.. . . Gayret-i islâm ne oldu? Ben şehzade iken bunları işidip kan ağlardım. Mert olup ol derdmendlerin feryadına kulaklarını kapayanlar Allahtan nusret dileyip onların intikamını almaya niyet etmiyenler, yevmi kıyamette Allah'a ve Resul'üne ne cevap verecekler? Dünya seriülzevaldir (çabuk sona erer), ölümden kurtuluş yoktur. Ecel gelince yatakta bile insanı bulur. Benim gazilerim, arslanlarım, gayret kemerini kuşanıp düşmandan intikam almaya koşunuz !"

Din duygularını harekete geçirmek için kaleme alınmış olan bu Ferman da kâr etmedi. Firarlar, itaatsizlikler, hainlikler orduda sürüp gidiyordu. Askerin moralini güçlendirmek için, eskiden olduğu gibi, Padişahın ve ulemanın da cenge katılması düşünüldü. Fakat bunu duyan ulemanın bir ağızdan :

"Biz fakir kullarız, sefer için paramız yoktur." diye yan çizdiklerini gören gayretli Padişah :

"Onlardan gelecek hayır Allahtan gelsün, ben sefere yalnız giderim" diye ayaklandıysa da ulema : "Padişahımızın yenilmesi daha da beter olur" diyerek onu da gitmekten vazgeçirdi.

Yeni Padişah Selim'i şaşırtan olayların başında hazinenin bomboş olması geliyordu.Yıllardan beri devleti idare etmiş olanlar da nereden para bulabileceklerini bilmiyorlardı. Üçüncü Selim Feryat ediyordu :

"Akçe yok, diye oturmak olmaz. Ben mal toplama hulyası kurmadım. Cümleniz toplanup nereden akçe tedarik edecekseniz ediniz. Akçe yok ise bizim bu ihtişamımız nedendir? Eğer buna bir kuru ekmek ile yetin, derseniz ben razıyım. Siz bana beyan edin, Allah aşkına, devlet elden gidiyor."

İMPARATORLUĞU İÇERİDEN ÇÖKERTME POLİTİKASI

Ondokuzuncu yüzyıl başlarında Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna büyük darbesi Yunan isyancılarını cesaretlendirmesi oldu. Moskova'da yetiştirilen kışkırtıcılar Türkiye'ye sokularak Yunan bağımsızlığı için tahrikler yapıyorlardı. 1821 Martında Besarabya'da ortaya çıkan İpsilânti şu beyannameyi yayınladı :

"Yunanlılar ! Beklenen saat çaldı. Dinimizin ve yurdumuzun öcünü almak zamanıdır. Dostlarımız ve kardeşlerimiz her yerde bizi desteklemeye hazır, bekliyorlar. Haydi Yunanlılar, ileri ! Büyük bir kuvvetin bizi desteklediğini göreceğiz. "

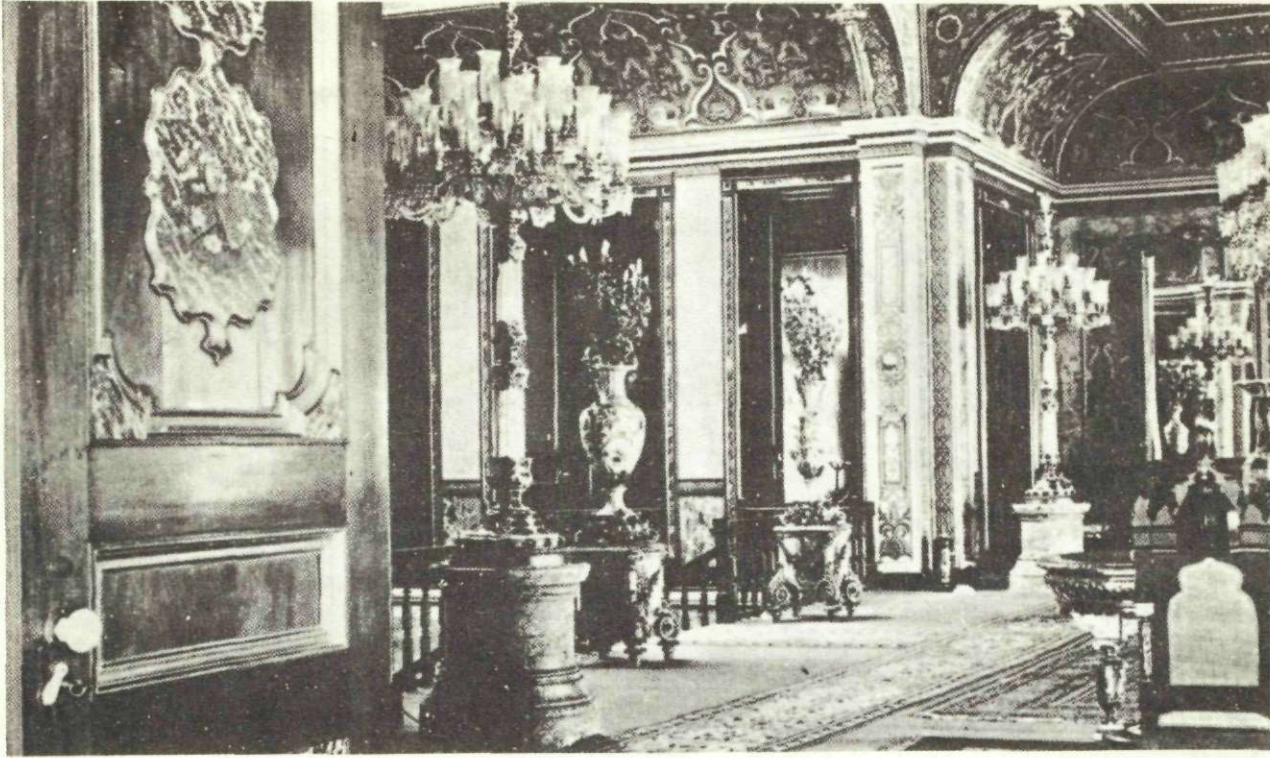
Bu çeşit beyannamelerle ayağa kaldırılan Yunanlılar eski Yunan uygarlığının hikâyeleriyle heyecanlarını kamçılayan Avrupa şair ve yazarlarının da etkisiyle bir daha yerlerine oturmadılar. Nihayet Rusya, Fransa ve İngiltere ile Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul eden bir anlaşma imzalamayı başardı.

Çar bir yandan Yunan isyancılarını desteklerken öte yandan İkinci Mahmud'un girişiği bazı reform hareketlerini de baltalamaya çalışıyor, İmparatorluğa yenileşme olanağı vermemeye gayret ediyordu. Böylece, çeşitli bahaneler icad ederek 1828'de Osmanlılara karşı savaş açtı.

Bu yıllar Osmanlı Devletinin güçlükler ve bunalımlarla dolu yılları idi. Yürekli ve ilerici Padişah İkinci Mahmut devletin başına belâ kesilmiş olan Yeniçeri ocağını da-

On sekizinci yüzyıl Türk sanat anıtlarından Üçüncü Sultan Ahmet devrinde ibadeteaçılan Sultan Ahmet Camii (Üstte) Topkapı Sarayı Harem dairesinden bir oda. (Altta)

Osmanlı Padişahlarından bazılarının dinlenmeye gittikleri Sakız adasının o zamanki halinden temsili bir görünüş. (Üstte). Sultanlar için yapılan yazlık saraylardan Beylerbeyi sarayında bir salon (altta)

ğıtmış, ancak yeni orduyu daha gereği gibi teşkilâtlandıramamıştı. Öte yandan ani Rus baskını ile bir yıl önce Navarin limanında donanmamızı kaybetmişti. Bu yüzden Bâbıâli Rus savaşına ancak bir yıl dört ay ve 19 gün dayanabildi. Ruslar Doğuda Erzurum'a, Batıda Edirne'ye kadar gelerek bu iki şehrimizi işgal ettiler.

Nihayet 15 Eylül 1829 günü mütakere, ardından da Edirne Andlaşması'nı imzalamak zorunda kaldık. Bu andlaşma ile Bâbıâli Mora, Attika, Ağzıboz ve Kiklat adalarından oluşan 49.424 kilometrekarelik bir alanda, 1.100.000 nüfuslu küçük bir Yunan Krallığı'nın kurulmasını kabul ediyordu.

Ayrıca Anapa'dan Poti'ye kadar bütün Doğu Karadeniz kıyısı Ruslara bırakılıyor, üstelik çok ağır bir savaş tazminatı ödeniyordu. Ayrıca, Rusların bize kabul ettirdiği koşullarla, tam manasiyle Türkiye'ye tabi olmakla beraber bir Sırbistan Prensliği kuruluyor, Ege'de Sisam adasına bile özerklik veriliyordu.

1832 yıllarında Rusya, Türkiye ile ilgili emperyalist emellerini gerçekleştirmek için yeni bir fırsat ele geçirmiş bulunuyordu. Osmanlıların Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, devletin bunalım içinde bulunmasından kendi hesabına yararlanmak istemiş, Bâbıâli'ye başkaldırmıştı. Oğlu İbrahim Paşa'yı da bir ordunun başına geçirip İstanbul üzerine yürüten Mehmet Ali Paşa o sırada devlet için en büyük gaile olmuştu.

Bu durumdan gereği gibi faydalanmaya çalışan Çar Birinci Nikola Mehmet Ali isyanına karşı İstanbul Hükümetine yardım teklif ediyor ve Bâbıâli denize düşenin yılana sarılması kabilinden bu yardımı kabul ettiğinden Padişahın emrine 15.000 askerle 12 savaş gemisi yolluyordu.

İbrahim Paşa'nın Kütahya önlerine kadar geldiği bir sırada imzalanan bu, görünüşte saldırmazlık andlaşması ile Ruslar Osmanlılardan yeni tavizler koparıyorlardı. Görüşmeler Beykoz Çayırlığı kıyısında bir köşkte yapıldığı ve antlaşma burada imzalandığı için o yere Hunkâr İskelesi adı verilmiş, yapılan antlaşmaya da Hunkâr İskelesi Antlaşması denilmişti.

Yardıma gelmiş olan Rus ordu ve donanmasının memleketten bir an önce çekilip gitmesi için İkinci Mahmud'un imzalamak zorunda kaldığı antlaşma, şekilce karşılıklı yardım esasına dayanır görünmekle beraber, daha çok Ruslardan yana hükümler taşıyordu. Altısı açık ve biri gizli yedi maddeden oluşan antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya dilediği zaman Boğazlardan geçme yetkisini resmen veriyordu. Üçüncü maddede ise Osmanlı İmparatorluğu bir yabancı devletin saldırısına uğrarsa Rusya'nın yardıma koşacağı belirtiliyordu.

Bu açık maddelere karşılık gizli madde ile de, Çanakkale Boğazı Rusya'nın güvenliğini tehdit eden her donanmaya, genel olarak başka bir devletin tekmil savaş gemilerine kapatılıyordu. Bir Fransız tarihçisi bu antlaşmayı şu kısa cümle içinde özetliyecekti : "Türkiye Rusya hükümdarının merhametine sığınıyordu"

Savaşta Ruslara yenilen ve İmparatorluk aleyhine bir antlaşma yapmak zorunda kalan İkinci Mahmut içeride, reform yapma yolunda cesaretini kaybetmiş değildi. Çıkarcı softaların kendisine "Gâvur Padişah" diye ad takmalarına da aldırmadan ileri atılımlara girişmekten geri durmuyordu. Ancak bu çabalar sonundadır ki Osmanlı İmparatorluğu dağılmaktan ve Asya'ya sürülmekten bir kez daha kurtulmuş olacaktı.

Birkaç yıl sonra da, 1839'da bu reform hazırlıklarının mutlu bir sonucu olarak Büyük Reşit Paşa'nın kalemiyle İmparatorluğun ilk büyük Islahat Fermanı yazılacak ve bu olay tarihlere "Tanzimat-ı Hayriye" diye geçecekti.

Başta Rusya ve İngiltere, büyük devletler Türkiye'nin büyük reform hareketini dikkatle izliyorlardı. Türkiye'de çıkarı bulunanlar için devamlı bir müdahale nedeni olan Hıristiyan azınlıkların Tanzimat Fermanıyla bazı esas haklara kavuşturulmuş olmaları yabancıları aslında memnun etmemişti. Çünkü azınlıkların şikâyet sebeplerinin ortadan kalkması, bu fuzuli avukatların, ikide birde Bâbıâli'yi rahatsız etme olanaklarını kısıtlıyordu.

1844 yılında Rus Çarı İngiltere Kraliçesi Viktorya'yı ziyaretinden yararlanarak İngiliz Başbakanı Robert Peel'e Türkiye ile ilgili bir teklifte bulunuyor, bu konuda dostu Dışişleri Bakanı Nesselrode tarafından yazılan muhtıra Londra hükümetine veriliyordu. Muhtıranın başlıca konusu Osmanlı İmparatorluğu idi. Rusya İngiltere'ye Türkiye'de statükonun korunmasını öneriyordu. Belgenin en ilgi çekici bölümünde şöyle deniliyordu :

"Rusya ile İngiltere Babıâli'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumasının ortak çıkarlarına uygun düştüğünde mutabık olmalıdırlar. Çünkü barışın genel olarak devam etmesi bu durumla ilgilidir.

. . .Karada Rusya Türkiye sınırları üzerinde en önemli etkiyi yapmaktadır.Denizde de İngiltere aynı durumdadır. Biribirinden ayrıldıkları takdirde bu iki devletin faaliyeti kötü sonuçlar verebilir. Birleştiği takdirde ise sakıncalar ortadan kalkar. Böylece de herhangi bir harekete geçmeden önce bir antlaşmaya varmanın faydaları açıkça görülmüş oluyor."

Rusya Osmanlı İmparatorluğu konusunda Avusturya'yı da bu antlaşmaya sokacağını umuyordu. Böyle olunca Fransa'nın da bu ittifaka uymaktan başka yapacağı birşey kalmazdı.

İngiltere'nin bu Rus önerisini duymazlıktan gelmesi üzerine Rusya bu kez başka bir yol tutuyor ve Çar kendi başına teşebbüse geçerek Osmanlı ağacını henüz cılızken devirmek istiyordu. Çar'ın olağanüstü yetkilerle donatarak İstanbul'a yolladığı Prens Mentchikof Babıâli'den şunları istiyordu :

1) Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün Ortodaks Hıristiyanları üzerinde Rusya'nın protectora'sının (koruyuculuğunun) yazılı şekilde ve kesin olarak kabul edilmesi;

2) İstanbul, Antakya ve İskenderiye Patriklerine bazı maddi ayrıcalıklar tanınması ;

3) Rus temsilcilerine danışılmadan Hıristiyan din adamlarının makamlarından uzaklaştırılmamaları veya başka yerlere tayin edilmemeleri;

4) Nihayet, Rusya ile bir savunma ve saldırmazlık paktı imzalanması."

Bir yandan İstanbul'daki temsilcisi aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğuna bu teklifleri yönelten Çar Nikola öte yandan da İngiltere'ye Boğaziçi'ndaki Hasta Adamın mirasını bölüşmeyi öneriyordu.

" HASTA ADAM ! "

Grandüşes Helena Petersburg'daki Sarayında9 Ocak 1853 gecesi muhteşem bir suvare veriyordu. Suvareye Rusya'nın bütün soylu kişileri, sivil, asker bütün büyük rütbeli memurlar ve bütün kordiplomatik davetliydi.Çar da gelmeyi vaat etmişti; nitekim bu şerefi vermeyi esirgemedi ve suvarenin başlıca davetlilerinden biri olan İngiliz Büyükelçisi Sir Hamilton Seymour ile bir köşeye çekilip başbaşa uzun uzun konuştu.

Çar o gece İngiliz Elçisine İngiltere ile dost olmaya Rusya'nın verdiği önemi ayrıntılarıyla anlatırken Hamilton sözü ustalıkla Osmanlı İmparatorluğu üstüne getiriyor ve Çar Hazretlerinin bu konudaki düşüncelerini öğrenmek istiyordu.

Çar Birinci Nikola şöyle konuşuyordu : "Osmanlı İmparatorluğu'nun işleri çok karışık halde. Bu memleket kendi kendisine parçalanmaktadır. Düşmesi büyük bir felâket olacak. Rusya ile İngiltere'nin bu konuda tam ve iyi bir anlaşmaya varmaları ve biribirlerine haber vermeden kesin bir adım atmamaları çok önemlidir."

İngiliz Elçisi biraz daha aydınlatılmasını rica edince Çar daha da açıldı :

"Türk İmparatorluğunda menfaatlerini koruduğum milyonlarca Hıristiyan var. Bu, bana, anlaşmaların tanımış olduğu bir haktır. Biz bazı duyguları ve yükümlülükleri unutamayız. Bakınız, kollarımızın arasında "Hasta, ağır hasta bir adam" var. Türkiye

artık öylesine kötü bir duruma gelmiştir ki bu hastanın hayatını uzatmak ıstememize rağmen ansızın ölmesi ve bizim kucağımızda kalması mümkündür. Biz ölüleri canlandıramayız.

Türk İmparatorluğu düşecek olursa bir daha kalkmamak üzere düşecektir. Önceden anlaşmaya varılmayacak olursa Türkiye'nin yıkılışı bir Avrupa savaşına yol açabilir. Bu felâketi önlemek için İngiltere ve Rusya'nın anlaşması gereklidir."

Bu suvareden beş gün sonra Hamilton Seymour Birinci Nikola tarafından özel bir mülâkat için saraya çağrılıyordu. Çar bu konuşmada fikrini daha da açıklığa kavuşturacaktı :

"Hasta Adam'ın yaşamasını hepimiz istiyoruz. Onun ölmemesini ben de sizin kadar isterim. Buna inanmanızı rica ederim. Lâkin kollarımızın arasında birdenbire ölebilir. Bu yüzden böyle bir ihtimali bugünden karşılamanın, bir karışıklığa ve kesin bir Avrupa savaşına sürüklenmekten daha iyi olacağını söyleyebilirim. Eğer bu sırada İngiltere Istanbul'a yerleşmeyi düşünüyorsa buna müsaade etmeyeceğimi de açıkça ifade ederim. Bu beni Istanbul'u işgal etmek durumunda bırakabilir."

Çar bu sözleriyle İngiltere'ye Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasını ve İstanbul'un işgali üzerinde aralarında bir anlaşmaya varmayı en açık ve seçik sözlerle teklif ediyordu.

Hamilton Çar'ın bu düşüncelerine karşılık vererek Osmanlı Devletine kimin halef olacağı sorununu görüşmeyi İngiltere'nin reddettiğini bildiriyor, ama Çar gene de ısrar ediyordu :

"Size Hasta Adam'ın ölmek üzere olduğunu haber veriyorum. Böyle bir olayla şaşkınlığa düşmemize meydan vermeyiniz; bir anlaşmaya varalım."

Ertesi gün de Çar düşündüğü paylaşmanın bir taslağını ortaya koyacaktı. Buna göre Sırbistan'la Bulgaristan, Rusya himayesinde bağımsız birer devlet olacaklardı. İngiltere Mısır'ı ve Girid'i işgal edebilirdi. Öteki ayrıntılar da görüşerek saptanabilirdi. Bu arada Avusturya da Eflak-Buğdan da birşeyler verilerek tatmin edilebilirdi.

BOĞAZLAR ÜSTÜNDE RUS – İNGİLİZ ÇEKİŞMESİ

İngiltere Rus Çar'ının kendisine açıkça yaptığı öneriyi çıkarlarına uygun görmüyor ve kesin olarak reddetmekle de kalmayarak, Fransa ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğuna şu tavsiyede bulunuyordu :

"Mentchikof'un tehditlerine karşı direniniz."

İngiltere ile Fransa'nın Türkiye üzerinde hiç bir zaman anlaşamayacakları faraziyesi üzerine hesap tutan Çar, önerisi reddedilince, sertçe harekete geçti ve derhal Tuna Prensliklerini işgal etti. Bu hareket, tabiatiyle, Türkiye ile savaş haline geçmekti. Bu savaş 1853'ten 1856'ya kadar sürecek ve son safha Kırım'da geçmiş olduğu için "Kırım Savaşı" adını alacaktı.

Savaşın ilk yılında Osmanlı Ordusu birkaç meydan savaşında Rusları yenilgiye uğrattı.Büyük Reşit Paşa'nın çok usta politikasıyla İngiltere ve Fransa devletleriyle Sardunya Krallığı da ikinci yıl Türkiye safında savaşa katıldılar.

Kırım Savaşı Osmanlıların zaferiyle sona erdi. Savaş sonunda Paris'te toplanan büyük devletler ve Osmanlı İmparatorluğu mürahhasları bir av çalışarak 34 maddelik Paris antlaşmasını imzaladılar.

Paris Antlaşmasının önemli maddeleri arasında Rusların savaş sırasında işgal ettikleri Kars kalesini bize geri vermelerine, antlaşmaya imza koyan bütün devletlerin Osmanlı Devletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü kabul etmesine, hiç bir devletin Osmanlıların ne içişlerine ne de uyruklarıyla ilişkilerine müdahale edemeyeceğine dair

hükümler bulunuyordu.

Paris Antlaşması Osmanlı İmparatorluğuna istikraz kapısını açması ve aslında kötü niyetler taşıması bakımından, memlekete pek pahalıya malolmuştu. Kendi aralarında bile anlaşamayan Avrupalıların, bu antlaşma ile bize verdikleri sözü tutmayacakları daha işin başında belli oluyordu.

Endüstrice gelişmiş olan Avrupa ülkelerinin pazar bulmak için yarış ettikleri bir sırada Türkiye'nin ekonomik bakımdan ilerlemesine olanak sağlamaları imkânsızdı. Öte yandan gayrı Müslimlere ait bir madde koydurmamak için yeniden bir Islahat Fermanı ilân edilmiş olmasına rağmen antlaşmaya gene de gayrı Müslimlere ait bazı hükümler sokuşturulmuştu.Yapılacak reformların "Avrupalıların ortak kefaleti altına alınması" yolu tutulmuştu ki, Namık Kemal bunu acı acı eleştirecekti: "Yabancı devletlere içişlerimizde müdahale hakkı verdik; milli üretimi ve ekonomiyi heder ettik. Gayrı Müslimlere ayrıcalıklar tanıyıp asıl unsurumuz olan Türkleri ihmal ettik."

Rusya Paris Antlaşmasındaki taahhütlerine rağmen değişik metodlarla eski politikasına devam ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Hıristiyanları, bağımsızlıklarını almak için devlete başkaldırmaya her zamankinden daha gayretle kışkırtıyordu. İlk başarısı Karadağ'ı ayaklandırmak oldu. Babıâli'ye bağlı gibi görünen Makedonya'nın bu küçük dağlık kantonu büyük devletlere başvurarak bağımsızlığını kabul etmelerini, Osmanlılara da kabul ettirmelerini istedi.

İngilizler bu baskıyı yapmaktan kaçındılarsa da Ruslar Babıâliye Karadağ'ın bağımsızlığını kabul ettirmeyi başardılar.

Öte yandan Sırbistan yıllardan beri Osmanlı İmparatorluğuna karşı sırtını Ruslara dayardı. Bu yoldan 1815 yıllarında Babıâli'den yarım bağımsızlık koparmş ve onbeş yıl içinde bunu tam bağımsızlık haline getirmişti. Babıâli'ye her yıl bir miktar vergi veriyor idiyse de içişlerine tam bağımsız bir prenslik olarak yönetiyordu.

Öte yandan nüfusun çoğu Rum ve Hıristiyan olan Girit adası Babıâli için Akdenizde bir çıban başı idi ve başağrısı olurdu. Petersburg hükümeti bundan da yararlanmayı ihmal etmedi ve Sırbistan'dan sonra Giritlileri kışkırtmaya koyuldu. Giritliler Elen Krallığına bağlanmayı ısrarla istemekteydiler. İkinci Aleksandr'ın yeğeni Olga Kral Jorj ile evlenecekti. Girit adası onun drahoması yerine geçebilirdi.

1866 yıllarında beklenmedik bir zamanda, Girit adasında silahlı kişilerin toplandığı, yönetimle ilgili olarak İstanbul'a şikâyetler yağdırılmaya başladığı görüldü. Girit baştanbaşa tutuşmuş gibi yanıyordu. Babıâli ateşi söndüremedi ve Ada, eylül ayında, önce bağımsızlığını, sonra da Yunan Krallığına katıldığını dünyaya duyurmaktan çekinmedi. Bu sonuç da Rusların yardımıyla gerçekleşmişti.

AVRUPA BAŞKENTLERİNDE BİR PADİŞAH!

Padişahlığı dönemine Tanzimat'ı ilân ettirerek başlayan ve olumlu eserler bırakan Sultan Abdülmecit yaradılıştan duygusal bir mizaca sahipti. Bünyesini kadın ve içki iptilâlarıyla daha da mecalsiz hale düşüren Padişahı Rusların aralıksız baskıları büsbütün harap ediyordu. Nihayet yatağa düştü ve 28 Haziran 1861'de, babası gibi, veremden öldü. Arkada sekiz erkek ve sekiz kız çocuk bırakmıştı. Kardeşi Abdülaziz'den sonra dört oğlu 1876 ile 1922 yılları arasında sıra ile tahta geçeceklerdi : Murat V., Abdülhamit II., Mehmet Reşat V. Mehmet VI, adıyla Vahidettin. . .

Sultan Mecid'in yerine tahta kendisinden yedi yaş küçük olan Abdülâziz oturmuştu. 1863'de Mısır'ı ziyaret eden Abdülâziz, Ali ve Fuat Paşaların telkin ve ısrarıyla, 1867'de de Paris Sergisini gezmek vesilesiyle bir Avrupa gezisine çıkıyor; Fransa, İngiltere, Belçika, Almanya ve Avusturya'yı dolaşıyor, bu devletlerin başkanlarıyla konuşuyor, memlekete yeni umutlar veriyordu. Sultan Abdülâziz yabancı ülkelere seyahat eden ilk ve son Osmanlı Padişahı olmuştu.

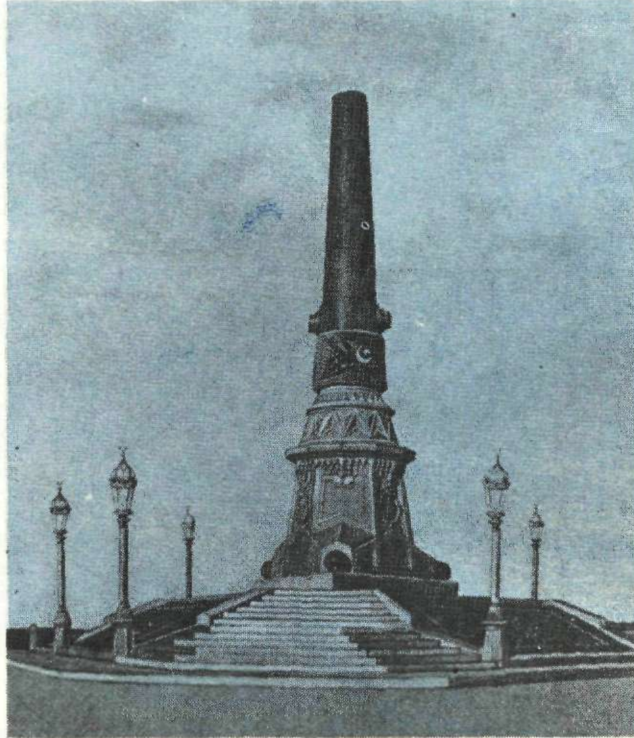
Osmanlı Tarihihin büyük sadrazamlarından Ali Paşa, bir çeşit millet meclisi niteliğinde olan Şuray-ı Devlet'i kurmakla Sultan Aziz'in sınırsız otoritesini, kısmen de olsa kısma bahasına, demokrasiye doğru zayıf bir adım atmış, yazık ki ömrü vefa etmediğinden bu hareketi zayıf kalmıştı. Ali Paşa'nın ölümüyle Sultan Aziz'in ilk saltanat dönemi kapanıyor ve Tanzimat dönemi de fiilen sona eriyordu. Şimdi Türkiye yeniden uzun bir istibdat çağının karanlığı içine gömülecekti.

Abdülâziz dönemi, Padişah'ın dayanılmaz israfı, işbaşına gelenlerin, özellikle halkın Nedimof adını taktığı Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın idaresizlikleri yüzünden devletin çok zayıfladığı yıllar oldu ve bir darbe ile sona erdi.

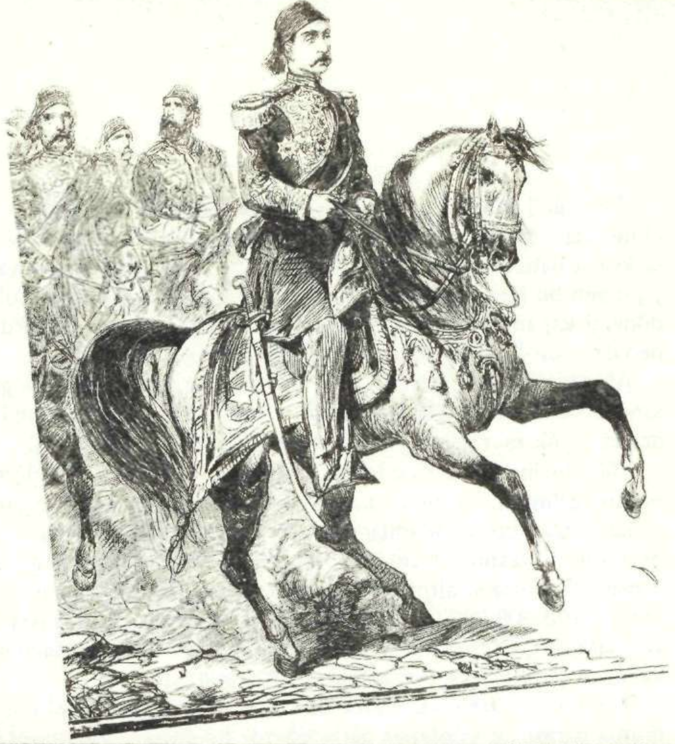
Türk maliyesi o tarihe kadar görülmemiş bir perişanlık içine yuvarlanmış, iflâsın eşiğine gelmişti. Yirmi yıl kadar önce tarihinde ilk kez borçlanma yoluna gitmiş, önce karşı olan devlet adamları da sonra sonra bu kolay yola sık sık başvurur olmuşlardı. Kırım Savaşının yüklü borçları Sultan Aziz dönemine aktarılmıştı. Tahta geçtiği zaman 90.000.000 altın olan devlet borçları Sultan Aziz'in 15 yıllık saltanatının sonunda 196.000.000'u bulmuştu. Bu paranın büyük payı israftan başka birşey olmayan saray inşaatından başka özellikle ölçüsüz olduğu görülen donanmaya ve ordunun yeni top ve tüfeklerle donatılmasına harcanmıştı.

Türkiye, İngiltere ve Fransa'dan sonra dünyanın üçüncü büyük donanmasına sahipti ama parasızlık yüzünden gerektiğinde bu donanmayı kıpırdatabilecek durumda değildi.

Tahtından indirilen Sultan Aziz'in yerine Mecid'in büyük oğlu Beşinci Murat gelmiş, fakat akli dengesinin yerinde olmadığı anlaşıldığından üç ay üç gün sonra yerini kendisinden küçük kardeşi İkinci Abdülhamid'e bırakmak zorunda kalmıştı. Abdülhamit Mithat Paşa'ya ve arkadaşlarına, meşrutiyeti ilân edeceği vaadiyle tahta oturuyordu.

İkinci Meşrutiyeti simgeleyen anıt : Abide-i Hürriyet- (Özgürlük anıtı)

Beşinci Sultan Murat'ın hükümdarlık görevlerini yerine getiremeyecek derecede ağır bir ruh hastası olduğu hekim raporuyla saptanınca, Mithat Paşa ve arkdaşları onun yerine genç Veliaht Abdülhamit efendiyi ge- tirmeye karar verdiler. İkinci Abdülhamit adıyla tahta geçtikten sonra verdiği sözleri unutan Abdülhamit o günlerde bir özgürlük âşıkı görünüyordu. Yukarıdaki Temsili resim Kızılsultan'ın veliahtlık günlerine aittir. Özgürlük mücadelesinin kahramanı ve şehidi Mithat Paşa özel sekreteriyle. (altta).

BÖLÜM: 3

Bir devrim: Birinci Meşrutiyet

İkinci Abdülhamid'in Osmanlı tahtına oturduğu 1876 yılı Türkiye tarihinin gerçek dönüm noktalarından biri oluyordu. Sultan Aziz'in tahtından indirildikten birkaç gün sonra, intihar mı, cinayet mi hâlâ kesinlikle bilinmeyen biçimdeki ölümü, Beşinci Murad'ın üç aylık Padişahlığı, kısa aralıklarla ard arda gelen önemli olaylardı. Öte yandan İkinci Abdülhamid'in meşrutiyet vaadleriyle tahta çıkışı yanında, düşünülen bu yeni rejimin, milliyetler karışımı halindeki Osmanlı İmparatorluğunda uygulama kabiliyeti olup olmadığı problemi memleket için hayati önem taşıyordu.

Dış politika durumuna gelince, Rusya ile kaçınılmaz bir savaş günden güne yaklaşıyordu. Balkanlarda birkaç vilâyet kan, ateş, ayaklanma ve huzursuzluk içindeydi. Böyle bir savaşta ezilecek olan Türkiye'nin, gemi azıya almış Avrupa emperyalizmi karşısında artık ayakta kalamayacağı gün gibi aşikârdı.

Türkiye'nn en büyük zaafı milli birlikten yoksun olmasıydı. Türk olmayan eyaletler, Avrupa devletlerinde olduğu gibi sömürge muamelesi görmüyor, anavatanın bir parçası sayılıyordu. Devamlı dış müdahaleler ve baskılar, sonu gelmiyen savaşlar Türkiye'nin belini doğrultması umutlarını büsbütün zayıflatıyordu.

Mukadder akibet, belli oluyordu ki, çok uzaklarda değildir.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışında dış etkenleri simgeleyen başlıca iki devlet Rusya ile İngiltere idiler. Avusturya, Fransa ve Prusya çoğunlukla ikinci planda kalırlardı. İki büyük devletin Türkiye üzerindeki gizli açık çarpışmalarında çıkarlarını birleştirememeleri, İmparatorluğun ayakta kalmasını sağlıyordu.

1876 ilkbaharında Sırplar ve Karadağlılar Rusya'dan aldıkları cesaretle Bâbıâli'ye bir nota verip oradaki askerlerini geri çekmesini istediler. Notaların reddedilmesi üzerine Sırp Prensi Milan'la, Karadağ Prensi Nikola savaş ilân ettiler. Bosna ve Hersek âsileri de kendilerine katılınca devlet için önemli bir gaile yaratılmış oluyordu.

Sırp cephesinde, sonradan Plevne'yi savunacak olan Osman Paşa isyancıları yenilgiye uğratınca Milan büyük devletleri ayağa kaldırarak Bâbıâliye baskı yaptırdı. Devletler Osmanlıların barış yapmasını istiyorlardı. Rus Elçisi İgnatiyef ağır baskı ile harekâtın derhal durdurulmasını isterken İngilizler bizim tarafımızı tutuyorlardı. İngiliz Başbakanı Rusya'yı ima ederek :

"İngiltere savaşmaktan çekinmez. Gerekirse yirmi yıl savaşma gücündedir. Çıkarlarını korumak için de donanmasını Boğazlara gönderecektir." derken Rus Çarı İkinci Aleksandr ona şu karşılıklı tehdidi savuruyordu :

"Eğer Balkanlardaki kardeşlerimiz için Avrupa devletleriyle birlik olarak birşey yapamazsam o zaman benim yalnız başıma hareket edeceğime emin olabilirsiniz."

Bundan da anlaşıldığı gibi Rusya İngiltere'nin tehdidine önem vermiyor, karşısın-

da İngiltere de olsa bir Balkan savaşı yaratmaya kararlı görünüyordu. Bununla beraber yabancı devletlerin İstanbul temsilcileri aralarında toplandılar ve Balkan Sorunlarını çözüme bağlamak amacıyla bir İstanbul Konferansı toplanması için Babıâli'ye öneride bulunmaya karar verdiler.

İkinci Abdülhamit İstanbul Konferansı önerisini benimsemekte bir sakınca görmedi. Böylece yalnız Slav ve Hıristiyan tebaanın çıkarını düşünen Avrupa karşısında Osmanlı Devletinin hayırhahlığı, iyiniyeti ve daha insanca davrandığı isbat edilmiş olacaktı.

Konferans 12 Aralık 1877'de İstanbul'da Kasımpaşa köşkünde toplandı. Yabancı mürahhaslar önce kendi aralarında bazı kararlara vardılar. Karadağ ve Sırbistan ile yapılacak barış antlaşmalarının koşullarına, Bulgaristan ve Bosna-Hersek'e verilecek özerk yönetime dair geniş bir rapor hazırladılar.

Avrupalılar kendi aralarında çalışırken Babıâli de boş duruyor değildi.

İkinci Abdülhamit tarafından sadrazamlığa getirilmiş olan Mithat Paşa Osmanlıların ilk anayasasını hazırlıyordu. Buna dair rapor İstanbul Konferansının 23 aralık günkü toplantısında bizim maşmurahhasımız tarafından okunacaktı.

O gün Konferansın Başmurahhasımız Dışişleri Bakanı Saffet Paşa tarafından açıldığı sırada dışarıdan top sesleri duyulmaya başlamış ve Başmurahhasımız Saffet Paşa ayağa kalkarak şu sözleri söylemişti :

"İstanbul Konferansının sayın delegeleri, işittiğiniz şu top sesleri bu andan itibaren bütün Osmanlı ülkesinde Anayasanın ilân edildiğini haber veriyor. Artık Osmanlı Devleti de meşrutiyetle yönetilen devletler zümresine dahil olmuştur. Meşrutiyet yönetimi çeşitli Osmanlı kavimlerinin kişisel özgürlüklerini garanti altına almış bulunduğundan bu önemli devrim karşısında sizlerin yapacağı ıslahat teklifleri lüzumsuz kalır, toplantımızın da sebebi kalmaz."

Konferans delegeleri bu beklemedik durum karşısında kısa bir şaşkınlık geçirdiler. Kendini ilk toplayan Rus Elçisi İgnatiyef :

"Biz böyle nümayişlere önem vermeyip bugünkü gündemin görüşmesine başlayalım" dedi. Öteki delegeler de toparlanıp hiç birşey olmamış gibi görüşmelere geçtiler.

İstanbul Konferansının sonuçları kısaca şöyle idi :

1) Bulgaristan ikiye ayrılıyor, ikisine de imtiyaz veriliyordu. İki vilâyetin de yönetimi devletler tarafından kurulacak komisyonlara bırakılıyordu.

2) Galip Karadağ yeniden toprak verilip genişletilecekti.

3) Osmanlı Ordusu 10 gün içinde Karadağ'dan, 30 gün içinde Sırbistan'dan çekilecekti.

4) Bosna-Hersek'e özerklik verilecekti.

93 SEFERİ'NİN GETİRDİĞİ FELÂKETLER

Babıâli Konferansın bu kararlarını reddedince Rusya bunu bir savaş sebebi saydı. Bununla beraber Çar İkinci Aleksandr harekete geçmeden önce öteki Avrupa devletlerinin de eğilimini öğrenmek istiyordu.

Tam bu sırada İkinci Abdülhamit Mithat Paşa'yı Sadaretten azledip sürünce, Osmanlılara karşı biraz yumuşamış olan Avrupa kamuoyu yeniden dönmüş, Meşrutiyet ilânının içtenliğinden şüpheye düşülmüş ve gazetelerde : "Avrupayı aldatan anayasa komedyası can çekişiyor" biçiminde yazılar görülmeye başlamıştı.

Avrupa kamuoyunun yeniden Türkler aleyhine dönmesinden yararlanmak fırsatını kaçırmak istemiyen İkinci Aleksandr İgnatiyef'i Avrupa'da dolaştırarak Büyük Devletlerle de anlaştıktan sonra 24 Nisan 1877'de Türkiye'ye savaş ilân etti ve vakit geçirmeden saldırdı. Bu tarih Hicret takviminde 1293 yılına rastladığından savaş da hal-

1856 Berlin Antlaşması'nda murahhaslar. Sağ masa etrafında Osmanlı murahhasları. Ortada ev sahibi, Al
man Başbakanı Prens Bismark. (Üstte) Plevne savaşlarında Türk süvarilerinin bir hücumu (Altta)

kımızın dilinde "93 Seferi" diye kalacaktı.

Grandük Nikola komutasında Romanya'yı geçen Rus Ordusu hızla Tuna'ya dayanmıştı. Osmanlı-Rus savaşı fiilen başlamış bulunuyordu. Fransa, İtalya, Avusturya ve Almanya tarafsızlıklarını ilân etmek suretiyle Türkiye'yi Ruslar karşısında desteksiz bırakmışlardı. Yalnız İngiltere, Boğazlar tehlikeye düşerse, tarafsız kalamıyacağını bildirerek bir savaş filosunu Doğu Akdeniz'e göndermişti. Ruslar İstanbul'a doğru ilerlemeye başlayınca filoya Londra'dan, Çanakkale'yi geçip İstanbul'a demir atması emri verildi. Ancak Rus Başkomutanının : "İngilizler İstanbul'dan çekilmiyecek olurlarsa şehri işgal edeceğini" söylemesi, Padişahın da ricası üzerine İngiliz Filosu İstanbul'u terketti.

Savaşa Rusların yanıbaşında, daha dünkü vilâyetlerimiz olan Bulgarlar, Karadağlılar, Sırplar ve Romanyalılar da katılıyorlardı. Hemen hemen hiç direniş görmeden Tuna'yı geçen Ruslar ilk karşılaştıkları Abdülkerim Paşanın kuvvetlerini yenince Sırbistan'da bulunan Müşür Osman Paşa Osmanlı ordusunun takviyesine gönderildi ve Paşa Plevne'ye gelince Ruslarla Rumenlere karşı derhal savaşa katıldı. Osman Paşa düşman ordusunu Plevne'de mıhlamaya muvaffak olunca Ruslar altı yedek tümenle, Hassa alayları ve bütün Rumen kuvvetleriyle Plevne'yi takviye etmek zorunda kaldılar. Osman Paşa bunlara karşı da Birinci, İkinci ve Üçüncü Plevne savaşları diye ad alan muharebeleri kazanmıştı.

Sonradan belgelerin ortaya koyduğu gerçeklere göre Osmanlı ordusundaki Türk büyük komutanlarının biribirleriyle yüz kızartıcı biçimde post kavgasına girişmeleri yüzünden dışarıdan yardım alamayan Plevne düşman askeri tarafından iyice kuşatılmış bulunuyordu. Bu durumda Osman Paşa Ruslara 50.000 kayıp verdirdikten sonra asker aç ve cephanesiz kalmak tehlikesiyle karşılaşınca kuşatmayı yarıp çıkmak gibi son derece güç, umutsuz, ama en son çareye başvurmak zorunda kalacaktı.

Kahraman Müşür bu ölüm - kalım girişiminde de bulundu, fakat yazık ki 10 Aralık günü, yaralı olarak, düşmana esir düştü.

Plevne'den sonra, Şıpka kahramanı Süleyman Paşa'nın bütün çabalarına rağmen Edirne yolunun kapatılması da mümkün olamadı. 17 Ocak 1878'de Filibe, üç gün sonra da Edirne düştü. Karadağlılar Bar ve Ülgün'ü Sırplar Niş ve Pirot şehirlerini zaptetmişlerdi.

1877-1878 Türk-Rus savaşı iki cephede geçmişti. Rumeli'de Tuna'ya saldıran Ruslar, aynı zamanda Doğu Anadolu'da da Kars'a taarruz ediyor ve Osmanlıları iki cephede savaşmaya zorluyorlardı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın komutasındaki Doğu Ordusu da üstün Rus kuvvetleri karşısında fazla dayanamamış,Ruslar 18 Kasım 1878'de Kars'ı almışlar, Batıya doğru ilerliyerek Erzurum'u kuşatmışlardı.

İki cephede birden yenilmiştik. Tarihçiler bu yenilginin başlıca sebeplerini savaşların komutanlar yerine Yıldız Sarayında İkinci Abdülhamit tarafından yürütülmesinde ve komutanların biribirleriyle anlaşamamasında buluyorlardı.

HIÇKIRIKLAR ARASINDA İMZALANAN BARIŞ ANTLAŞMASI

Rusların Edirne'yi zaptetmesinden önce telâşa kapılan İkinci Abdülhamit, telgrafla İkinci Aleksandr'a başvurarak mütareke ve barış istemişti. Mütareke esaslarını belirleyerek Padişaha bildiren Ruslar öte yandan İstanbul doğrultusunda ilerliyerek karargâhlarını İstanbul'un burnu dibinde, Yeşilköy'de kuruyorlardı. Yeşilköy'ün eski adı Ayastafanos olduğundan orada yapılan antlaşmaya da "Ayastafanos Andlaşması" adı verilecekti.

Rusların barış teklifleri hemen hemen tümüyle kabul edilmiş olduğundan görüşmeler uzun sürmedi. 29 Madde ile bir de ek fıkradan ibaret olan antlaşmanın en

önemli hükümleri şunlardı :

Karadağ, Sırbistan ve Romanya'ya yeni topraklar veriliyor, bağımsızlıklara tanınıyordu.

Büyük bir Bulgaristan kurulmasına razı oluyorduk. Bu Bulgaristan'da Osmanlı askeri bulunmayacaktı. Kalelerimizi yıkarak çekilecektik.

Bosna - Hersek bize görünüşte bağlı kalmakla beraber özerk bir yönetime tabi olacaktı.

Arnavutluk bize tabi kalacaktı. (Ne var ki kısa bir zaman zonra her ikisi de elimizden çıkacaklardı)

Girit'te ve Doğu Anadolu'da Ermenilerin oturdukları yerlerde gerekli reformları yapmayı kabul ediyorduk.

Genel af ilan edecektik.

Ayastafanos antlaşmasıyla ayrıca Rusya'ya karşı 1.400.000 altın ruble (245.000.000 Osmanlı altını) savaş tazminatı ödemeyi yükleniyorduk. Ancak mali bunalım içinde bulunduğumuz için bu paranın yarısı Anadolu ve Rumeli'de feda edeceğimiz topraklara karşılık olarak bize bağışlanıyordu.

Doğu'da Batum, Kars, Ardahan ve Bayezid'i Ruslara bırakıyorduk.

Ayastafanos antlaşması Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna karşı beslediği niyetin ne derece korkunç olduğunu açıkça gösteren bir tarih belgesi idi. Ne var ki büyük Avrupa devletlerinin bile göz yumamadığı bu antlaşma, hiç bir zaman, bu haliyle yürürlüğe konulamıyacaktı.

Ayastafanos antlaşmasını Dışişleri Bakanı Saffet Paşa bir müddet hıçkıra hıçkıra ağladıktan sonra imzalamıştı. İmparatorluğun değerli devlet adamlarından biri olan bu yaşlı vatanseveri teselli etmek de, daha hazini, Rus Elçisi İgnatiyef'e düşmüştü.

Balkan haritasına Rus çıkarlarına göre biçim veren ve Boğazlara Rusların yerleşmesini hesaba katan Ayastafanos antlaşması, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere İtalya ve Avusturya gibi devletlerin de çıkarlarına karşı idi. Bu devletler bu yüzden Ayastafanos antlaşmasını tanımadıklarını ilân ediyor ve bir Avrupa şehrinde toplanacak Kongrede bu antlaşmanın değiştirilmesini istiyorlardı. Prusya Şansöylesi Bismark'ın da ağırlığını o yana koyması üzerine Ruslar Berlin Kongresinin toplanmasına "evet" demek zorunda kaldılar.

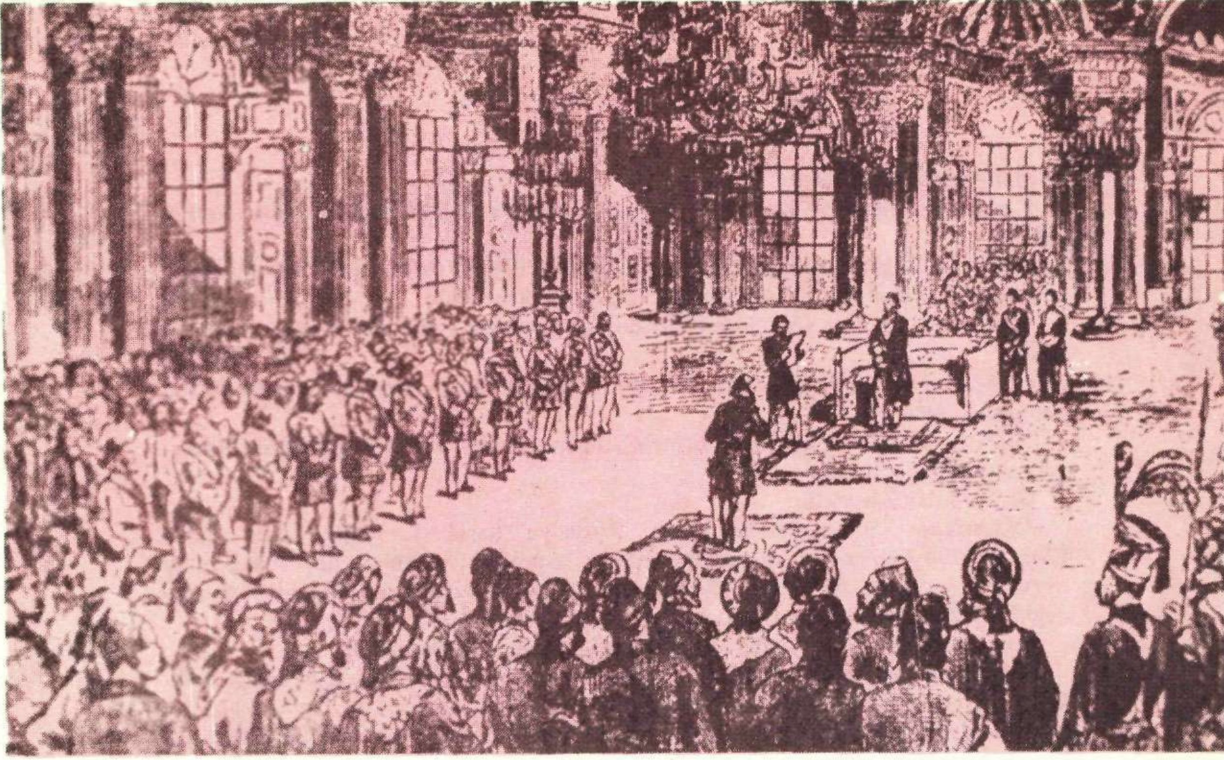
İlgi çeken bir nokta Osmanlı İmparatorluğu'nun, Berlin Kongresinin toplanmasından bir ay kadar önce Kıbrıs üzerinde İngilizlere geniş bir taviz vermesi,daha başka bir deyimle Kıbrıs'ı İngilizlere bağışlaması oldu. Kıbrıs'ın yönetimi İngilizlerde olacaktı. Ada'nın gelir fazlası her yıl İstanbul'a yollanacak, Ada Osmanlı ülkesinin bir parçası sayılmakta devam edecek, hukuk bakımından Padişahın hükümranlığında sayılacaktı. Buna karşı İngiltere Ayastafanosantlasmasınınen ağır koşullarını Türkiye lehine değiştirmeyi taahhüt ediyordu. Rusya'ya bırakılan kars ve çevresi Osmanlılara geri verilirse, İngiltere de Kıbrıs adasını boşaltıp Türkiye'ye iade edecekti.

13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin antlaşması ile 1877-1878 savaşının hesapları görülmüş oluyordu. Bu antlaşma da kuşkusuz Türkiye için bir yıkım olmuş, ancak gene de Türkiye'yi Avrupa'dan silememişti. Türkiye'nin Balkanlardaki hayatı 1913'ün yürekler acısı Balkan bozgununa kadar, daha 35 yıl sürecekti.

93 Seferinden en çok kâr edenler küçük Balkan devletleri olmuşlardı. Bu savaşı izliyen yıllarda Türkiye'yi ilgilendiren büyük çaptaki siyasi olayları da satırbaşları halinde buraya kaydedelim :

12 Mayıs 1881'de Fransa Türkiye'ye bağlı bir eyalet olan Tunus Prensliğini işgal ediyordu. Bâbıâli hiç bir zaman bu işgali tanımayacaktı ama Kuzey Afrika'da da Fransız egemenliği Tunus'la fiilen başlamış olacaktı.

Aynı yıl Tesalya Yunanistan'a terkedilecekti.

Birinci Meşrutiyetin ilânı. (Üstte) Birinci Meşrutiyet Meclisinden bir görüşme sahnesi. (Altta)

1882'de İngilizler Mısır ve Sudan'ı işgal edeceklerdi. Mısır'da Hidiv'in saltanatı, Padişahın hükümranlığı ve Osmanlı Devletinin hukuki egemenliği devam etmekle beraber yönetim İngilizlerin eline geçiyordu.

1885'de Bulgaristan Prensliği ile Doğu Rumeli Eyaleti birleşecekti.

1897'de Türkiye ile Yunanistan arasında kısa bir savaş olacak, Gazi Etem Paşa'nın komutasındaki Türk ordusu Yıldırım hızıyla Atina'ya inecekti. Yunanlılar çok ağır bir yenilgiye uğrayacak ve Babıâli'den barış rica etmek için Çar'ın aracılığını istiyecekti. İkinci Abdülhamit de dostu (!) Çar'ın Yunanlılar lehinde şefaatini kırmayacaktı.

MEŞRUTİYET'E PAYDOS !

Ağır yenilgi ile sona ererek İmparatorluğu batışın eşiğine daha da yaklaştıran 1877–1878 Osmanlı-Rus seferi iç politikada etkili olmaktan geri kalmadı.

İkinci Abdülhamit, Namık Kemal, Ziya Paşa ve özellikle Mithat Paşa'nın çabaları sonucu hazırlanmış olan Anayasayı ilân etmek ve Birinci Meşrutiyet Meclisi'ni açmak zorunda kalmıştı.

Türkiye'nin bu ilk parlamentosu Ahmet Vefik Paşa'nın başkanlığında çalışmaya başladı. Rus savaşına karar verdikten sonra en ateşli toplantısını savaşı kaybettiğimizin artık anlaşılması üzerine, yenilgiden sona yapılacak barış esasları görüşülürken yapmıştı. Meclis'te bulunanların bir bölümü sonuna kadar Ruslara karşı konulmasını istiyor, bazıları ise :

"Direnme faydasızdır, diyordu, Padişah da başımızda olduğu halde cümlemizin helâki veya tutsaklığı ile sona erer. Buna meydan vermemek için şimdiden, devlet heyetiyle birlikte Anadolu yakasına geçmelidir."

Uzun tartışmalar sonunda "düşmanca olmamak şartıyla Rusların, gerektiğinde, bir tümenle İstanbul'a girmelerine razı olunabileceğine dair" karara varılmıştı.

Düşman gelip İstanbul kapılarına dayanmışken yersiz tartışmalarla vakit geçirilmesinden üzülen İstanbul Milletvekili Astarcılar Kâhyası Ahmet Efendi bu sırada söz almış ve Padişah İkinci Abdülhamid'in de huzurunda şöyle demişti :

"Çok geç kaldık, çok ! Padişahın huzurunda böyle bir Meclisi toplayıp tehlikeler uzakta iken düşünüp karar almak gerekti. Hazırlanmak, karar vermek için fırsatlar kaçırıldı. İş bu raddeye geldikten sonra alınan karar neye yarar ?"

Bu sözleri, savaşı yönetmesinin bir eleştirisi olarak kabul eden ve çok sinirlenen İkinci Abdülhamit ayağa kalkmış, Ahmet Efendinin sözlerine karşı şöyle demişti :

"Ben memleket ve milletimin hukukunu ziyan etmedim. Benim başıma gelenler ecdadımdan hiç birinin başına gelmedi. Devletin yıkılmasından en çok felâkete uğrayacak benim. Haklarımdan en çok ben kaybederim. Bu adamın sözlerini hiç bir suretle kabul edemem. Görevimi yaptığım için milletimden mükâfat beklerken mücazat buluyorum."

Padişah parmağıyla Ahmet Efendiyi işaret ederek şöyle devam etmişti : "Bu adamın hükümdarına karşı gösterdiği saygısızlığın cezasını Meclis versin. Ben ceddim Abdülmecit Han'ın izinden giderek millete özgürlük vermekle hata etmişim. Artık büyük ceddim Sultan Mahmut Han'ın yolundan gitmeye mecburum."

Bu sözlerden sonra hışımla salonu terkeden Abdülhamit bu olayı Parlamentoyu kapatmak ve bir daha açmamak için fırsat bilmişti. 24 Temmuz 1908 tarihine kadar, 33 yıl, memleketi tek başına, mutlak hükümdar olarak, mutlakiyetle yürütecek; asacak, kesecek, sürecek, boğduracak ve kendisi de bu karanlık çağın kahramanı olarak tarihten "Kızıl Sultan" unvanını alacaktı.

SULTANLARIN ALTIN TASLARI DARPHANE YOLUNDA...

Daha önce de kısaca değinildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun batışında mali durumun içinden çıkılmaz bir hale gelmiş olması büyük ağırlık taşıyordu. İflâs haline gelmiş bir hazine ile devlet yürütülmekteydi. Kapı kapı borç dilenen bir devletin milletlerarası itibarı zaten eriyip gitmiş, eski büyük devlet adamları yerinde, şimdi, bulacağı borç para ile Padişahını o gün sevindiren, kendisi de gününü gün eden birtakım ikbal düşkünü, haris kimseler oturuyordu. Abdülâziz'in Sadrazamı Mahmut Nedim Paşa bu biçim adamların simgesi olmuştu.

1844 yılında devlet gelirinin miktarı 1.334.900 kese akçe, giderleri ise 1.294.900 akçe olduğu ve 40.000 kese akçe gelir fazlası bulunduğu saptanmıştı. Bu yüz ağartıcı bütçe kötü yönetim ve hesapsız israflar yüzünden beş yıl içinde, gelir fazlası şöyle dursun, yılda 88.560 kese açık verir hale gelmişti. Bu açığı kapatmak için alınan tedbirler Padişah'la vezirlerin ödeneklerini kısmak, maaşlarını indirmek, fuzuli israfları azaltmak, bakır, kâğıt paralar çıkarmak, iç borçlanmalar yapmak gibi geçici ayarlamalar olmuştu. 1853'te Kırım savaşı başladığı zaman bütçede, değil savaş masraflarını karşılamak, sarayın ve vezirlerin masraflarını ödeyecek para yoktu.

İşte bundan dolayıdır ki 1854'ten itibaren "istikraz" denilen dış borçlanmalar başladı. Ayarı bozuk para basmak, karşılığı olmadan kâğıt para çıkarıp tedavüle sürmek, devlet gelirini har vurup harman savururcasına harcamak milleti sefalete sürüklüyordu. Üretimi artırmak, yeni iş yerleri açmak, madenleri işletmek, tarımı geliştirmek kimsenin aklına gelmiyordu. Devlet bütçesinde büyük açıklar varken altı yılda altı kez istikraz yapıldı. Avrupa devletleri bizim mali durumumuzu bildikleri halde, faizin yüksekliğine dayanamıyarak para vermekten çekinmiyorlardı. Hatta ilk zamanlarda para babası devletlerin bize borç vermek için adeta yarış ettikleri bile söylenebilir. Oysa Birinci Abdülhamit zamanında ilk kez Felemenk'ten, sonra da İspanya'dan borç istemiş fakat ikisinden de red cevabı almıştık. Rusya'dan korktukları için bize para vermemişlerdi.

İçeriden dışarıdan borçlanma gayretlerimizin sonucu, 1861'de devletin iç ve dış borçlarının yekûnu 770.000.000 altın Franka yükselmişti. 1874'te ise, eski borçları ödemek için yeniden 252.000.000 Osmanlı altını borçlanılmış, ancak bunun elimize geçen miktarı 136.000.000 olmuştu. Üst yanı faiz olarak peşin kesiliyordu.

Bu işin böyle sürüp gitmesine elbette imkân yoktu. Özellikle Mahmut Nedim Paşa zamanında devletin dış itibarı sıfıra düştüğünden artık kimse bize borç para vermiyordu. Bunun sonunda, 1881 yılında "Düyun-u Umumiye" adı altında, Türkiye'de devlet içinde bir devlet kurulmuş, İmparatorluğun o günkü değil, gelecekteki alacakları da borçlarımızın teminatı olarak yabancıların ellerine geçmişti.

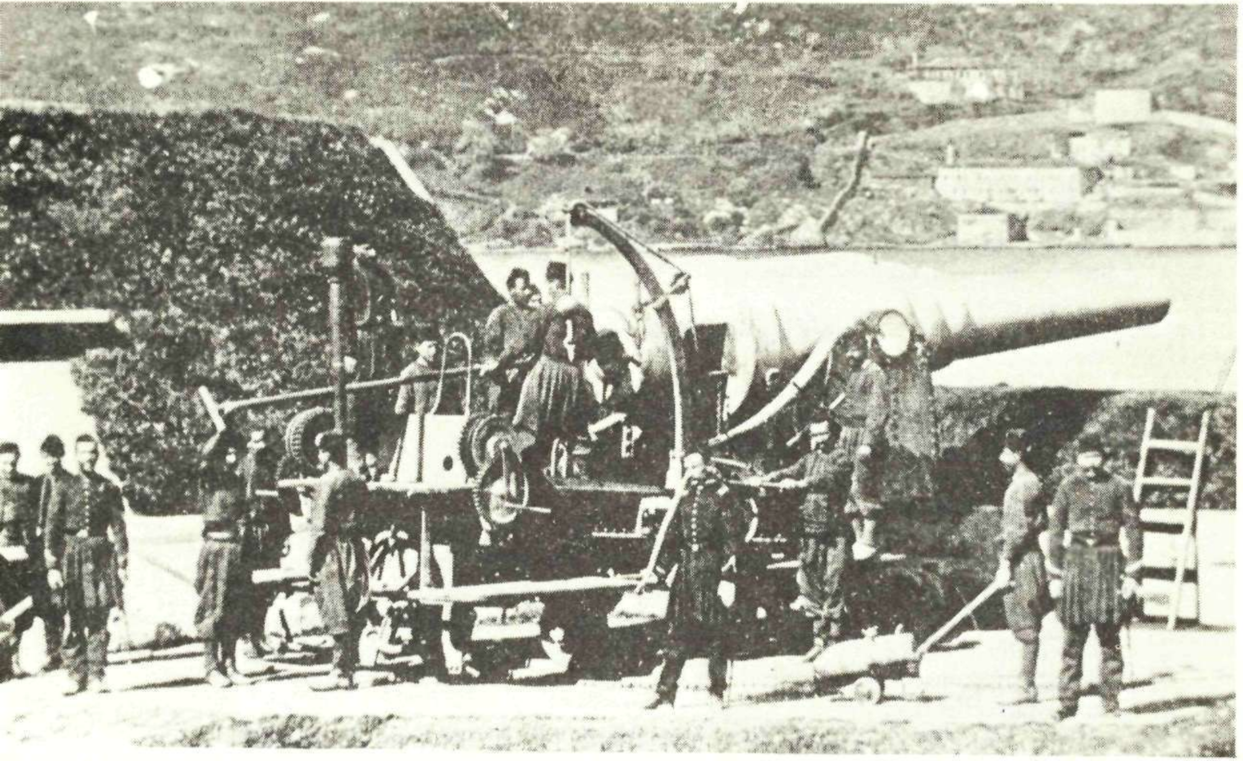
Bu paraların nerelere harcandıklarına gelince bir ibretli örnek olarak Abdülmecit zamanında sarav kadınlarının bir yıllık harcamaları gösterilebilirdi. Saraylı kadınlar, özel arabalarıyla çarşı pazar dolaşarak bir yılda 288.000 kese para borçlanmışlardı. Bunun 125.000 kesesi Abdülmecid'in gözdelerinden Serfinaz hanımın borcu idi.

Sultan Aziz zamanında saray masrafları daha da artmış, saray tahsisatı 1.400.000 Osmanlı altınına çıkmıştı. Sarayda hergün 8000 kişi yemek yerdi. Abdülâziz'in israflarına ilk zamanlarda bir ölçüde engel olunabiliyordu.

Bir defasında Fuat Paşa'nın mali bunalıma karşı bir tedbir olarak saraydaki altın ve gümüş avaniyi toplayıp para bastırmaya karar verdiğini duyan Abdülâziz Fuat Paşayı huzuruna çağırtmış hışımla sormuştu :

"Bu nasıl olur ?sultanların avanisi alınır mı?" Fuat Paşa sükûnetle Hunkâra şu karşılığı verdi :

— "Hay hay, onlar da alınır Efendimiz. Allah göstermesin parasızlık yüzünden devle-

Çanakkale İstihkâmlarını koruyan toplar. (Üstte) Çanakkale'den Goeben olarak giren ve İstanbul'da Yavuz adını alan kahraman zırhlı. (Altta)

te bir fenalık gelir, bizler Efendimizin arkasına düşüp Konya'ya doğru yola çıkarken sultan hanımlar bu altın taslarla ayrılık çeşmesinden su mu içecekler?

Efendimiz saltanatın mirasçısı bulunuyorsunuz. Lâkin mali bunalım içinde kıvranan fakir bir Türkiye'ye varis oldunuz. Şimdi lüks zamanı değil, ihtiyaç zamanıdır. İhtiyaç altın taslı, zebercet tahtlı sultan tanımaz."

KIZILSULTAN DİZE GELİYOR

İkinci Abdülhamid'in istibdat yönetimi yurt aydınlarını harekete geçirmiş ve 1890 yıllarında İstanbul'da bir gizli direniş örgütü kurulmuştu. Sonradan "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını alacak ve giderek bir siyasi partiye dönüşerek İmparatorluğun son on yıllık yazgısını tek başına çizecek olan, ordunun desteğinde, İkinci Meşrutiyet'in başlıca etkeni olacaktı.

İlk zamanlarda merkezi Selânik olan İttihat ve Terakki, merkezi gene Selânik'te olan Üçüncü Ordu ile tam bir anlaşma halinde Abdülhamid'e ağır baskı yapmaya başlamıştı. Niyazi ve Enver Beylerin birer miktar askerle dağa çıkmaları, Arnavut taburlarının tehditlerle dolu telgrafları Yıldız Sarayında beklenen tepkiyi göstermiş ve 33 yıllık istibdatçı Kızıl Sultan'ı nihayet Anayasayı raftan indirerek yürürlüğe koymak zorunda bırakmıştı. 24 Temmuz 1908 tarihi işte bugün, İkinci kez Meşrutiyet'in kabul ve ilân edildiği gündü.

İkinci kez Meşrutiyet yönetimine kavuşmuş olmakla beraber Türkiye, genel olarak artık düzeni çok bozulmuş, başka bir deyimle yönetim bakımından düzeninden sapmış bir İmparatorluktu. İç idaresizlikler ve dış ihtiraslar gibi temeli sarsan nedenlerle can çekişme haline gelmiş bir İmparatorluk görüntüsü !

1908'de ittihat ve Terakki Cemiyeti baskısını yürütmüş, istediğini elde etmiş, ama iktidara doğrudan doğruya el koymayarak bir süre arkada kalmayı yeğ görmüştü. Parti, genel politikasının temelini çeşitli unsurlar arasında birlik yaratma üzerine kurmuştu. Ne var ki yabancı unsurlar, akla gelmez hayınlıklarla bu politikanın tutmazlığını gösterecekler ve Cemiyeti demokrasi dışı bir politikaya iteceklerdi.

İkinci Meşrutiyet'in ilk hazin sürprizi ekim ayı başlarında Bulgaristan Prensliğinin Krallığını ve Osmanlı İmparatorluğundan fiilen ayrılarak bağımsız bir devlet olduğunu ilân etmesi oldu. Avusturya-Macaristan da, aynı gün, Bosna-Hersek'i toprağına kattığını Osmanlılara ve dünya kamuoyuna haber veriyordu. İmparatorluktan bir gün içinde altı buçuk milyon nüfus ve 150.000 kilometre kare toprak gidivermişti. Bulgaristan'la yeni bir Balkan devleti doğuyor, Sultan Hamid'in yaveri, müşürü ve sadık bendesi Alman asıllı Ferdinand Kral oluyordu.

İkinci Meşrutiyet'in ilk parlamentosu 275 milletvekili ile açıldığında, sıralarda 140 Türk, 60 Arap, birkaç Hıristiyan çoğu Müslüman olarak 25 Arnavut, 2 Kürt, 25 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp ve 1 Rumen milletvekili oturmaktaydılar.

Yazık ki İkinci Meşrutiyet daha bir yaşını bile doldurmadan gericilerin suikastına uğrayacak, tarihlere 31 Mart Olayı diye geçen başkaldırmayı Selânik'ten gelen Hareket Ordusu kanlı bir şekilde bastıracaktı. Bu sırada Ordunun başında bulunan Mahmut Şevket Paşa işe el koyacak, isyanın kışkırtıcısı olduğu kuşkusuyla İkinci Abdülhamit tahtından indirilerek Selânik'te oturtulacaktı. Böylece de 32 yıl, 7 ay ve 27 gün süren Kızıl Sultan dönemi kapanmış olacaktı. Ne var ki İkinci Abdülhamid'in 31 Mart ayaklanmasında ne ölçüde rol oynamış olduğu bugün bile tam bir açıklıkla ortaya çıkmış değildi.

YÜZ KIZARTICI BOZGUN!

Abdülhamid'in yerine tahta oturtulan Sultan Mecid'in üçüncü oğlu Beşinci Sultan

Mehmet Reşat 65 yaşındaydı. Yeni Padişah'ın, iki yaş büyük biraderi Abdülhamit'le hiç bir benzer yanı yoktu. Şişman ve hareketsizdi; zekâsı oldukça kıt, batı kültürü zayıftı. İttihat ve Terakki'nin kanuna uygun ve aykırı bütün hareketlerine boyun eğmeyi politikasına temel sayıyordu.

İtalyanların çoktan beri göz diktikleri Libya'ya saldırmaları bu döneme rastladı. Çok güç koşullar altında sürdürülen Trablusgarp savaşı kaybedilecek ve Libya İtalyanların olacaktı. Kanuni Sultan Süleyman'ın fethinden, 389 yıldanberi Osmanlılara ait olan Rodos ve 12 Ada da bu hengâmede İtalyanlar tarafından işgal edilecekti.

İmparatorluk Kuzey Afrika'dan ve Ege denizinden sökülmüş oluyordu.

Şimdi Osmanlı İmparatorluğunu altıyüz yıllık tarihi boyunca yenilgilerin en yüz kızartıcısı bekliyordu. Bu uzun tarih döneminde devlet ihtişamlı günler görmüş, büyük zaferler idrak etmişti. Yenildiği de olmuştu elbette. . . Ama hiç bir yenilgi, Balkan Savaşında olduğu kadar hüzün verici olmamıştı ve onun açtığı yarayı açmamıştı.

1913 yılında Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ devletçikleri, Rus Çarının yüksek hakemliği ve kışkırtıcılığı altında Osmanlı Devleti aleyhine tam bir anlaşmaya varıyorlardı. Ne var ki Babıâli bu anlaşmayı haber alamıyor, daha da ilerisi, böyle bir şeye ihtimal vermemek gibi gafletlerin en koyusuna dalmış bulunuyordu. Rusya'nın da, güya, Balkanlarda savaş olmayacağı yolunda Osmanlı devletine sıkı teminat (!) vermiş olması yeterli görülerek çok iyi yetiştirilmiş 120 tabur piyade askeri İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından terhis ediliyordu. Balkan devletçiklerinin, Mısır'daki sağır sultanın bile öğrendiği savaş hazırlığı hakkında Parlamentoda sorulan bir soruya karşı günün Dışişleri Bakanı şu karşılığı vermişti :

"Balkanlardan imanım kadar eminim."

Babıâli aslında kaçınılmaz hale gelmiş olan savaşa girmeden önce bir Meclis toplamıştı. Bu Meclis'te, başta operatör Cemil Paşa ve daha birçokları ordunun savaşa hazır olmadığı yolundaki kanılarını açıklıkla söylemişlerdi. Aynı toplantıda Harbiye Bakanı Nazım Paşa'ya savaş planının hazır olup olmadığı sorulduğuna da Nazır şöyle demişti :

"Mahmut Şevket Paşa zamanında galiba birtakım planlar hazırlandıydı. Buldurup bakacağım."

Balkan savaşı dendikte bunu iki dönemde düşünmek gerekir. Birincisi 17 Ekim 1912'den düşmanın Çatalca'ya kadar gelmesi ve hükümetin mütareke istemesi üzerine 30 Mayıs 1913'de Londra'da imzalanan antlaşma ile sona ermişti.

Savaşın ikinci dönemi ise Edirne'nin tarafımızdan geri alınmasıyla başlar, Balkan devletlerinin kendi aralarında süren savaş dönemidir. Bu savaşın barış antlaşmaları da Bulgarla İstanbul'da, Yunanlılara da Atina'da imzalanmıştı.

Osmanlı Ordusu Balkanlarda ınsanı şaşırtacak kadar kısa zamanda en büyük başarısızlığa uğramıştı. Bu yüzden Balkan yenilgisi yerine Balkan bozgun demek daha yerinde sayılıyor ve bozgunun başlıca nedeni savaşın yönetilmesinde aranıyordu. Ordu gırtlağına kadar politikaya gömülmüştü. Subaylar İttihatçı ve Halâskârlar olmak üzere iki düşman kampa ayrılmış haldeydi.Başkomutan Nazım Paşa iktidarsızdı.

Balkanlarda elimizde kalmış olan Türk topraklarını önce Bulgarlar, sonra da öteki müttefikleri işgal ettiler. Kasım ayı içinde Türkler her tarafta yenilmiş haldeydiler. Yalnız Edirne, İşkodra ve Yanya kaleleri dayanıyordu. Şükrü Paşa'nın kahramanca savunduğu Edirne'de, açlık yüzünden, 26 Mart 1913'te Bulgarlara teslim olmak zorunda kalmıştı.

Bu arada Arnavutlara gelince onlar da dünkü metbuları devleti bu dar gününde arkadan vurmak fırsatını kaçırmadılar. Selanik de düşmüş, orada oturtulmakta olan Abdülhamit son dakikada İstanbul'a getirilmişti. . .

Balkan bozgunu sonunda durumu özetliyecek olursak görüntü şöyledir : Meşrutiyet yıllarında İmparatorluk Bulgaristan ve Doğu Rumeli'yi, Bosna-Hersek'i, Libya'yı, Girid'i, 12 Adayı, öteki Ege adalarını, Makedonya'yı, Arnavutluk'u kaybetmişti. O zamanki idari teşkilâta göre 158 ilçeyi kapsayan 33 sancak, bugünkü karşılığıyla 33 il elden çıkmış oluyordu. Birinci Dünya Savaşından sonra Rodos ve 12 Ada İtalya'da kalmış, 1944'de Almanların işgaline uğramış, savaş sonunda da Müttefikler tarafından Yunanistan'a bırakılmıştı.

550 Yıllık Türk yurdu Rumeli eriyip gitmiş, Türkiye yeniden bir Asya devleti olmanın eşiğine gelmişti.

Tarihlere "Bâbıâli Baskını" adıyla geçen olay da bu döneme rastlıyordu. Düşman Çatalca önlerine kadar gelmişken, İttihatçıların Talât, Enver ve Cemal Paşalar üçlüsü İstanbul'da bir darbe hazırlıyor ve Bâbıâli'yi basarak hükümeti bizzat ellerine alıyorlardı. Mahmut Şevket Paşa Sadrazam ve Harbiye Nazırı oluyordu.

93 Seferinde görülmüş olan göç felâketinin daha da ağırı Balkan bozgunundan sonra görüldü. Yüzbinlerce Türk herşeylerini bırakarak eriye eriye İstanbul yollarına döküldüler ve oradan Anadolu'ya dağıldılar. Balkanlıların ve özellikle Bulgarların Türklere reva gördükleri kıyım tüyler ürpertici idi.On binlerce sivil Türk, kadın, çocuk demeden, işkencelerle öldürüldüler ; Türk esirleri aç bırakılıyor, ağaç kabuğu yemeye mahkum ediliyorlardı.

Başta Edirne, bütün Rumeli Balkan bozgununun çok acı anılarıyla doludur.

DÜNYAYI BİRİBİRİNE KATAN İLK KASIRGA

Avrupa'nın göbeğinde Almanya'nın alabildiğine güçlenmesi, dünyanın en büyük kara ordusuna sahip olması, denizlerde İngiltere'ye yaklaşması, endüstride başdöndürücü bir hızla ilerlemesi bu oldum olası gururlu milleti bir kez daha kabına sığmaz ve hakkına razı olmaz hale getirmişti. Barut, patlamak için bir kıvılcım bekliyor gibiydi.

Rusya dünyanın üçüncü güçlü kara ordusunu elinde tutuyordu. Japonya ise büyük bir atılımla Uzak-Doğuda Rusya'yı durdurmuş, çok güçlü bir donanma oluşturarak Çin'e müdahaleye başlamıştı.

Birleşik Amerika'nın endüstri ve üretim gücü ise Avrupa'yı, özellikle İngiltere'yi çok aşmıştı.

1908 - 1914 yılları arasındaki Osmanlı İmparatorluğuna gelince, yukarıda ayrıntılarıyla bildirdiğimiz gibi, yarı yarıya denecek biçimde dağılmış bulunuyordu. O günün Türkiye'si, Kars ve Ardahan hariç olmak üzere bugünkü Türkiye ile Irak, Ürdün, Suriye, Lübnan, İsrail, Hicaz, Yemen ve birkaç küçük Arap ülkesinden ibaret kalmıştı. İslâmın üç kutsal şehri olan Mekke, Medine ve Kudüs henüz elimizdeydi.

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşına dünyanın ve Türkiye'nin işte bu koşullar altında bulunduğu bir sırada ve gözü kapalı bir kararla girecekti. Başlarda, beliren gruplara göre Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya bir safta; İngiltere, Fransa ve Rusya da karşı safta idiler. Türkiye tarafsız olduğunu ilân etmişti.

1914 yılı Haziranının 28 inci günü Saray-Bosna'da bir Sırp anarşist tarafından Avusturya Macaristan veliahtı Prens Ferdinand'a karşı yapılan suikast korkuyla beklenmekte olan kıvılcım yerine geçmiş ve dünyanın o güne kadar eşine rastlamadığı bir kanlı boğuşmayı başlatmaya yetmişti. Savaş üç kıt'ada dört uzun yıl sürecek ve on milyondan fazla insanın hayatına malolacaktı.

Bu büyük belâdan Türkiye de kurtulamıyacaktı. Hem de daha önce tarafsızlığını ilân etmiş olmasına rağmen, Almanların yarattığı bir olup-bitti ile. . .

"BİR OĞLUMUZ DÜNYA'YA GELDİ"

Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşına katılması İttihat ve Terakki Partisi'nin iki üç lideri tarafından verilen kararla oldu. Memleketi savaşa iten olay, milletten, Meclis'ten, hatta hükümetin çoğunluğundan adeta kaçırılarak, Almanya ile yapılan gizli antlaşmanın imzasından kısa bir süre sonra iki Alman savaş gemisinin yolaçtığı bir olup-bitti idi.

Bir İmparatorluğun batışı ve yeni bir devletin doğuşu gibi iki büyük olayı tarih sahnesinde sergilemiş olan Birinci Dünya Savaşına bizim nasıl katılmış olduğumuzu, olayın başlıca sorumlularından biri olan Cemal Paşa ileride yazacağı anılarda şöyle anlatacaktı :

"11 Ağustos 1914 Gecesi, her zaman olduğu gibi, Sadrazam Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki yalısında toplanmamız kararlaşmıştı. Talât, Cavit ve Halil Beylerle ben daha önce gelmiştik. Bizden sonra gelen Enver Paşa, kendisine özgü olan sakin haliyle gülerek :

"Bir oğlumuz dünyaya geldi" dedi.

Ben bundan birşey anlamamıştım. Ama o bizi fazla merakta bırakmadı :

"Alman zırhlıları Goeben ve Breslau bu sabah Çanakkale önüne gelmiş ve İngiliz donanması tarafından takib edilmekte olduklarını bildirerek Boğaz'dan geçmelerine izin verilmesini istemişler. Bir müttefik devlete ait savaş gemilerini açık bir tehlikeden korumak için bu isteği uygun karşıladım ve emir verdim. Gemiler şimdi Boğaz'ın beri tarafında, Boğaz istihkâmları tarafından korunuyorlar. Fakat biz de, bunun bir sonucu olarak, siyasi bir sorunla karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz. Bu gece bu meseleye dair bir karar vermemiz gerekiyor."

Sorun gerçekten pek nazikti. Savaşan taraflardan birine ait iki savaş gemisi bize sığınmıştı. Tarafsızlık kurallarına göre bizim ya 24 saat içinde bu gemileri kara sularımızdan çıkmaya zorlamamız, ya da silahsız hale getirerek bir limanda alıkoymamız gerekirdi. Halbuki biz gerçekte Almanya'nın savaş ortağı olduğumuzdan bu gemileri düşmana teslim etmek demek olan birinci yolu tutamazdık. Bu hem yararımıza olmazdı, hem de verdiğimiz söze aykırı düşerdi. İkinci yola ise Almanlar yanaşmayacaklardı.

Böyle olunca da 24 saat sonra İtilâf Devletleri bu hareketimizi savaş sebebi sayarak bize savaş açabilirlerdi. Gerçi biz ergeç savaşa katılacaktık. Fakat ordumuzun durumu bu katılmamızın mümkün olduğu kadar geciktirilmesini zorunlu kılıyordu.

O sırada Fransız ve İngiliz Elçileri telâşlı bir halde Sadrazamı ziyarete geldiler ve Alman savaş gemilerinin bugün Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmiş olduklarını, bu hareketi Osmanlı Devleti'nin ilân ettiği tarafsızlığa aykırı bulduklarını bildirdiler ve şiddetle protesto ettiler."

Görüşme ve tartışma saatlerce sürdü. Güç bir durum içinde bulunuluvordu. Nihayet, kimin tarafından ortaya atıldığı pek bilinmiyen bir muvazaa formülüyle durum güya kurtarılmış oldu : Gemileri daha önce Almanlardan satın aldığımızı ve onların şimdi bize teslim edilmekte olduklarını ilân edecektik. Almanlar bu çözümü kabul ediyorlardı ; ancak bir koşulları vardı : Savaş gemilerinin komutanı Amiral Souschon Osmanlı Donanmasının hizmetine alınacaktı.

Goeben ve Breslau adları "Yavuz" ve "Midilli'ye çevrildi. Alman amireline ve denizerlerine birer fes giydirildi. İtilâf devletleri de bu alım-satım oyununa inanmış göründüler, ama pek tabiî, inanmamışlardı.

29 Ekim gecesi Amiral Souschon keşif amacıyla Harbiye Bakanlığından Karadeniz'e çıkma müsaadesi almış ve Türkiye'yi savaşa sokan olup-bittiyi yaratmıştı : Al-

Zamanının en güçlü zırhlılarından Fransız bandıralı Bouvet, Çanakkale sularına gor

man Amirali Odesa ve Sıvastopol'u topa tutmuş, Karadeniz'de rastladığı Rus gemilerine saldırmıştı.

Bu olay üzerine İtilâf Devletleri derhal İstanbul'daki elçilerini geri çağırdılar ve 5 kasım günü bize savaş ilân ettiler. Dünya savaşı başlayalı 100 gün olmuştu.

Dört uzun yıl üç kıt'anın dokuz cephesinde, en güç koşullar içinde süren Birinci Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu için son ve öldürücü darbe, Türk milleti için de tarihleri boyunca görmedikleri sefalet ve ölüm-kalım yılları olmuştu. Türkiye için savaş, öteki ortaklarımızda olduğu gibi, 1918 yılında da sona ermemiş, bu kez milletin kurtuluş savaşı halinde 1922 ye kadar devam etmişti. Böylece 1911'den 1922'ye kadar aralıksız onbir yıl süren savaşlarda yüzbinlerce şehit vermiştik. Sayısız insan sakat kalmış, ülke çok sıkıntılı günler geçirmiş, yanmış yıkılmış, harabeye dönmüştü. Yurdun en iyi yetişmiş, en güçlü kuşağı Sarıkamış'larda, Çanakkale'lerde, Galiçya'larda, Arap çöllerinde erimişti.

Türkiye'nin birinci Dünya Savaşına katılması üzerine İngiltere Mısır, Kıbrıs ve Sudan üzerindeki Türk egemenliğinin son bulduğunu hiç vakit kaybetmeden ilân edivermişti Bu yerlerin hukuken de Türkiye'den ayrıldıkları ise Lozan antlaşmasiyle kabul edilecekti.

Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru, 10 Şubat 1918'de İstanbul'da Beylerbeyi Sarayında İkinci Abdülhamit, ondan beş ay sonra da kardeşi Beşinci Mehmet Reşat ölmüşler.tahta Altıncı Mehmet unvaniyle, Abdulmecid'in en küçük oğlu Vahidettin geçmişti. Vahidettin Osmanlı İmparatorluğunun 36 ıncı ve son sultanı olacaktı.

BİR BARIŞ PEYGAMBERİ

Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Amerika Cumhurbaşkanı olan Wilson, daha savaşa katılmadan, dünyaya yayılmaktaolan milliyetcilik eğilimiüstüne fırsat buldukça düşüncelerini söylüyor ve bu eğilimi destekler görünüyordu. İngiltere ve Fransa da aslında milliyetçilik ilkesine karşı değillerdi. Ancak bu eski sömürgecilerin bir koşulları vardı : Bu eğilim kendi memleketlerinde uygulanmaya kalkılmamalıydı !

1917 yılında Rusya, Çarlığı deviren bir işçi ve köylü sınıfı ihtilâli ile savaş saflarını bıraktıktan sonra Wilson meşhur 14 maddelik ilkelerini bütün dünyaya ilân etti. İlkelerin başlıca amacı her millete, kendi kaderini kendisi tayin etmek hakkının tanınması, silahları azaltılmış bütün milletlerin bir dernek içinde toplanmasıyla barışın güvence altına alınması, nihayet son olarak da Dünya Savaşı'nda yenilmiş olan devletlerin savaş tazminatı ödemeye mahkum edilmemeleri idi.

Milletlerarası hukuk profesörlüğünden cumhurbaşkanlığına gelmiş olan bir bilim ve devlet adamının bu ilkeleri,çok yorulmuş ve barışa susamış olan İttifak ülkeleri tarafından çok olumlu karşılanıyor, derhal kabul ediliyordu.

Manevi savunma güçleri Wilson ilkeleri yüzünden sarsılmış olan İttifakçıların maddi durumları da gittikçe kötüleşiyordu. Balkanlarda Bulgarlar, Suriye'de Osmanlılar durmadan geri çekiliyorlardı. Nihayet Bulgar Kralı Ferdinand, oğlu lehine hükümdarlıktan çekildi ve Bulgaristan 29 Eylül 1918'de savaşın ilk mütarekesini imzaladı. O sırada Almanya'dan dönmekte olan Osmanlı Sadrazamı Talât Paşa Bulgar bozgununu Sofya istasyonunda haber alınca artık herşeyin bitmiş olduğunu iyice anlıyor,Osmanlı Devletinin de bir an önce mütarekeye gitmekten başka yapacak işi kalmadığını görüyordu. Ne var ki bu mütarekeyi savaşa katılma sorumluluğunu taşıyan İttihat ve Terakki hükümetinin sağlaması olanakdışı bulunduğundan Talât Paşa hükümetinin çekilmesi gerekmekteydi. öyle de yapıldı. İttihat ve Terakki Partisi, Genel Kurulunun acele ile yaptığı bir toplantıdan sonra Parti iktidardan çekilmeye ve kendi kendini dağıtmaya karar veriyordu.

Mütarekenin hazırlanması ve imzası yeni kabineye, Ahmet İzzet Paşa hükümetine

kalmıştı.

Öteki savaş ortakları olan Avusturya-Macaristan'ın da artık direnme gücü kırılmış ve İmparator Karl 3 Kasımda İsviçre'ye kaçmıştı.

Alman İmparatoru İkinci Wilhelm ise, bolşeviklerin kışkırtmasiyle Alman denizcilerinin de ihtilâl çıkarması üzerine Felemenk'e kaçmıştı. Almanya'da krallığın sonu geliyor ve cumhuriyet ilân olunuyordu. Bu karışıklıkta savaşın devamı mümkün olmadığından Almanlar itilâf devletlerinin ağır koşullarını kabul ederek, 11 Kasım 1918 günü Karaormanlar'da bir yemek vagonu içinde silahları bırakma antlaşmasını imzalamak zorunda kaldılar.

Bu koşullar altında sona ermiş bulunan Birinci Dünya Savaşı'nın yenenleri ve yenilenleri arasında cephelerde silahlar susmuş bulunuyordu. Bundan sonra devamlı bir barış için çalışmalar başlayacaktı.

Savaşın galipleri bu amaçla Paris'te bir konferans topladılar. İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika temsilcilerinin oluşturduğu Paris Konferansı, uzun görüşmelerden ve çekişmelerden sonra AlmanlarlaVersay (28 Haziran 1918), Avusturyalılarla Sen Jermain (10 Eylül 1919), Bulgarlarla Nöyyi (27 Kasım 1919), Macarlarla Trianon (4 Haziran 1920) antlaşmalarını imzaladılar.

OSMANLI İMPARATORLUĞU EMPERYALİSTLERİN SAVAŞ GANİMETİ

30 Ekim 1918 günü Osmanlı İmparatorluğu İtilâf Devletleri adına hareket eden İngilizlerle Limni adasının Mondros limanında mütareke anlaşmasını imzalıyor ve bütün cephelerde silahları bırakıyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nın dört mağlup devletinden Almanya, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan daha önce çeşitli tarihlerde mütareke imzalamış ve ağır mütareke koşullarına boyunlarını bükerek razı olmuşlardı.

Türkiye'ye gelince İstanbul hükümetinin imzaladığı Mütarekenin ağır koşulları ve bu mütarekenin devamı olarak Osmanlı İmparatorluğunu temsil eden Padişah ve onun Hükümetince 10 ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr antlaşması Osmanlı Devletini ne kadar bağlarsa bağlasın Türk milleti buna razı olmamış ve bağımsızlığına vurulmak istenen zinciri kırmıştı. Bu hareketiyle Mondros Mütarekesini de, onu tamamlıyan Sevr antlaşmasını da parçalamış ve bunları imzalayan İmparatorluğu da günahları ve sevaplarıyla tarihe gömmüştü. Türk milleti Kurtuluş Savaşıyla bağımsızlığını kılıç hakkı olarak kazanacak ve 1923 yılının 24 Temmuz gününde kendi koşullarını galiplere kabul ettireceği şerefli Lozan antlaşmasını imzalıyacaktı.

Osmanoğulları'nın saltanatı Osman Gazi'nin tahta oturduğu 1281 yılından, Sultanlığın kaldırıldığı 1922 yılına kadar 641 yıl sürmüştü. Bu hanedanın halifeliği ise 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Halep'in Ulu Camii'nde kendisine "Hâdim-ül Haremeyn ü Şerifeyn" dedirttiği günden başlayarak son halife Abdülmecid'in sınırdışına yollanışına kadar 407 yıl, 6 ay ve 5 gün devam etmişti.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye, yüzyıllardır onu parçalamak ve bölüşmek istiyen yabancı devletlerin gözünde artık paylaşılma zamanı gelip çatmış bir savaş ganimeti idi. Hasta Adam ölmüştü. Şimdi yapacak şey mirastan yağlı parçalar kapmaya çalışmaktı.

Türkiye sınırları içinde de günün koşulları aynı açıdan gözle görülüyor sayılmazdı. Saray ve Hükümeti ayrı, memleketin asıl sahibi halk ayrı görüşler içindeydiler ve biribirlerine tümüyle ters düşüyorlardı.

Mondros Mütarekesiyle düşmanların tekmil isteklerine boyun eğen Osmanlı Sultanının o mütarekeden doğan durum karşısında tek düşündüğü kör nefsinin ve çürümüş hanedanının özel çıkarlarından öteye geçmiyordu. Gerçi Osmanlı Hükümet adamları ve aydınları arasında da namus ve hamiyet sahipleri büsbütün yok değildi; fakat bu

çok elemli durumu değiştirmeye yetecek irade, azim ve gücü taşıyanlar da ortaya atılma cesaretini göstermiyorlardı. Bunlar dışında kalanlara gelince, Türk milletine güvenleri olmayan, esasen kendilerinin millete nisbetleri hayli şüpheli bazı kimseler, idealini taşımadıkları memleketin mukadderatına hakim yüksek koltuklarında kalarak şerefsiz hayatlarını bir süre daha sürükliyebilmeyi, düşmanların lütûf ve merhametinden dileniyorlardı. Bunun için de düşmanın her dediğini yaparak ona yaranma kaygusunda idiler.

İtilâf devletlerinin üçüncü beşinci derecedeki haberalma ve propaganda memurları Osmanlı Padişahını da, Osmanlı hükümetini de diledikleri gibi yönetiyorlardı. Böylesine hamiyet ve gayretten yoksun bir Padişah ile kâh haysiyetsiz ve alçak, kâh âciz, korkak ve hain adamlarla yönetilen bir hükümetin memleket olaylarına olumlu ve yararlı bir bakışı olması zaten beklenemezdi.

Türk milletine gelince, Osmanlı Sarayı ve hükümeti memleketin yıkılıp gitmesine göz yumarak kendi kör çıkarlarının kaygusuna düşmüşken memleketin asıl sahibi Türk milleti düşmana teslim olmayı kabul etmiyor, yer yer harekete geçiyordu. Halk gerçi yaralı ve yorgundu ; fakat bıçak kemiğe dayanınca yurdunu koruma içgüdüsü ona yeni bir heyecan ve canlılık vermişti.

Türk halkının mayasında saklı ve çok kere tarihinin seyrini değiştirmiş olan tılsımlı güç, zaman zaman birer kahraman biçiminde ortaya çıkmıştı. Osmanlı İmparatorluğu yok olacağı sırada Türk tarihi işte gene böyle bir evlât yetiştirmiş bulunuyordu. Bunun adı Mustafa Kemal idi.

Kitabımızın birinci bölümüne son vermeden önce önemli bir noktayı belirtmekte yarar var. Osmanlı İmparatorluğunun batışı ile yeniTürkiye'nin kuruluşu gibi iki büyük olay, tarih sahnesinde bıçakla kesilmiş gibi biribirinden ayrılamazdı. İster istemez bu iki olayın biribiriyle karıştığı yıllar yaşanacaktı. Türkiye bu yılları da yaşadı. Bir yanda İstanbul, memleketin bağımsızlığını yitirmesi ve parçalanması bahasına da olsa altıyüz yıllık hanedanı sürüklemeye çalışıyor; öte yandan Ankara, cephede düşmanı vatandan kovmak için canını dişine takmış boğuşurken, yepyeni, modern ve çağdaş bir devletin temellerini atıyordu.

Olayların daha iyi belirmesi bakımından, dört yıl kadar sürmüş olan bu, biri haysiyetsizce eriyip giden, öteki şerefle ve itibarla güçlenen iki başlı devlet hayatının önem li olaylarını hatırlatmava çalıştık. Bir yanda Yunanlılar İzmir'e çıkarken, aynı günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun yolunda olduğu; bir yanda İstanbul işgal edilirken öte yanda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanmaya hazırlanması gibi. . .

BÖLÜM: 4

Çağdaş bir devlet doğuyor

Yeni Türk Devleti'nin temel harcı nerede, hangi tarihte atıldı ?

Yirminci yüzyılın ilk çeyrek döneminde, Anadolu'nun ortasında yokedilmek istenen bir eski ve şanlı millet, istilâcı emperyalist düşmanlara da, onların işbirlikçilerine de karşı gelerek, dövüşerek kanıyla ve teriyle yeni bir çağdaş devlet kurmuştu. Bu devletin tarih sahnesine hangi tarihte, nerede çıkmış olduğu elbette ilgi çekici olurdu.

Yeni Türk Devleti acaba Mondros Mütarekesinin hükümlerine aykırı olarak Anadolu'da başlayan işgaller, ya da, Yunanlıların İzmir'e çıkarılışı üzerine görülen ilk ulusal direnişle mi ; yoksa, Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın, kararlı olarak Samsun'a çıkışıyla mı; veya İstanbul Hükümetiyle bütün bağların koparıldığı, Milli Misak'la vatan sınırlarının çizildiği ve ülkenin işlerine fiilen elkonulduğu Sivas Kongresi ile mi tarihe ilk adımını atmış oluyordu ?

Bu olayların hepsi de, türlü açılardan. Yeni Türkiye Devleti için birer takvim başı olmaya lâyıktılar. Ankara'da "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi"nin açıldığı, altıyüz şu kadar yıllık bir geçmişten gelen Osmanoğulları Sultanlığının tarihe gömüldüğü, vatan topraklarının son düşman askerinden temizlendiği, rejimin adı konulduğu günlerden herhangi biri de tarih başı olarak düşünülebilirdi. Bunlardan her biri, Anadolu'da kendi göbeğini kendi kesen Bağımsız Halk Devleti Türkiye Cubhuriyeti'nin yaratılmasında yeni dönemler başlatmışlardı.

Ancak bütün bu olaylara yön veren ve anlam kazandıran Kurtacırı'nın 1918 Ekiminin son günlerinde, Mondros Mütarekesinin daha mürekkebi kurumadan Adana'nın bir otel salonunda yaptığı bir konuşma vardı. 39 yaşındaki genç General o gün :

"Yenildik, artık herşey bitti !" diyen savaş ortağımız Alman generallerini uğurlarken şöyle demişti :

"Savaş, müttefiklerimiz için bitmiş olabilir; ama bizi ilgilendiren Bağımsızlık Savaşımız şimdi başlıyor."

Aradan beş uzun yıl geçtikten sonra, 1924'ün bir gününde Türkiye Cumhuriyetinin ilk başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa aynı şehirde o günü hatırlayacak ve bir milli sırrı açığa vuracaktı : "Bende bu olayların ilk teşebbüs duygusu bu memlekette, bu güzel Adana'da doğmuştur."

Kadirbilir Adanalılar bu sözleri şehirlerinin güzel parkını süsleyen Atatürk heykelinin mermerine kazıdılar.

Şimdi o ilk teşebbüs duygusunun doğduğu günlere kadar uzanmamız gerekiyor. Uzanalım ki Türkiye'nin o günkü koşulları içine girebilelim; gerçekten ölüm-kalım günü ne demekmiş, onu gözlerimizle görelim ve bir tarihin nerede, nasıl başladığı hükmünü kendimiz verebilelim.

Osmanlı İmparatorluğu dört uzun yıl süren Birinci Dünya Savaşından ortaklarıyla birlikte yenik çıkmıştı. Şimdi yapılacak şey, bu felaketten mümkün olduğu kadar az zararla sıyrılabilmekti. İmparatorluğu savaşa sokan İttihat ve Terakki Partisinin macera düşkünü liderleri Talât, Enver ve Cemal Paşalar bir Alman denizaltısına atlıyarak İstanbul'dan kaçmışlardı. Talât Paşa, Almanya'ya geçecek, Enver ve Cemal Paşalar başka umutlar peşinde Moskova'ya gideceklerdi. Ne var ki, üç yıl kadar sonra Talât Paşa Berlin'de, Cemal Paşa Tiflis'te, intikamcı Ermeni kurşunlarına hedef olacak, Enver Paşa ise, Türkistan'da, bir Kızılordu Birliği ile savaş sırasında şehit düşecekti.

İttihatçıların iktidardan uzaklaşmalarından sonra, hükümeti eski bir Türk komutanı olan Ahmet İzzet Paşa kurmuştu. Tecrübeli Mareşal ilk iş olarak, İtilaf devletleriyle mütareke yapabilmenin yollarını aramaya başladı. Padişah Vahidettin bir an önce mütareke ve barış istiyenlerin başını çekiyordu. Şu farkla ki, Sultan kabul etmek durumunda kalacağımız koşullara fazla önem vermiyor : "Her ne pahasına olursa olsun!" diyordu. Bunun tek anlamı vardı : Karşımızdakiler, ne isterlerse verelim, onlara hiçbir güçlük çıkarmıyalım; yeter ki benim tahtım kurtulsun!

Vahidettin, bu arzusunu dilediği gibi uygulatabilmek için, Limni adasının Mondros limanındaki İngiliz zırhlısına mütareke koşullarını görüşmek üzere çağrıldığımız zaman, oraya gidecek Osmanlı murahhas heyetinin başına eniştesi Ferit Paşayı koymak istiyecekti. Ancak, başta Ahmet İzzet Paşa bunu duyunca isyan edecek :

"—Bu adam delidir" diyerek Padişahı güçlükle vazgeçireceklerdi.

Hükümetin gayretleri, arabulucuların, özellikle tutsak olarak Büyükada'da oturan İngiliz Generali Townshend'in yardımlarıyla nihayet İngiltere, İtilâf devletlerinin temsilcisi olarak Osmanlı İmparatorluğu ile bir mütareke yapmaya razı olmuş ve Mondros limanında bekleyen Agamemnon savaş gemisine bir murahhas heyeti gönderilmesini istemişti.

Koşullar kabataslak İstanbul'a bildirildiğinde, çok ağır olduğu görüldüğü zaman bile, Padişahın dediği şu oldu :

"—Şartlar ne kadar ağır olursa olsun, hemen kabul edelim. İngiltere'nin doğudaki bize dost politikası değişmemiştir. Daha sonra af ve mürüvvetlerini kazanabiliriz."

Murahhas heyetimiz, Mondros'ta Türkiye'yi açıkça parçalıyan, özellikle, İtilaf devletlerine istedikleri zaman diledikleri limanımıza asker çıkarma, lüzum gördükleri bölgeyi işgal etme hakkını veren Yedinci Madde üzerinde direnmek istediler. Fakat gayretler boşunaydı. Türkiye'yi bölme ve parçalama kararı Paris'teki Yüksek İtilafçılar Komisyonu tarafından bir kere verilmişti. Şimdi de bu belge ile o kararın uygulanmasına geçiliyordu.

Mütareke, Agamemnon zırhlısında İtilaf Devletleri adına İngiliz Amirali Calthorpe ile Osmanlı Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey arasında 30 Ekim 1918 günü imzalandı. Ertesi gün de, gereğinin derhal yerine getirilmesi için ordulara, bu arada, Adana'da Yıldırım Orduları Grubu komutanlığını o gün devralmış olan Mustafa Kemal Paşaya şifreli telgrafla tebliğ edildi.

Şimdi, O'nu dinliyelim :

"—Mütarekenameyi başından sonuna kadar incelediğimde, bende hasıl olan kanaat şu idi : Osmanlı İmparatorluğu, bu müterakename ile kayıtsız ve şartsız kendini düşmanlara teslim etmeye razı olmuştu. Yalnız razı olmak da değil, düşmanların memleketi istila etmeleri için onlara yardımda da bulunmayı vaat ediyordu.

Ben daha ilk anda imzalanan mütarekenamenin sakat taraflarını gördüm. Bu sakat noktaların düzeltilmesine çalışmak gereğine inanarak ilgili makamları uyardım, mütarekename olduğu gibi uygulanırsa, memleketin baştan sona kadar işgal ve istilaya uğrayacağı kanaatini ileri sürmekten kaçınmadım."

Filistin Osmanlı ordusunun dayandığı son cephe idi. 1918 Eylülünde İngilizler, Albay Lawrence'nin komutasındaki birliklerle bu cepheye ağır bir şekilde saldırdılar, Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşanın uyarısını Grup Komutanlığı dinlememiş, ama bu hatasının cezasını çekmekte de gecikmemişti : Cephe çökmüştü. Mustafa Kemal, toptan bir hezimeti önlemek için bütün enerjisini kullanmak zorunda kaldı. Bütün sorumluluğu üstüne alarak, panik halindeki orduyu Halep üzerine çekmiş, saptadığı ikinci bir hat boyunca düşmanı tespit etmeyi başarmıştı.

Liman Von Sandres "Türkiye'de Beş Yıl" adıyla yayınladığı anılarda: "Bu son günlerdeki çarpışmalarda Ordu, silahlarının yüksek şerefini korumasını bildi", diye yazacaktı. Lord Kinross da "Atatürk" adlı kitabında şu yargıya varacaktı:

"Uzun ve felaketli dört savaş yılının kanlı boğuşmalarından hiç yenilgiye uğramadan çıkan tek Türk Komutanı Mustafa Kemal idi."

Mütarekenin imzalandığı haberi alınır alınmaz, Yıldırım Orduları Komutanı Alman Mareşali Liman Von Sanders ve bütün öteki Alman subayları cepheden ayrılarak Adana'daki grup karargâhına dönmüşlerdi. Sadrazam İzzet Paşa, mütareke metnini ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa'ya tebliğ ederken, onun görevini de değiştiriyor ve grup Komutanlığını Liman Von Sanders'den teslim almasını bildiriyordu.

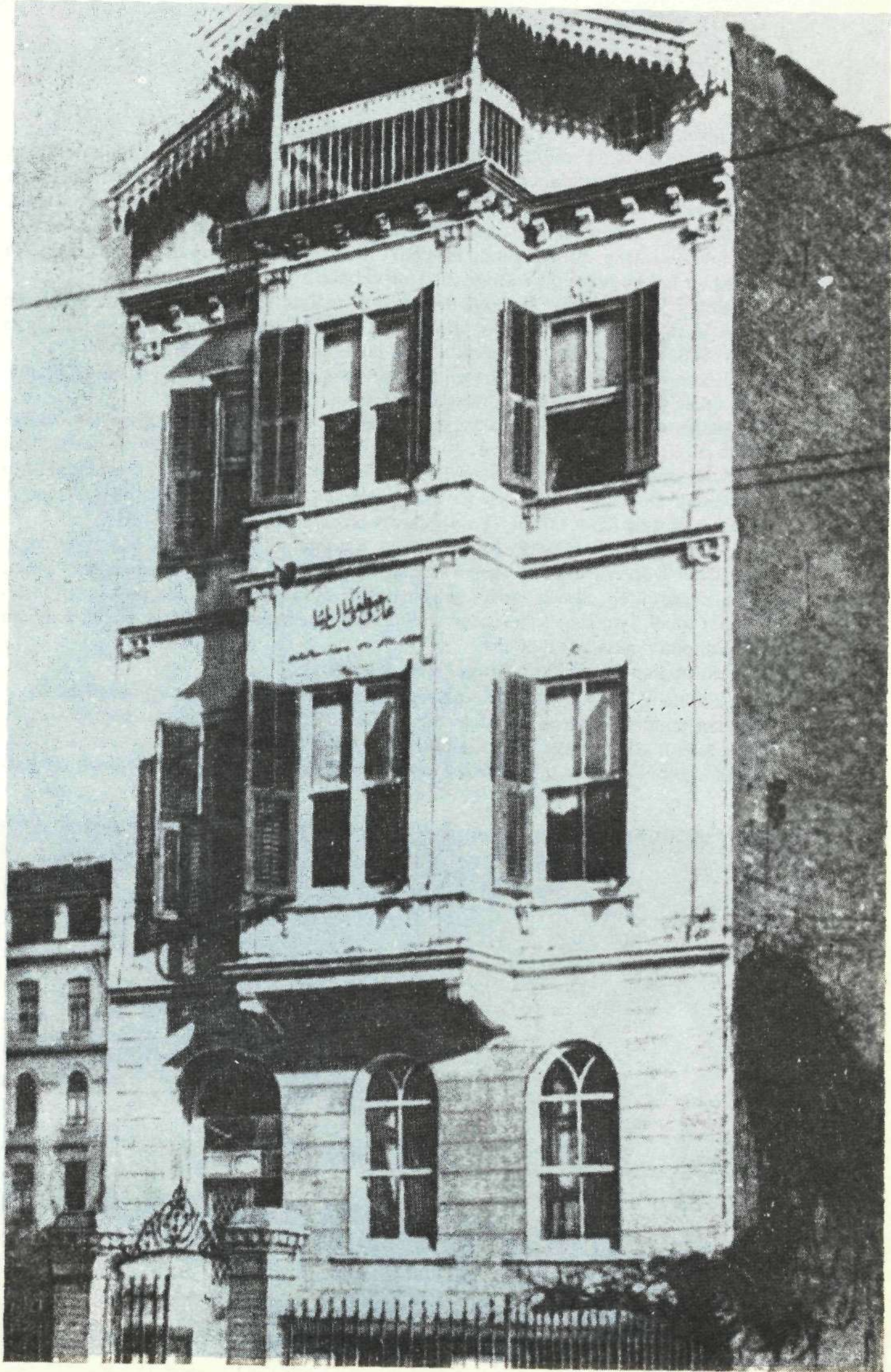
Alman Mareşali Mustafa Kemal Paşayı Karargâhın büyük salonunda gayet nazik karşıladı. Dört yıl önce ilk kez Tekirdağ'da tanışmış olan iki asker, aradan bunca olaylar geçtikten, zaman zaman gölgelenmekle beraber çoğunlukla dost kalan ilişkilerden sonra, işte gene karşı karşıya idiler. Genişçe bir odanın ortasında, bir masanın iki başında ayakta duruyorlardı.

Liman Von Sanders konuşmaya şöyle başladı :

"Ekselans, sizi Arıburnu ve Anafartalar cephelerine komuta ettiğiniz günlerde yakından tanıdım. Doğrusunu isterseniz aramızda bazı önemsiz olaylar geçmedi değil; ama sonuç bakımından bunlar ancak bizim biribirimizi daha iyi tanımamıza yaradı. Artık samimi iki dost olduğumuzu sanıyorum. Bugün, Türkiye'den ayrılmak zorunda

Avusturya - Macaristan İmparator ve kralı Şarl ve İmparatoriçe Zita Hazretleri, 19 Mays 1918 günü İstanbul'u ziyaretlerinde Sultan Mehmet Reşat V ve Başkomutan Vekili Enver Paşa ile.

Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evi. Şimdi "Halâskâr Gazi caddesinde Atatürk Müzesi."

olduğum şu anda emrimdeki orduları, bu memlekete geldiği ilk günden beri takdir ettiğim bir subaya emanet etmekteyim. Bu genel felâket içinde derin bir üzüntü altında ezilmemek elde mi? Beni tek avutan şey, komutayı sizin gibi değerli bir Şahsiyetin eline bırakmamdır.

Şu andan itibaren âmir sizsiniz ; ben sizin konuğunuzum."

Heybetli adından gayrı birşeyi kalmayan Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı, bu basit törenle el değiştirmiş bulunuyordu.

Almanların ayrılmadan önce Adana yakınlarındaki mühimmat depolarını ateşe vererek Adana göklerini saatlerce şenliğe çevirdikleri o gece Otel Salonunda da bir veda toplantısı düzenlenmişti. Türk ve Alman subayları dört yıllık cephe arkadaşlığının son gecesini birlikte geçireceklerdi. O gecenin en ilginç olayı sofrada karşılıklı söylenen nutuklar olmuştu. Bir Alman Generali Türk ordusunun kahramanlığını öven uzun konuşmasını kendi hesaplarına şu cümle ile bitiriyordu :

"Yenildik ; bizim için herşey bitti artık !"

Bu konuşmaya Mustafa Kemal Paşa karşılık veriyordu. Ama Paşa'nın sözleri karamsarlıktan alabildiğine uzaktı. Yıldırım Orduları'nın 38 yaşındaki bu genç komutanı konuşmasını şu cümle ile bağlamıştı :

"Savaş, müttefiklerimiz için bitmiş olabilir ; ama bizi ilgilendiren Kurtuluş Savaşımız ancak şimdi başlıyor."

Herşeyin tükendiği havası ruhlara öylesine işlemiş ve sinmişti ki yeni Grup Komutanının bu son cümlesi beklenmedik bir etki yarattı. Kendilerini karamsarlığa kaptırmış olan Türk subayları da, ummadıkları bir zamanda, ama ne derece ciddî olduğu bilinen bir Komutanın ağzından çıkan bu sözün ardında ne biçim bir karar yattığını elbette anlayamadılar ; ama nedenini açıklıkla kestiremedikleri bir heyecan duydular.

Mütareke, Mustafa Kemal Paşa için gerçekten bir son değil bir başlangıç olmuştu. Gelecek günler için azimli ve kararlıydı; savaşta yenilmemiş olduğu gibi ruhça da dipdiriydi.

Paşa, Mütareke'den sonra elbette bir barış yapılacağını biliyordu.Ne var ki bu kafada gidilirse galiplerin bize, barış adı altında Türkiye'yi mahveden koşulları kolayca kabul ettirebileceklerini de biliyordu. O'nun düşüncesince adaletli bir barış ancak mücadele ile kazanılabilirdi. Mustafa Kemal Paşa kendisini, uzun ve çetin olacağından şüphe etmediği bu mücadelenin daha şimdiden Önderi olarak görüyordu. İnanışına göre, ne pahasına olursa olsun, bu mücadele verilmeliydi.

Bazı olaylar, Mustafa Kemal Paşa'nın o günlerdeki düşüncelerini yansıtmaya çok yardım etmektedir : Paşa birkaç gün önce Halep'te Ali Cenani Beye rastlamıştı. Istanbul Mebuslar Meclisi'nde Halep milletvekili olan Ali Cenani Bey işlerin kötüye gittiğini görünce, daha şimdiden İngilizler tarafından işgal edilmiş olan Antep'teki ailesini daha güvenli bulduğu Halep'e taşımayı kararlaştırmıştı. Mustafa Kemal Paşa onun bu niyetini öğrenince:

"–Memleketinizde hiç mi erkek kalmadı, diye sormuştu, niçin kendinizi savunmanın bir çaresine bakmıyorsunuz ?"

Öneri biçimindeki bu soruyu çok yadırgayan Ali Cenani Bey :

"– İyi ama nasıl, diye hayret etmişti, neyle savunalım kendimizi?"

"–Siz teşkilâtlanın, millî bir kuvvet toplayın ; ben size gerekli silâhları veririm."

Bu konuşmanın geçtiği sırada daha Mütareke de imzalanmış değildi ve Mustafa Kemal Paşa, işlerin gidiş doğrultusunu görerek kafasında oluşturmaya başladığı plandan işte böylece ilk kıvılcımı sıçratmıştı.

Paşa, Adana'ya geldikten sonra sadece tavsiye ile de yetinmedi; bir yandan makine başında Istanbul'la tartışır, onlara galipler karşısında daha metanetli durmalarını sağlık verirken bir yandan da elindeki yetkiye dayanarak ileride işine yarayacak bazı hazırlık tedbirleri alıyordu: Askerî alanda yapılabilecek bazı işler vardı. Şimdilik elinin

altında 2. ve 7. Ordular adıyla hiç olmazsa iki ordu bulunuyordu. Mütarekeye göre bunların görevi sadece sınır bekçiliği etmekti. Ama Mustafa Kemal bunların sembolik birer mahalli ordu olarak kalmalarını istemiyordu; ordularını gerçek bir millî savunma gücü haline getirmek için çalışmaya koyuldu. Birlikleri yeni baştan toplayıp düzenledi, yurt içindeki merkezlere dağıttı; elindeki silâh, cephane ve malzemeyi güvenli yerlere göndertti ve ilgili komutanlara gerekli talimatı verdi.

Mustafa Kemal Paşa Adana'da bulunduğu sayılı günlerde yoğun bir çalışma hayatı sürdürüyordu. Özellikle ordu üzerinde durmaktaydı. Yeni bir düzenleme yaparken birlik komutanlarını dikkatli bir şekilde seçiyor, kendisinin mücadeleci görüşünü paylaşmayan bazı subayları başka yerlere naklettiriyordu. Kesiksiz bir savunma hattı kurabilmek için yararlanmayı umduğu Musul'daki altıncı ordu ile sıkı bir işbirliği kurmuştu. İleriki günlerde, ne olursa olsun, hiç olmazsa kendi kendine yeter bir askerî kuvvet çekirdeğini elinde tutabilirdi. Daha sonra da bu kuvvetin yalnız Güney Anadolu'nun değil bütünTürkiye'nin savunmasında rol oynaması pekâlâ mümkündü.

Yıldırım Orduları Grubu Komutanının o günkü düşüncesine göre düşmanın anavatan topraklarına sokulmasını önlemek için çeteler kurmak gerekecekti. Mustafa Kemal geleceği gözönünde tutarak iç Anadolu'da direnme merkezleri olabilecek Antep ve Maraş gibi illere silâh dağıttı. Bu silâhlar, gerektiğinde kullanılmak üzere emniyetli yerlerde depo ediliyordu. Eli altındaki 2. ve 7. ordulardan subay ve er olarak da gerive ne kalmışsa onlar da İç Anadolu'da uygun merkezlere yerleştiriliyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın inancına göre şimdilik kendisine düşen görev Mütareke koşullarına, özellikle tehlikeli bulduğu hükümlere karşı yılmadan mücadele etmekti. Mütarekeyi kayıtsız ve şartsız bir teslimden daha kötü bir sonuç gibi görüyordu. Türkler düşmana memleketi kendilerine teslim etmeyi âdeta vaadetmiş gibiydiler.

Paşa,hükümeti uyarmak için çektiği telgraflardan birinde aynen şöyle diyordu :

"İngilizlerin tekliflerini şimdiye kadar olduğu gibi karşılarsak bugün Payas-Kilis çizgisine kadar olan araziyi isteyen İngilizler yarın Toros'a kadar Kilikya topraklarını, daha sonra Konya-İzmir hattını isteyecekler, nihayet ordumuzun kendileri tarafından yönetilmesi gerektiğini iddia edeceklerdir. Hatta Osmanlı Nazırlar Meclisi'nin Britanya hükümeti tarafından seçilmesini de teklif edebilirler.

Aczimizin ve zaafımızın derecesini pek iyi bilirim. Bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakârlığın derecesini tayin ve tahdit etmek lâzımgeleceği ianaatini muhafaza ederim."

Sadrazama bu düşüncelerini açıklıkla bildiren Mustafa Kemal Paşa İngilizler eğer Mütarekenin meşhur yedinci maddesine dayanarak lüzum gördükleri yeri işgal etmeye kalkarlarsa buna silâhla karşı koymak gerektiği düşüncesini de savunuyordu ; kendisi buna kararlıydı ve İngilizler bu şekilde İskenderun'a asker çıkarmaya kalkarlarsa derhal silâhla karşı koymaları için oradaki askeri birliklere emir vermiş bulunuyordu.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa bu uyarıcı telgraflara karşı verdiği idare-i maslahatçı karşılıklarda, özet olarak : "Gaflette değiliz ama ne yapalım ki bir kere yenilmişiz, onun için siz bunları bırakınız da bizim dediklerimizi yapınız, Vatanın menfaati bundadır." diyordu.

Ne var ki ömrü boyunca idare-i maslahat politikasına karşı olmuş olan Mustafa Kemal susmuyor, isyanını ifade etmekten geri durmuyordu. İstanbul Hükümeti de, nihayet, bu söz dinlemiyen ve "Baş üstüne!" deyip düşmana teslim olmayan Paşa'yı İstanbul'a çağıracak, zaten adından fazla pek birşeyi kalmamış olan Yıldırım Orduları Grubu'nu da lâğvedecekti.

Bütün bu olup-bitenler Mustafa Kemal Paşa için birer sürpriz değildi. Kendisi Birinci Dünya Savaşı'nın Türkiye için ağır bir yenilgi ile sona ereceğini çok daha öncelerden bütün açıklığı ile gören ilk Türk Komutanı idi. Yıkılıştan aylarca evvel, daha

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri" mütareke günlerinde İstanbul'da.

Suriye'de ordusunun başında iken bu görüşünü bir mektupla Padişah Vahidettin'e bildirmiş, saygılı bir dille ona bazı tavsiyelerde de bulunmuştu.

Padişah'a yazdığı bu mektupta Mustafa Kemal Paşa, Veliahtlığı sırasında Almanya'ya birlikte yaptıkları seyahat sırasında yakından tanımak fırsatını bulduğu Sultan'a bu bâdireden memleketin en az zararla kurtulabilmesi için bazı yollar gösteriyor, bu tedbirleri alabilecek bir kabinenin bir an önce kurulmasını zorunlu görüyordu. Paşa, böyle bir kabineyi kimin kurabileceği, hangi nazırlıklara kimlerin getirilmesi uygun olacağı hakkındaki düşüncelerini de yazıyordu. Mustafa Kemal Paşa işte böyle bir Kabinede Harbiye Nazırlığına kendisinin getirilmesini istemişti. Bazı düşünceleri vardı ; onları uygulama olanağı bulabilirse belki kesin bir yıkılışı önliyebilirdi.

Yazık ki buolanağı ona vermediler. Bu isteyişin ve esirgeyişin oldukça ilginç bir öyküsü de vardı : Mustafa Kemal Paşa Vahidettin'e Sadrazamlık için eski ve şerefli bir asker olan Mareşal Ahmet İzzet Paşa'yı tavsiye etmişti. İçişleri Bakanlığına Ali Fethi(Okyar) beyi, Bahriye Bakanlığına Hüseyin Rauf (Orbay) beyi getirmenin uygun olacağını yazmıştı. Bu iki zat da İttihat ve Terakki Partisi'nden idiler. Talât Paşa da istifasını Padişah'a sunarken yeni kurulacak kabinede bazı ittihatçılar bulunmasında yarar gördüğünü söylemişti. Bazı söylentilere göre bu günlerde Enver Paşa da kendisinden sonra Harbiye Bakanlığının Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesini dünüşüyordu ve bu fikrini Padişah'a telkin etmesi için Talât Paşa'ya söylemişti.

Talât Paşa'nın istifası kabul olunduktan sonra Sadaret önce Tevfik Paşa'ya teklif olunmuş,fakat eski Sadrazam fazla yaşlı olduğunu ileri sürerek bu görevi kabul etmemişti. Bundan sonra da, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisi üzerine mi, yoksa zaten Padişah'ın kararı bu olduğundan mı, hükümeti kurmaya Mareşal Ahmet İzzet Paşa memur edilmişti. Bunu haber alan Paşa Adana'dan Ahmet İzzet Paşa'ya da bir telgraf göndererek Harbiye Bakanlığı ile ilgili isteğini tekrarlamış, fakat ondan şöyle bir karşılık almıştı : "Barışın elde edilmesinden sonra işbirliğimiz Tanrının lutfundan beklenir."

Aradan sekiz yıl geçtikten sonra, 1926 yılında Gazi Mustafa Kemal bir sohbet arasında bu konudan söz edilirken şu açıklamayı yapacaktı : "Ben barışın çabuk gelmiyeceğini biliyordum. Barışa kadar çok bunalımlı durumlar karşısında da kalacaktık. İşte bu sıralarda ciddî hizmetlerde bulunabileceğim kanısında idim.

O zaman hükümette ben bulunsaydım, muhakkak, memleketin sürüklendiği bâdirenin önüne geçerdim. Ahmet İzzet Paşa, kurduğu kabinede Harbiye Bakanlığını isteyişimi makam hırsı ile tefsir etmiş. Halbuki ben adamlarımızı biliyordum. Metanet gösterebilecek kimseler değillerdi. O sırada orada yapılması gereken hizmeti, en büyük yetkiyle ancak ben yapabilirdim. Eğer ben o kabinede bulunsaydım, işi daha İstanbul'un eşiğindeyken hallederdim. Elbette karaya İtilâf askeri çıkartmamak için zorunlu ve kesin bütün tedbirleri alırdım. Çıkartmazdım; ne olacaksa orada olurdu, fakat çıkamazlardı.

Eğer ben o kabinede bulunsaydım hükümet, Padişahın keyf ve iradesiyle ve yaptıkları gibi defolup gitmezdi. Dayatırdım. Gerekirse tahtını Padişahın kafasına geçirirdim; fakat Hükümet yerinde kalırdı. Bu metaneti onlar gösteremezlerdi; nitekim gösteremediler."

Mütarekenin taşıdığı sakıncalar ve tehlikelerle ilgili olarak Adana'daki Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul'daki Hükümet arasında telgraflarla sürdürülen savaş, Yıldırım Orduları'nın kaldırılması ve görevsiz kalan Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasıyla son buluyordu. Adana ile İstanbul arası o zamanlar yarı otomobil, yarı trenle alınırdı. Ulukışla'da trene binen Mustafa Kemal Paşa, günler boyu süren Anadolu bozkırını geçerken, belki de ömründe ilk defa olarak sükunet içinde düşünme fırsatı buluyor, bir iç muhasebesi yapıyordu. İstasyonlarda kara yük vagonları terhis edilen asker-

le dolu idi. Her yer bir sefalet görüntüsü içinde yüzüyordu. Dört savaş yılının türlü yoksullukları ve m. şakatları yüzlerinden okunan yaşlılar, kadınlar, çocuklar saçları sakallarına karışmış, avurtları çökük bu 'insan kalıntıları içinde çocuklarını, kocalarını, babalarını arıyorlardı. Hepsi de pılıpırtı içindeydiler.

Köyler kimsesiz, tarlalar adamsız, bağlar bahçeler bakımsızdı.

Neydi bu güzel memleketin çektikleri? Sonu gelmez isyanlar bir yana, sekiz yıl ardı arası kesilmeden süren Trablusgarp'lar, Balkan Savaşları, sonra Büyük Savaş, Arap çöllerinden Sarıkamış'lara, Galiçya'lara kadar. . . Anadolu'nun genç kuşaklarını kumlar ve buzlar arasında eriten, dereler gibi kan akıtan bütün bu savaşlardan elimizde kalan ne? Şimdi düşmanlar bizi son toprak parçasından da yoksun bırakmak istiyorlar Bu halk ne zaman yurduna yuvasına sahip olabilecek? Bu millet ne zaman bağımsızlığın, özgürlüğün, insanca yaşamanın tadına varabilecek? Bu topraklar ne zaman yeşillenecek? Bu tarlalar ne zaman ekilip biçilebilecek? Bu yıkık köyler ne zaman şenlenecek, bacalar ne zaman tütecek?

Ne zaman kendi ülkemizin sahibi olabileceğiz?

Adana - İstanbul yolculuğu bu çeşit sorularla ve onların çağrıştığı yurt sorunlarıyla geçti. Paşa İzmit istasyonunda, tâ Trablusgarp günlerinden beri tanıdığı Süreyya (Yiğit) Beye rastladı; ayaküstü dertleştiler. İmparatorluğun Başkentinden son haberleri aldı : En son haberlere göre İstanbul düşman işgalinin eşiğinde bulunuyordu.

Bu son haber yazık ki gerçeğin ta kendisini yansıtıyordu. Yaveri Cevat Abbas'la birlikte Haydarpaşa'da İstanbul toprağına ayak bastığı 13 Kasım günü, hazin bir rastlantı, İtilâf devletlerinin donanması da Marmara'yı geçmiş, Sarayburnu açıklarında Boğaz'ı doldurmaya başlıyordu.

Mustafa Kemal Paşa Haydarpaşa rıhtımında dalgın gözlerle bir süre düşman donanmasının âdeta denizi kapatırcasına doluştuğunu seyrettikten sonra yaverinin duyabileceği bir sesle:

"Geldikleri gibi giderler!" dedi ve kendisini Beşiktaş'a geçirmek için bekliyen beylik çatanaya atladı.

İngiliz, Fransız, ve İtalyan savaş gemilerinden 60 parçanın oluşturduğu düşman donanmasının kuyruğuna, bir hakaret fırsatını kaçırmamak için Yunanlıların Averof'unu da takmışlardı.

Motor düşman gemileri arasından güçlükle yol bularak Beşiktaş'a geçti. Mustafa Kemal Paşanın annesi Zübeyde Hanımla kızkardeşi Makbule Hanımve eniştesi Mehmet Bey, Beşiktaş'ta, Akaretler'de, şimdi Ruh Sağlığı Kurumu olan 76 kapısayılı evde oturuyorlardı.

Ana-oğul uzun yıllardır biribirlerini görmemişlerdi. Mustafa Kemal geniş sedire rahatça uzanınca :

"Oh, dedi, ana evi ne de rahat yermiş. Yazık ki anavatanın rahatı kaçtı. . ."

Yaşlı Zübeyde hanıma gelince o karşısına geçmiş hayran gözlerle Paşa Oğlu'nu seyrediyor, hasret ve endişe yıllarının acısını şöyle dile getiriyordu :

"Seni artık bir yerlere bırakmam Paşam, haberin olsun !"

Düşmanlarla mütareke imzalandığı, cephelerde ateşin kesildiği, silahların bırakıldığı ve savaşın sona ermiş olduğu haberi, o günlerin haberalma güçlükleri içinde bile memlekette yıldırım hızıyla yayıldı. Haber bir bayram sevinci yaratmıştı. Doğrusu aranılırsa kimse mütareke anlaşmasının maddeleriyle fazla meşgul olmuyor, satır aralarına, hatta doğrudan doğruya maddelere sıkıştırılan karanlık maksatları düşünmüyordu. Cephelerde silahlar susmuş, savaş bitmişti ya. . . Yıllardır çoluk çocuklarından uzak Anadolu delikanlılarından artakalanlar artık yuvalarına dönebileceklerdi ya. . . Sönmüş bacalardan yeniden duman tütmeye başlayacaktı ya. . .Bu yetiyordu.

Memleket yıllardan beri süren savaşlardan, ille bu sonuncusundan çok çekmişti.

Ressam Selâhattin Beyin temsili resimeri Arslan Anadolu (Yukarda solda) Vatanın bağrına düşmaní dayadı hançerini yok mudur kurtaracak bahtı kaza maderini? (Yukarda sağda) Vatan mahzun. . . Ben mahzun! (Altta solda) Halâs! (Kurtuluş) (Altta sağda)

Açlık, sefalet, hastalık, asayişsizlik bütün yurdu kasıp kavuruyordu. En kötüsü halk umutsuzluk içindeydi ve umutsuzluğa düşmeyen tek "Kurtarıcı"sını da daha gereği gibi tanımıyordu.

Bu bezginliğe rağmen "Mütareke oldu" haberinin ulaştığı her yerde davullar zurnalar çalınıyor, oyunlar oynanıyor, fesler havaya atılıyor, martinlerde kalmış son kurşunlar havaya sıkılıyordu. Yırtık pabuçlar, yamalı giysiler içinde kendilerini köylerine atabilmiş olanlar şenliklerle karşılanıyorlardı.

Sanki yenilmemiştik de şanlı bir zafer kazanmıştık ; ya da kazançlı bir barış imzalamıştık. Oysa köylerine dönebilenlerin arasında kollarını, bacaklarını, gözlerini cephelerde bırakmış olanlar çoktu ve bunlar "Osmanlılar için artık herşeyin sonu gelmis olduğunu" çok iyi biliyorlardı.

"İnşallah bu savaş artık sonuncusu olur" diye Tanrıya dua ediyordu halk,"Yemen'siz, Kafkasya'sız, Galiçya'sız da kalsak bizim Yurdumuz bize yeter. Top tüfek sesinden uzak, başımız dinç, gönlümüz rahat çalışırız, acılarımızı unutur, eksiklerimizi tamamlarız. İnsanca yaşamın tadını tadarız."

Mondros Mütarekesinin imzası sırasında İstanbul henüz işgal altında değildi ama İtilâf Devletlerinin himayesi altına girmiş olduğu da meydandaydı. Sokaklarda yabancı askerler âdeta devriye geziyorlar, gerekli gördükleri evleri arıyorlar, Müslümanlara eziyet vermekten zevk duyuyorlardı. Bir gün bir İtalyan müfrezesi Akaretlerde Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanımın oturduğu evi de basmış arama yapmıştı. Garibi müfrezenin neyi aradığını bilmemesiydi.

İstanbul, üzgün, umutsuz ve felâket duygusunun ağırlığı altında ezilmiş gibiydi. Halk "şimdi artık bize ne isterlerse yaparlar" korkusu çekiyordu. Soğuk, karanlık bir kış başlamıştı. Kömür yeterince yoktu, tramvaylar işlemiyordu. Boğaz vapurları az ve seyrekti. Ana caddeler yarı aydınlık, yan sokaklar ise kapkaranlık olduğu için hırsızlara, soygunculara gün doğmuş, hava karardıktan sonra sokağa tabancasız çıkılamaz olmuştu.

Polis zaten azdı. Olanlar da yolsuzluğu o koşullar altında mubah saydıkları için halkın güveni kalmamıştı. Vurgunculuk almış yürümüş, para değerini kaybetmiş, yiyecek fiyatları aşırı derecede yükselmişti. Türkler evlerine kapanmışlardı ve sözgelişi fırından ekmek almak gibi pek zorunlu nedenler olmadan, hakarete uğramamak, bir tehlike ile karşılaşmamak için sokağa çıkmıyorlardı. Fiyatlar ateş pahası idi.

Beri yanda Rumlar sokaklarda çalım satarak dolaşıyor, rastladıkları Türklere hakaret ediyor, Yunan bayrağını selâmlamaya zorluyorlardı. Bu zillete dayanamayan Türkler Rumlarla karşılaşmamaya çalışıyorlardı. Bir gün İstanbul sokaklarında panik yaratan bir haber duyuldu : "Rumlar Ayasofya'ya çan takıyorlarmış." Bir Müslüman kalabalığı kendinden geçmiş bir halde Ayasofya'ya koştu ve Türk askerlerinin nöbet tutmakta olduğunu görünce rahat bir nefes aldı.

Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi Kasım ayının 13'üncü günü, Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'dan İstanbul'a döndüğü gün Marmarayı geçip İstanbul Boğazı'na gelen düşman donanması, Mondros Mütarekesini İtilâf devletleri adına imzalamıs olan İngiliz amirali Calthorpe'un komutasında bulunuyordu. Gemiler toplarını Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarına çevirerek yerleştiler.

Kıyılarda birikmiş olan Türkler, göstermekten de çekinerek gözyaşı döküyorlar, o güne daha da yakışan bir deyimle kanlı gözyaşlarını içlerine akıtıyorlardı.

Türkler için Mütarekenin bir başka acısı General Franchet d'Esperey adındaki Fransız subayının İstanbul'a gelişi oldu. Fransa'nın Makedonya'daki komutanı İstanbul'a tayin olunmuştu. Gösteriş budalası bu terbiyesiz asker Sirkeci'de trenden indikten sonra dizginsiz beyaz bir ata binmiş, atı Tunus ve Cezayir Müslümanlarından iki askere çektirmişti. Fransa'ya da, askerliğe de yakışmayan bu kaba general, Bizans'a beyaz bir at üstünde giren Fatih Sultan Mehmet'in hayallerde yaşayan simgesi yerine

oturmak istemişti.

Ertesi günkü "Hadisat" gazetesinde Süleyman Nazif "Kara Bir Gün" başlığı altında bir fıkra yazacak ve o gün masum İstanbul halkının çektiği ıstırabı dile getirecekti. Bu yazısı yüzünden Fransız Generali heyecanlı vatan şairi ve üstün medenî cesaret sahibi Süleyman Nazif'in önce kurşuna dizilmesini emredecekse sonra bu küstahlığının tepkisinden korkarak bundan vazgeçecekti.

Çok geçmeden Fransızlar eski İstanbul semtine, İngilizler Beyoğlu yakasına, İtalyanlar da Boğaz sırtlarına yerleşmiş bulunuyorlardı. Siyasal ve idari denetim henüz Türklerin elinde bulunduğu için şehri teknik bakımdan işgal etmiş sayılmazlardı ama Türkler resmen olsun olmasın işgal altına düşmüş bir şehirde yaşadıklarını her adımda hissediyorlardı.

Siyasal durum son derece karışıktı. Talât, Enver ve Cemal Paşaların memleketten kaçmaları çoğunluğu İttihat ve Terakki Partisi'ne bağlı olan milletvekilleri arasında âdeta bir panik yaratmıştı. Milletvekilleri bu arada kendi canlarını kurtarmak telâşiyle Türkiye'nin savaşa girişindeki kişisel sorumluluklarını unutuvermişler ve eski Bakanlara karşı cephe alarak onların yargılanmalarını istiyecek kadar ileri gitmişlerdi. İngilizler Parlamentodan memnun değillerdi. Aslında Vahidettin de, çoğunluğunu İttihatçıların oluşturduğu Mebuslar Meclisi'nin kapısına kilidi vurmaya çoktan karar vermişti ve bir bahane aramaktaydı. Sultan, öteyandan, Ahmet İzzet Paşa hükümetinin de mütarekeyi hazırlayıp imzalamak suretiyle görevini yerine getirmiş olduğunu düşünüyor, eniştesi Ferit Paşa'yı bir an önce Sadarete getirmeyi istiyordu. Böylece tahtının daha sağlamlaşmış olacağına inanıyordu.

Padişah, Ahmet Rıza Bey aracılığıyla İzzet Paşa'dan kabinesindeki Cavit, Fethi ve Rauf Beylerin, yani İttihatve Terakki Partisi'nin ileri gelen üç şahsiyetinin bakanlıklarından istifa etmelerini istedi. Ya da kabine toptan çekilmeli ve bu üç kişi dışında yeniden kurulmalıydı

İzzet Paşa, arkadaşlarıyla görüştükten sonra Sultan'ın bu teklifini reddetti. Halife ve Sultan olan Zatın bu konuda bir baskı yapması anayasaya göre zaten mümkün değildi.

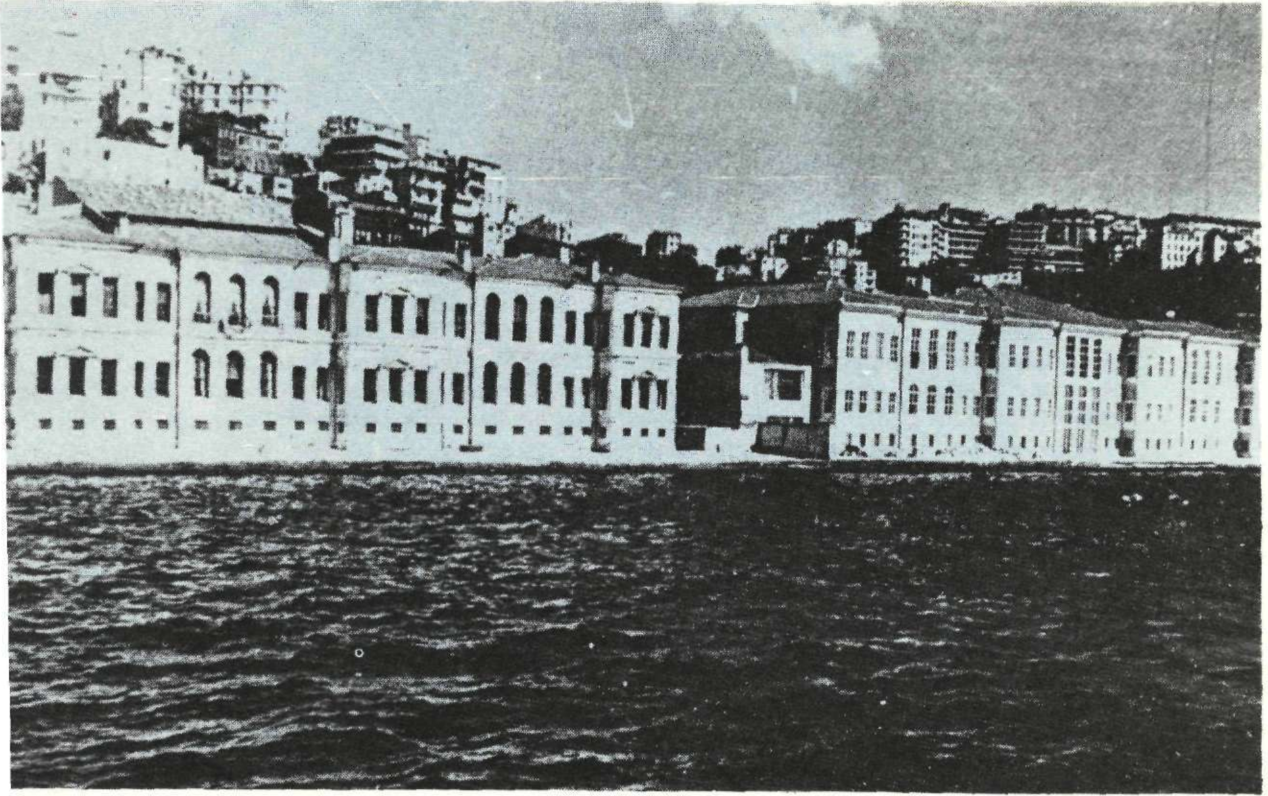
O günlerde İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe da hükümete bir mektup yollayarak asayiş bozulmadığı müddetçe İstanbul'u işgal etmek istemediklerini bildirmişti. Hükümet adına Bahriye Bakanı ve Mütarekeyi imzalayan Başmurahhas olarak Hüseyin Rauf Bey, Mütareke metninin geniş bir açıklamasını yapmak, uygulaması ve İngilizlerin ayrıca verdiği teminat hakkında bilgi vermek için Yıldız Sarayında Sultan Vahidettin'i ziyaret etmişti.

Başmabeyinci Lütfü Simavi Beyin de hazır bulunduğu bu mülâkat son Osmanlı Padişahının ard düşüncelerini de açığa vurması bakımından son derece ilgi çekici olmuştu.

Kabul sırasında Vahidettin son derece okşayıcı sözlerle Rauf Beyi överek konuşmaya başlamış, onu mütareke görüşmelerini başarıyla yönetip başarılı bir sonuca ulaştırdığından dolayı kutlamıştı. Rauf Bey de Mütareke antlaşmasının geniş bir açıklamasını yaparak özellikle düşmanlara "işgal hakkı veren" yedinci madde üzerinde şöyle konuşmuştu :

"Hükümetsizlik ve kargaşalıklar olup da İtilâf Devletleri uyruklularının hayatları tehlikeye düşmedikçe İstanbul'un işgal edilmiyeceğini İngiliz temsilcisi sözle ve yazı ile taahhüt etmiştir. Bu yüzden memlekette asayişin kesin surette korunması zorunludur. Aksi takdirde sonuçları kestirilemiyecek büyük tehlikeler doğabilir."

Rauf Bey bu arada bir fırsatını düşürerek Vahidettin'e eniştesi Ferit Paşa'nın bazı gazetelere verdiği demeçleri doğru bulmadığını, hele onun, hükümetin Rumları kes-

İstanbul'da Fındıklı'daki Mebuslar ve Ayan (Senato) meclisleri (yukarıdaki resim) Padişah altıncı Mehmet (Vahidettin) (Altta Solda) Sultan Reşat'ın oğulları üç şehzade : Ziyaettin, Ömer Hilmi ve Necmettin Efendiler (altta sağda)

meye karar verdiği yolunda sağda solda ortaya attığı söylentilerin son derece tehlikeli olduğunu da Padişaha bildirmekten geri durmadı.

Bu uyarıya Padişah'ın verdiği karşılık şöyle olmuştu :

"Ferit Paşa'yı hemşiremin iyi bir zevci olarak severim. Fakat fikirlerine taraftar değilim. Özellikle siyasî düşüncelerinin aleyhindeyim. Bu yüzden aramızda şiddetli ayrılık vardır. "Lütfü Simavi Beyin de bu durumu bildiğini sözlerine ekleyip onu da tanık gösteren Padişah bütün görüşme boyunca koruyabildiği sükunetli halden yavaş yavaş çıkarak sinirlenmeye başladığını gizliyemiyordu. Bu halini görmezlikten gelen Rauf Bey anlattı ki savaş ortaklarımız olan mağlup devletlerden Avusturya ve Bulgaristan'da da buna benzer kışkırtmalar olmuş, fakat bunlardan ilk zarar görenler bu memleketlerin en yüksek yöneticileri olmuşlardı.

Bu son açıklama Vahidettin'e uyarı ile karışık bir tehdit yerine geçmiş ve onu korkutmağa yetmişti. Sonradan Lütfü Simavi Beyin anlattığına göre elleri titriyor, ağızlığındaki sigara halının üstüne düşüyordu.

Vahidettin biraz sonra, kabulün sona erdiğini gösteren bir davranış olarak ayağa kalkacak ve biraz da sert bir sesle, bütün bir devlet başkanlığı felsefesini açığa vuran şu tarihi sözü söyliyecekti : "Beyefendi, ortada bir millet var ; koyun sürüsü! İdaresi için bir çoban lâzım; o da benim. . ."

Öteyandan Mebuslar Meclisi de kaynamaktaydı. Türkiye'yi Dünya Savaşına sokma kararının baş sorumluları olan üç paşa, düne kadar kendilerine alkış tutanlar tarafından şimdi ağır eleştirilere uğruyorlardı. Dün onları alkışlarla göklere çıkaranlar bugün arkalarından yumruk sıkıyor :

"Kahrolsunlar!" diye lânetler yağdırıyorlardı.

Fındıklı'daki Mebuslar Meclisi'nin o günlerde yaptığı heyecanlı toplantılarından birinde, bazı ittihatçılar eski liderlerini yerin dibine geçirirlerken medenî cesaretin ve insafın bir sahibi çıkmış, Burdur milletvekili Veli Bey kürsüye fırlayarak şöyle haykırmıştı :

"Efendiler, bugün arkalarından teneke çaldığınız düşük hükümetin bütün yaptıklarına, görünüşte olsun, Meclisimiz iştirak etmiştir. Bunu hiç biriniz reddedemezsiniz ki bunlar Meclisin manevi şahsiyetini beraber sürüklemişlerdir. Bu duruma göre Meclis memleketin uğradığı facialardan sorumluluk iddia ederse bu iddiası doğru olamaz ve bunu hiç kimse kabul edemez. . . Meclis bugünden itibaren teşrii hayatına son vererek kendi kendisini feshetmelidir."

Sonradan uzun yıllar Ankara Hukuk Fakültesinde Medeni Hukuk okutmuş olan Veli Beyin bu celâdetli sözleri para etmedi ve o Meclis böyle bir karar vermek soyluluğunu gösteremedi. Onun yapamadığını birkaç gün sonra Padişah yapacak, bir irade ile bu Meclisin hayatına son verecekti.

Mebuslar Meclisi aynı günlerde bir başka imtihan geçirecek ve yazık ki bundan da alnının akıyla çıkamıyacaktı.

Sadrazam İzzet Paşa olayların gidişinden iyice tedirgin olmuştu. Şerefli ve gururlu bir askerdi. Politikanın karanlık labirentlerinde dolaşmamış olduğundan etrafında olup-bitenleri yadırgıyor, bu koşullara bir türlü ısınamıyordu. Bir yandan İngilizlerin baskısına, öte yandan bu yabancıları darıltmaktan ödü kopan ve tahtından başka hiç birşey düşünmediği hergün daha iyi anlaşılan Vahidettin'in davranışlarına daha fazla dayanamadı, istifa etti.

Vahidettin zaten bunu sağlamaya uğraşıyor ve bekliyordu. İstifayı hemen kabul ederek yeni kabineyi kurma görevini bir geçici dönem için Tevfik Paşa'ya verdi.

Mustafa Kemal Paşa İzzet Paşa'nın istifa ettiğini duyar duymaz Rauf Beyi bulmuştu. İki dost İzzet Paşa'yı bu kararından vazgeçirmek için onu ziyarete gittiler. Tevfik Paşa'nın hükümet kurması hakkındaki irade henüz Meclisten geçmediği için

Meclis istifayı kabul etmezse İzzet Paşa yerinde kalabilir, Hükümette bazı değişiklikler yaparak göreve devam edebilirdi. Yeni Hükümette Mustafa Kemal Paşa da görev alabilirdi. İzzet Paşa bu öneriye razı olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa ertesi günü Mebuslar Meclisi binasına gitti. Onu tanıyanlar veya sadece adını duymuş olanlar yıkılan son cepheden daha ayağının tozuyla gelmiş olan generalin etrafını sarmış, onun görüşlerini öğrenmek istiyorlardı. Yıldırım Orduları Grubu eski Komutanı böyle bir zamanda İzzet Paşa gibi bir şahsiyetin Hükümet Başkanlığından çekilmesinden doğabilecek muhataraları anlatmağa çalışıyordu. Biraz sonra istifası içeride Genel kurulun kabulüne sunulacaktı. Kabul edilmezse yerinde kalabilirdi.

Milletvekilleri bu görüşleri kabul ediyor ve tam bir anlayış içinde toplantı salonuna giriyorlardı. Biraz sonra bir locada görüşmeleri izliyen Mustafa Kemal Paşa az önce koridorda "tam bir anlayış" içinde bulunan milletvekillerinin istifayı da, Tevfik Paşanın Başbakanlığa tayinini de kabul ettiklerini hayretler içinde gördü.

Milletvekilleri askerlere inanmıyorlardı ve sadece kendilerini düşünmekte idiler. Durumlarını korumanın yolunu, o gün için Padişaha sığınmakta buluyorlardı. Çünkü görünüşe göre hüküm süren irade Sultan'ın iradesiydi; yabancı devletler de onu desteklemekte idiler.

Mustafa Kemal Paşa bir kere de Padişah'la konuşmak, düşüncelerini ve alınmasını yararlı gördüğü tedbirleri Devletin Başkanına da anlatmak istedi. Bu son umuda başvurmayı da yerine getirilmesi gerekli bir görev sayıyordu. Özellikle Meclis'ten hayal kırıklığıyla ayrıldığı günden sonra bu görüşmenin bir başka bakımdan da kendisine yararlı olacağını düşünmeye başlamıştı : Olaylar karşısında acaba Padişah ne düşünüyordu ? Geleceğe dair ne gibi tasarıları vardı ? Memleket için bir kurtuluş çaresi düşünüyor muydu?

O Vahidettin'i, Vahidettin O'nu çok iyi tanımaktaydılar. Veliahtlığı sırasında birlikte yaptıkları uzun Almanya gezisinin anıları ikisinde de canlı olarak yaşamaktaydı. Mustafa Kemal bu seyahatte Veliat'ın takdirini kazanmış, iltifatına nail olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Harp Okulundaki Hocalarından Naci (Eldeniz) Paşa,Vahidettin'in başyaveri idi. Paşa Başyaver Hocasından kendisi için bir randevu sağlanmasını rica ettikten üç dört gün kadarsonra olumlu karşılık geldi : Hunkâr kendisini cuma selâmlığından sonra kabul edecekti.

Bundan sonrasını bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından dinleyelim :

"Ben sözüme başlangıç ararken Padişah beni önledi, dedi ki: "Bilirim ki ordunun kumandanları ve subayları sizi severler. Bana teminat verebilir misiniz ki onlardan bana bir fenalık gelmiyecektir."

Böyle bir sualin ne sebebe dayandığını hemen kavrayamadım: "orduya ait bazı malumat mı var efendim?" diye sordum.

Hunkâr gözlerini kapadı. Ne evet, ne hayır dedi. Yalnız sualini bir kere daha tekrar etti. Bunun üzerine ben :

"Gerçi, dedim, ben İstanbul'a geleli daha birkaç gün oldu. Buradaki durumu tamamiyle bilmiyorum. Yalnız Ordu Kumandan ve subaylarında Zât-ı Şâhânenize karşı bir cereyan olması için sebep görmüyorum." Padişah beni dinledikten sonra :

"Yalnız bugünden sözetmiyorum, dedi, bugünden ve yarından. . ."

Bu son cümle beni kuşkuya düşürdü. Demek yarın Padişah öyle bir hareket yapabilir ki, ordunun vatanını seven kumanda ve subay heyeti bundan müteessir olabilir. Padişahın, bu hale göre, verilmiş bir kararı olmalı idi. Biz ise bu kararın ne olduğunu bilmiyor veya anlamak istemiyen insanlarla konuşuyorduk. Zât-ı Şâhâne bir süre kapalı tuttuğu gözlerini açarken ayağa kalktı ve şu sözlerle mülâkata son verdi :

"Siz akıllı bir Kumandansınız; tecrübesiz arkadaşlarınızı aydınlatacağınızdan eminim."

Birkaç gün sonra da Vahidettin sudan bir bahane ile Mebuslar Meclisi'ni kapatma iradesini Sadrazam Tevfik Paşa'ya okuttu. Milletvekilleri bu karardan hiç hoşnut ol-

mamışlardı ama birşey demeye hakları yoktu; bu sonucu biraz da onlar hazırlamışlardı.

"BÖLGELER ÇOK, YOLLAR ÇOK!"

Mustafa Kemal Paşa Şişli'de, sonradan Atatürk Müzesi haline getirilen ahşap üç katlı evde oturuyordu. Kendisini ziyaret eden arkadaşlarıyla bu evde geç saatlere kadar görüşüyor, sokağa çok az çıkıyordu. İstanbul'da kaldığı altı ay içinde bu ev gizli bir karargâh gibi çalışacak, ileriye ait planlar bu evde hazırlanacaktı.

İstanbul'da temas ettiği arkadaşlarından bazılarının nasıl bir ruh haleti içinde bulunduğunu ileride kendisi şöyle anlatacaktı : "İçlerinden bir kısmında saf bir vatanseverlik duygusunun coşkunluğundan başka ne fikir, ne tedbir kabiliyeti vardı. Bir kısmının ise hâlâ hasis politikacılık çıkarlarından başka düşündüğü yoktu."

Paşa artık kararını kesin olarak vermişti : Anadolu'ya geçmek! "Münasip bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak; basit bir tertiple Anadolu içine gitmek; bir süre sessiz çalıştıktan sonra Türk milletine felâketi haber vermek !"

Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın evine en sık uğrayanlardan biri de Harbiye Bakanlığı Müsteşarı ve o sırada "Barışı Hazırlama Komisyonu Başkanı" Albay İsmet (İnönü) Bey idi. Mustafa Kemal Paşa İsmet Beyden "Bir Sırdaşım" diye sözederek ileride ona dair bir anısını şöyle anlatacaktı :

"Bir gün İsmet Beye masa üzerine bir Anadolu haritası açmasını söyledim. Haritayı açtı ve her zaman cebinde taşıdığı pergeli çıkardı :

—Şimdilik pergelsiz konuşalım,dedim sözgelişi hiç bir sıfat ve selâhiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için sence en elverişli bölge ve beni o bölgeye götürecek en kolay yol ve vasıta hangisi olabilir ?"

İsmet Bey masanın yanındaki sandalyeye ilişti ve derin düşünmeğe başladı. O sırada ben salonun ortasında dolaşıyordum :

"Bölgeler çok, yollar ve vasıtalar çok !"

Mustafa Kemal Paşa 16 Mayıs günü Bandırma vapuruyla Samsun'a hareket edeceği güne kadar, tam altı ay üç gün, İstanbul'da kaldı. İşi yoktu, Bakanlık emrindeydi. Fakat bu "işsizlik'in arkasında, belki o güne kadar yaptığı hizmetlerin en ağır sorumluluk taşıyanını yüklenmişti. Ne var ki bu "İş"in planı ağır ağır olgunlaşıyordu ve son aylara, hatta İstanbul'dan ayrılacağı günlere kadar a bu "Millî Sır" yalnız onda ve pek yakın bir iki dostunda kalacaktı.

Bu aylarda Mustafa Kemal Paşa Pera Palas otelinin salonunda Ward Price adında bir Amerikalı gazeteci ile de tanışmış ve konuşmuştu. Konuşmaları dünyanın o günkü politik sorunları ve Osmanlı İmparatorluğunun imzalıyacağı barış antlaşması üzerine geçti. Sıradan bir mülâkat. . .

Aradan yıllar geçecek ve dünyanın en tanınmış gazetecilerinden biri olan Ward Price hazin hazin şu itirafta bulunacaktı : "Meslek hayatımın en büyük hatası, benim, İstanbul'da, Pera Palas Otelinde konuştuğum genç Generalin günün birinde bir dehâ olarak ortaya çıkacağını ve dünyanın politik durumunu allak bullak edecek, köhne bir İmparatorluğu yıkıp, yepyeni bir devlet kuracağını keşfedememiş olmamdır."

Mustafa Kemal Paşa yerli basınla da temas kurmak istiyor ve türlü konularda fikirlerini söylüyordu. Zamanın Basınâleminde itibarlı bir yeri olan "Vakit" gazetesinin bir yazarı o günlerde kendisini Oteldeziyaret ederek bir mülâkat yapacaktı. Gazetecinin sorduğu sorular suya sabuna pek dokunmaz şeylerdi; cevapları da öyle oldu. Tam gazeteci teşekkür ederek kalkarken Paşa :

" Asıl önemli soruyu sormayı unuttunuz, dedi, içinde bulunduğumuz şu elemli

Yeni devletin ilk adı : Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Misak-ı Milli'nin haritası.

Beykoz kasrı bahçesinde mebuslara verilen bir ziyafet. (Üstte)
Ferit Paşa (Altta)

durumdan nasıl kurtulacağımızı, bunun için de neler yapmak gerektiğini merak etmez misiniz ?"

Gazeteci böyle bir soruyu doğrusu hatırından bile geçirmemişti :

"— Mağlup olmuş, elinden silâhı alınmış, dünyanın en büyük devletleri tarafından toprakları işgal edilmiş bahtsız bir milletiz. Kurtuluşumuz bir mucizenin zuhuruna bağlı. . . Bugün için ne yapılabilir ve bendeniz size bu hususta ne sorabilirim?, Paşam?"

Ama Paşa bu fikirde değildi. Gazetecinin gözlerinin içine bakarak şunları söyledi : "Beni dinleyiniz, fakat yazmayınız. İngiltere tarihinin hiç bir döneminde bugün olduğu kadar büyük gaileler içinde bunalmamıştır. Onların bu zayıf anından yararlanmak lâzımdır. Anadolu'ya geçmek, oradaki kuvvetleri organize etmek ve derhal mücadeleye başlamak icabeder. Yurdumuzun kurtulması buna bağlıdır. İngilizler topraklarımıza tek bir asker çıkaramazlar."

Gazeteci, yazmak şöyle dursun, bu sözleri dinlemekten bile korkuyordu. Gazeteye döndüğü zaman da arkadaşlarına :

"Ben size dememiş miydim, bu Paşa atak askerin biridir; kabul ve tatbikine imkân olmayan birtakım fikirler taşır, diye. . . Yok Anadolu'ya geçmeliymiş, yok İngilizler karaya tek bir asker bile çıkaramazmış! Baştan aşağı hayal . . ."

Gazetecinin yüzünde hüzünlü ve acı bir tebessüm belirmişti. Umutsuzluğun verdiği şaşkınlık. . .

Mütareke İstanbul'unda, vatanın kurtuluşu uğrunda ileriye ait bazı kesin kararlar sahibi Mustafa Kemal Paşa için başlıca merak konularından biri de şu soru içinde düğümleniyordu : Acaba bu aylarda Padişah, Sadrazam ve Hükümet kendisi hakkında ne düşünüyor, kendisini nasıl tanıyor ve ne yapmak istiyorlardı ?

Padişah da, Sadrazam da, Hükümeti de Mustafa Kemal Paşa'yı iyi tanıyorlardı ve bir "sıradan Paşa" olmadığını çok iyibiliyorlardı. Bu da hükümet çevrelerinde Mustafa Kemal için bir çekingenlik yaratıyordu. O'nun başarılı bir askerlik hayatı vardı. Çanakkale savaşları, adını memlekete, hatta sınırlar dışına tanıtmıştı. Karar sahibi idi; kişiliği vardı ve atılgan, ele avuca sığmaz bir kumandan olarak tanınmıştı. Bu karakteri bütün dikkatleri üzerine çekmeye yetiyordu.

Olayların ve belgelerin ışığında görülen odur ki o günkü devlet ricali, Mustafa Kemal Paşa hakkında, biribirine ters düşen iki görüş içinde bulunuyorlardı : Bir kısmı bu tehlikeli askeri el altında tutmak, İstanbul'dan uzaklaştırmamak fikrinde idi. Ötekiler ise bu "Tehlikeli Paşa'nın İstanbul'da boş durmayacağı, başlarına bir iş çıkaracağı kanısındaydılar. Bir sebep bulup, ne pahasına olursa olsun O'nu İstanbul'dan uzaklaştırmalıydı.

O günlerde Harbiye Nazırı bulunan Şakir Paşa'nın beklenmedik bir zamanda Mustafa Kemal Paşa'yı makamına davet etmesi ve ona İstanbul'un uzağında görev teklifi ikinci görüşte olanların ağır bastığını gösteriyordu.

Şakir Paşa sözü uzatmadan masası üzerinde duran kabarık bir dosyayı verdi : "Şuna bir göz atınız !"

Mustafa Kemal Paşa dosyayı açtı, bazı kâğıtları acele ile okudu ve kabataslak bir fikir sahibi oldu. Dosyanın özeti şuydu : Samsun ve çevresinde birçok Rum köyleri, iddiaya göre Türkler tarafından devamlı olarak saldırıya uğruyordu. Osmanlı Hükümeti bu "vahşî tecavüzlerin" önüne geçemiyordu. Buna bir çare bulunmalıydı.

Dosyadan anlaşıldığına göre İngilizler bu görüşteydiler ve hükümete "bu havalinin güvenliğini ve huzurunu sağlamak insanlık adına sizin görevinizdir."demeye getiriyorlardı. İngiliz Yüksek Komiseri bu yazılara bir de protesto eklemişti. Hükümete :

"Eğer bu güven ve huzuru Osmanlı hükümeti sağlayamazsa işi İngiliz Hükümeti üzerine almak zorunda kalacaktır."

Mustafa Kemal Paşa dosyayı yeterince öğrenerek masanın üzerine koyduktan sonra Harbiye Nazırı :

"İşte, dedi, mesele bu. . . İşler böyle yazdıkları gibi midir, değil midir, önce bu hususun meydana çıkması için birinin oralara gidip inceleme yapması gerekiyor. Ben Sadrazam Paşa ile görüştüm ; Sizi münasip gördük. Oraya gidesiniz ve meselenin mahiyetini anlayasınız."

Paşanın unvanı "Dokuzuncu Ordu Müfettişliği" olacaktı.

Verilen görevle ilgili olarak bir de talimat hazırlanmıştı. Talimatın özeti şuydu : Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine ait görevler yalnız askerî olmayıp Müfettişliğin kapsadığı bölgede aynı zamanda mülki olacaktı. Bölgede asayiş ve huzur sağlanacak, huzursuzluk nedenleri araştırılacak, Harbiye Nazırlığına bilgi verilecekti. Bölgede ötedenberi varlığından sözedilen silahlarla cephanenin bir an önce toplattırılarak uygun görülecek depolara yığılması ve muhafaza altına alınması gerekliydi.

Talimatın bir önemli bölümü de şuydu : "Çeşitli yerlerde birtakım Şuralar mevcut olduğu, bunların asker toplamakta bulunduğu ve el altından ordunun bunları koruduğu söyleniyor. Böyle şeyler oluyorsa kesin surette önüne geçilmesi ve Şuraların dağıtılması."

Harbiye Bakanlığı Müsteşarı Kâzım Paşa Mustafa Kemal Paşa'yı seven, ona yardım etmek istiyen ve ileriye ait düşüncelerini bilmese bile sezinen bir şahsiyetti. Onun da yardımıyla Paşa Talimatnameye bazı yeni yetkiler koydurdu. Bu hükümler ileride bölgesi dışındaki mülki makamlarla da yazışmalarında işlerini kolaylaştıracaktı. Nazırın bu ekleme yetkilerden biraz kuşkulanmış olması mümkündü. Çünkü müsvetteler temize çekilip Bakanın imzalaması gerekince o imza atmayacak, sadece mührünü bastıracaktı.

Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Harbiye Bakanlığının geniş kapısından çıkarken emir ve talimat cebinde idi ve kendisini Anadolu'ya ulaştıracak yol ardına kadar açılmış bulunuyordu. Hem de işlerini çok kolaylaştıracak olan yetkili bir görevle.

Ordu müfettişi derhal çalışmaya koyuldu. Bir karargâh kadrosu yaptı; uygun bulduğu bazı arkadaşlarını tayin ettirdi. Dr. İbrahim Tali (Öngören), Dr. Refik (Saydam) General Refet (Bele), Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede), Kurmay Başkanı Albay Kâzım (Dirik) 26 kişilik karargâhına dahil bulunuyorlardı.

Paşa bir yandan da resmî ve özel ziyaretler yapmakla meşguldü. Özel ziyaretlerinden başlıca ikisi Bekirağa bölüğünde tutuklu bulunan Ali Fethi (Okyar) ile Süleymaniye'de oturan Albay İsmet (İnönü) idiler.

Mustafa Kemal Paşa ayrılmadan önce Fevzi (Çakmak) Paşanın yerine o günlerde Genel Kurmay Başkanlığına tayin edilmiş bulunan Cevat (Çobanlı) Paşa'yı da ziyaret etti. İyi bir raslantı olarak Fevzi Paşa da orada bulunuyordu. Rahat konuştular, çünkü ikisi de güvenilir insanlardılar.

Fevzi ve Cevat Paşalar mütareke uygulaması, ordunun darma dağınıklığı hakkında bilgi veriyorlardı. Bu komutanlar da tek kurtuluş yolunun bu dağılmış orduyu yeniden toparlayıp teşkilâtlandırılmasın da görüyorlardı. Mustafa Kemal Paşa :

"Gerçek sizin dedikleriniz ve düşündükleriniz gibidir, dedi, zaten ben de bunu ispat etmek için Anadolu'ya gidiyorum. Aramızda uzun görüşmelere ihtiyaç olmadığını da görüyorum. Yalnız sizlerden bir şey bekliyorum : Bana yardım edeceksiniz.

İlk iş olarak da Cevat Paşa'dan, Ulukışla taraflarında bulunan ve trenle nakillerine müsaade edilmeyen 20. Kolordunun yürüyerek Ankara'ya hareket etmelerine emir vermesini rica etti ; bir de aralarında görüşebilmek için bir özel şifre istedi. Bu şifre ileride çok işine yarayacaktır.

Yeni görevine başlamak üzere İstanbul'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal Paşa

Eski Galata köprüsünden bir görüntü

en renkli iki görüşmesini de Sadrazam Damat Ferit ve Padişah'la yapacaktı.Daha güzeli bu hikâyeleri bizzat kendisinin ağzından dinlemek olacaktır :

"Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmazdan önce, galiba Mayısın 14 üncü günü Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Nişantaşı'ndaki evine akşam yemeğine davetli idim. Belli saatte gittim. Benden başka henüz kimse yoktu. Sadrazamla kısa birkaç kelimeden sonra uzunca bir durgunluk devam etti. Kendisinde Harbiye Nazırı ile beraber gördüğüm gündeki samimiyetten eser yoktu. Benimle yalnız kalmaktan sıkılıyor gibiydi. Bir aralık saatine baktı :

– Acaba nerede kaldı ?

– Birini mi bekliyordunuz Efendim ?

– Evet, Cevat Paşa Hazretleri gelecekti.

Gene sükut. . . Biraz sonra Cevat Paşa salona girdi. Hemen üçümüz beraber yemek salonuna geçtik. Sofrada çatal ve bıçak tıkırtılarından başka ses yok. Üçümüz de susuyoruz. İçimden gelen sorulara kendi kendime içimden cevaplar vermeğe çalışıyorum. Herhalde Sadrazam'ın benimle konuşacak bazı şeyleri olmalı idi. Belki de çok önemli sorunlar vardır, sofradan sonraya saklıyordur, diyordum. Yemeğin sonuna yaklaşmıştık. Sadrazam Paşa kısa bir cümlesi ile beni vehimlerimden kurtardı. Cevat Paşa'ya ve bana bakarak :

– Yemekten sonra biraz görüşelim, dedi.

– Emir buyurursunuz.

Ortasında genişçe bir masa bulunan çok dar, fakat hoş bir salon. Daha ayakta iken Sadrazam dedi ki : "Bir harita getirsek de Müfettiş Paşa onun üzerinde açıklama yapsa. . ."

Kipert'in atlası geldi ; Anadolu paftasını bulduk. Sadrazam Paşa'ya baktım :

– Ne cihetlerden açıklama emir buyurulur ? dedim.

– Meselâ, dedi, Samsun ve havalisinde ne yapacaksınız ?

Kelimeler ağzımdan âdeta dökülmeğe başladı :

– Efendim, dedim, İngiliz raporlarına göre Samsun ve havalisinde bazı karışıklıklar varmış. . . Biraz abartmalıdır, sanıyorum. Ne de olsa bunlar basit şeyler. . . Yerinde yapacağımız inceleme ile çözümleriz. Şimdiden isabetli birşey söylememekten korkarım.

Sadrazam Cevat Paşa'ya döndü :

– Siz ne dersiniz ?

Cevat Paşa pek tabiî bir tavırla yanıtladı :

– Öyledir, efendim, bu gibi işler yerine hallolunur.

Kanaat getirmemiş gibi görünen Sadrazamın kafasında daha büyük bir endişe, soru biçimi arıyordu. Derken biraz heyecanlı bir sesle sordu :

– Pekâlâ, siz bana harita üzerinde nerelere kadar komuta edeceğinizi gösterir misiniz ?

Vesveseye düştüğü noktayı hemen anlamıştım :

– Efendim, henüz ben de pek iyi bilmiyorum, belki . . . takriben. . . (Kipert'in küçük haritasına elimi koyarak) ihtimal ki şu kadar ufak bir parça, diye bazı vilâyetleri gösterdim ve manalı bir şekilde Cevat Paşa'nın yüzüne baktım. Ben haritadan elimi kaldırırken o da ilâve etti :

– Efendim, dedi, Paşa tabiî o bölgedeki kuvvete komuta edecek. Zaten nerede ne kadar kuvvet kaldı ki. . . sözünü tamamlarken,durumun hiç de öyle önemli olmadığını anlatmak istermiş gibi masadan uzaklaşır gibi oldu. İçimden Cevat Paşa'ya teşekkür ediyordum.

Her birimiz birer koltuğa çekildik ve kahvelerimizi içmeğe başladık. Damat Paşa ferahlamış gibiydi :

– Ne vakit hareket edeceksiniz? diye sordu.
– Ne vakit emir buyurulursa... Ben hazırım, arzu ederseniz yarın veya öbürgün...
– Zât-ı şâhâne'yi ziyaret ettiniz mi?
– Hayır, efendim,
– Ziyaret etmeden mi gideceksiniz?
– İrade buyurulmadı.
– Ben İrâde-i Seniye'yi tebliğ ediyorum; yarın kendilerini ziyaret ediniz.
– Pekiy efendim.

14 Mayıs İzmir işgalinin arifesidir ve çok garip bir rastlantı aynı gün Yunanlıları çıktıkları rıhtımdan denize dökecek olan Önder bu savaşa başlamak için çıkacağı uzun yolculuğun son hazırlıklarıyla meşguldür. İzmir'in işgal edildiği haberini de hükümet üyelerini ziyareti sırasında öğrenecektir.

Hikâyeyi gene Mustafa Kemal'in ağzından dinlemeye devam edelim :

"Başka ziyaretlerde de bulunmak gerekiyordu. Harbiye Bakanını, Sadrazamı, İçişleri Bakanını aradım. Hiç biri makamında yoktu. Toplantı halinde imişler. En kestirmesi Bâbıâli'ye gidip kendilerine haber vermekti.

Bâbıâli'de beni Sadaret bekleme salonuna aldılar. Benim geldiğimi duyan bazı Bakanların de heyecanlı heyecanlı salona geldiklerini görerek biraz şaşırdım. Günün İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey beni meraktan kurtardı :

–Allah Allah, ne küstahlık. . . İşittiniz mi efendim?Yunanlılar İzmir'e çıkıyor, diyordu. Bu sözleri Bahriye Bakanı teyidetti. Ben :

– Ya, dedim, bu da mı oldu ?
– Evet...

Ben memleketin başına neler geleceğini tahmin etmemiş değildim, fakat kimseye anlatamamıştım. Bakanların telâşı karşısında ağlamak mı, gülmek mi lâzımdı? Kendimi tutuyordum. Bu oldu-bitti karşısında "Allah, Allah" demekten başka birşey düşünmiyen bu bakanlara ibretle bakıyordum. Ilımlı görünmeye pek dikkat ederek :

– Şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz ? diye sordum.
– Protesto edeceğiz, cevabını verdiler.
– Bu lâzımdır, doğrudur ; ancak böyle bir protesto ile Yunanlıların İzmir'den geri çekileceklerine veya İngilizlerin onları geri çekeceklerine ihtimal veriyor musunuz ?

Yüzüme baktılar :

– Fakat başka ne yapabiliriz ?

– Belki de daha kesin tedbirler düşünülebilir ?
– Meselâ, ne gibi ?

O zaman bir ses, eğer hatırımda yanlış kalmamışsa Mehmet Ali Beyin sesi cevap verdi :

– Öyle hareketlere kalkacak olursak bizi ne yaparlar, bilir misiniz ?

Tabiî "Kalkıp benim yanıma gelirsiniz" diyemezdim.

Bahriye Bakanı Avni Paşa'nın elini tuttum :

– Bizi Anadolu'ya götürecek vapur hazırdır, değil mi ?
– Çoktan tertibetmiştim, Bandırma vapuru emrinizdedir.
– Doğrudan doğruya vapur kaptanına emir verebilir miyim ?
– Hay hay...

Yaverime seslendim :

– Paşa Hazretlerinin bir emirleri var, not ediniz.

Yaverim kurşun kalemiyle Bandırma vapuru kaptanına bir emir yazdı, imza edilmek üzere Avni Paşaya uzattı.

Damat Ferit Kabinesini bu perişanlık içinde bırakarak Zât-ı Şâhâneyi ziyaret etmek üzere Bâbıâli'den ayrıldım."

Şimdi bir de Osmanlı İmparatorluğunun son Sultanı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Başkanı arasında geçen bir konuşmayı izliyeceğiz. Bu bir veda konuşmasıdır ve gene Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından dinliyoruz :

"Yıldız Sarayının ufak bir salonunda Vahdettin'le âdeta diz dize denilecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa, masanın üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne doğru açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu : Biribirine paralel hatlar üzerinde düşman zırhlıları ! Bordalarındaki toplar, sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş. . . Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa sola çevirmek veterliydi.

Vahidettin hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başıadı :

— Paşa, Paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin ; bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir. (Elini demin sözünü ettiğim kitabın üstüne bastı ve ekledi) Tarihe geçmiştir. O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükunetle dinliyordum :

— Bunları unutun, dedi, asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden önemli olabilir. Paşa, Paşa, devleti kurtarabilirsin !

Bu son sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdettin benimle samimi mi konuşuyor?O Vahidettin ki yabancı hükümetlerin yüzüncü derece aletleriyle temas arayarak devletini ve saltanatını kurtarmaya çalışıyordu. Bütün yaptıklarından pişman mı idi? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahminle başka konulara girişmeyi tehlikeli buldum ; kendisine basit cevaplar verdim :

— Hakkımdaki teveccüh ve itimada teşekkürlerimi sunarım. Elimden gelen hizmette kusur etmiyeceğime emniyet buyurunuz.

Söylerken kafamdaki muammayı da çözmeğe uğraşıyordum. Çok iyi anladığım, Veliahtlığında, Padişahlığında bütün duygu ve fikirlerini, eğilimlerini tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekliyebilirdim? Memleketi kurtarmak lâzımmış; istersem bunu yapabilirmişim! Nasıl? Hemen hüküm verdim: Vahdettin demek istiyordu ki : "Hiç bir kuvvetimiz yoktur. Tek dayanağımız İstanbul'a hâkim olanların siyasetine uymaktır."Benim memurluğum onların şikâyet ettikleri sorunları çözümlemektir. Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı bu siyasetin doğru olduğuna inandırabilirsem ve bu siyasete karşı gelen Türkleri yola getirirsem, Vahdettin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım :

— Merak buyurmayın, efendimiz, dedim, Nokta-i Nazar-ı Şahanenizi (Yüksek görüşünüzü) anladım ; İrade-i Seniyeniz olursa (müsaade ederseniz) hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım.

— Muvaffak ol ! hitâb-ı şahanesine mazhar olduktan sonra huzurundan çıktım.

Naci Paşa Padişahın yaveri, ama benim Hocam, derhal benimle buluştu. Elinde ufak bir mahfaza içinde birşey tutuyordu :

— Zât-ı şâhâne'nin ufak bir hatırası, dedi.

Kapağının üzerine Vahdettin'in inisiyalleri işlenmiş bir saat idi.

— Pekiy, teşekkür ederim, dedim. Sonra yaverimle birlikte sanki Yıldız Sarayından çıktığımızı ve hareket etmek üzere olduğumuzu gizlemek saklamak ister gibi bir ihtiyatla, ayaklarımızın patırtısını işittirmekten korkarak Saray'dan uzaklaştık.

Mustafa Kemal Paşa hareketinden önce Bekirağa Bölüğü adlı tutuklarevine de uğrayacak ve İngilizler tarafından yakalanıp sürgüne gönderilmek üzere burada bekletilen arkadaşı Ali Fethi beye de Allaha ısmarladık diyecekti. İttihatçılardan, ieri gelen politika ve kalem erbabından daha pek çok aydın burada sürgün gününü bekliyordu.

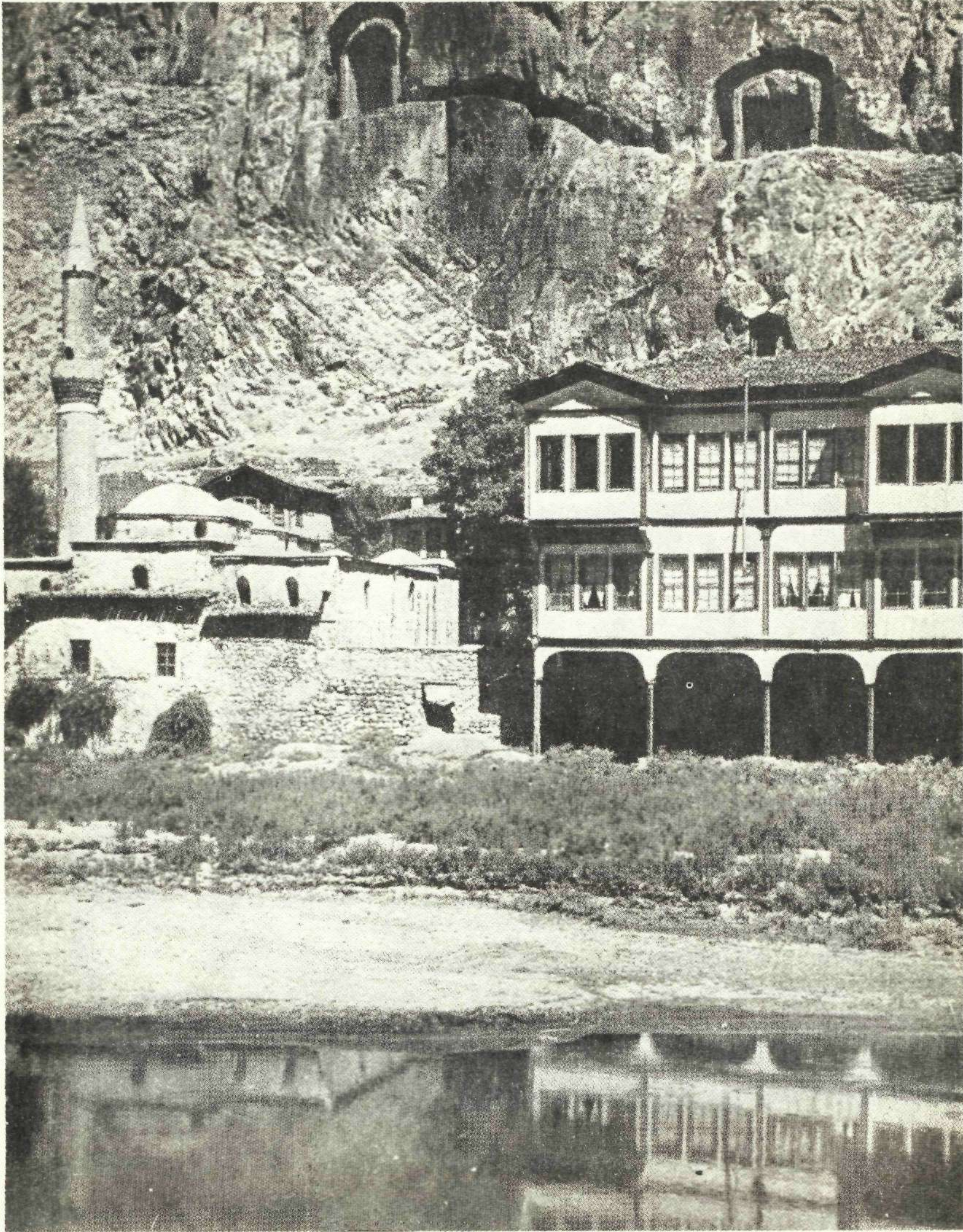
Dokuzuncu Ordu Müfettişi, Fethi Beyle Cezaevi Müdürünün odasında konuşmuş, üç gün sonra başlayacak olan yeni ve "Kudsal Misyon"undan ona bilgi vermişti.

Arkadaşını uğurladıktan sonra koğuşuna dönüp yatağına uzanan Fethi Beyin, ya-

1920

Yadigâr-ı mısak-ı milli. "Ölmez bu vatan, farz-ı muhal ölse de hatta "Çekmez kürenin cismi bu tâbut-u cesimi."
Resimler Tek : Mustafa Kemal Paşa. İkinci sıra 2 resim : Hüseyin Rauf Orbay) Bekir Sami.
Üçüncü sıra 6 resim : Nurettin, Muhittin, Ali İhsan, Kâzım Karabekir, Cevat, İsmet (İnönü) Paşalar.
Dördüncü sıra 6 resim : İzzettin, Ali Fuat, Selâhattin Adil, Fevzi, Cemal, Rafet Paşalar.
Beşinci sıra 2 : Halit Bey, Kâzım Paşa.

Yeni Türkiye tarihinin ilk günlerinde önemli yeri olan, Amasya Tamiminin yapıldığı Amasya'nın o günlerinden bir görünüş.

nındaki yatakta yatan Yunus Nadi beye durup dinlenmeden :

"Ah şu üç gün selâmetle geçse bir kere. . ."deyip duruşunun nedeni de buydu! Ayrıntılar içinde daha çok vakit kaybetmeden biz Anadolu ihtilâlinin ilk Karargâhına ulaşmak istiyoruz. Bu karargâh Havza'dadır.

19 Mayıs 1919 gününün sabahında Samsun'un tahta iskelesine çıkıp bir Belediye Heyeti tarafından karşılanan Mustafa Kemal Paşa "Mıntaka Palas" Oteline yerleşti ve burada altı gün kaldı. Samsun'da kaldığı sürede çevredeki asayiş durumuyla ilgilenmiş, bilgi toplamıştı. Sonra da Samsun askerî parkında bulabildiği hurdaya yakın üç otomobilin işler hale getirilmesi emrini verdi. İngiliz işgali altında bulunan Samsun'dan bir an önce uzaklaşmak ve Anadolu içine dalmak için son derece sabırsızlanıyor, ancak bu durumu hissettirmekten de çekiniyordu. Nitekim 25 Mayıs günü Havza'ya gidişini "oradaki şifalı suların bacaklarındaki varise iyi geleceği" nedenine bağlamıştı.

Dokuzuncu Ordu Müfettişi ve Karargâhı 25 Mayıs günü öğleden sonra, çisentili bir havada, dolma tekerlekli üç eski araba ile Samsun'dan Havza'ya doğru yola çıktılar. Arabalar saatte ancak 15 kilometre yol alabiliyorlardı ve yollar çok bozuktu.

Havza'lılar "çanakkale'de düşmanı yenen" Paşa'nın birkaç günden beri Samsun'da olduğunu duymuşlardı. 25 Mayıs günü de O'nu başında kahverengi kalpağı, göğsünde nişanları ve yaver kordonlarıyla karşılarında görünce, nedense bir çekingenlik duydular. Belediye Başkanı İbrahim Bey, birkaç sözle "Beyân-ı hoşâmedi" eylerken halk gerilerden bu genç Paşa'yı seyrediyor, Müfettişliğe gelmesindeki hikmeti anlamaya çalışıyordu. Doğrusu, Karargâh için bir bina bulunması bile biraz güç olmuş, sonunda kasabanın biricik oteli olan "Mesudiye Oteli" kapatılmıştı. Otelin iki odası Müfettiş Paşa'ya verildi. Ötekilere de Karargâh subayları yerleştiler.

Karadeniz kıyılarındaki Pontuscularla Türkler arasındaki çatışmaların incelenmesi gibi bir görevle buralara gelmiş olan Mustafa Kemal Paşa ayağının tozuyla yazışmalara başlamıştı. Dört bir yanda sivil asker makamlara açık ya da şifreli telgraflar çekiyordu. İşin garip yanı bu yazışmalara bakılırsa Kemal Paşa'nın görevini aşan işlerle de ilgileniyor olmasıydı. Sözgelişi Havza'ya gelişinden iki gün sonra Konya'da Yıldırım Kıt'aları Komutanlığına bir telgraf çekmiş, "Düvel-i İtilâfiye kuvvetlerinin Manisa'yı işgal ettiği" haberiyle ilgili malumat istedikten sonra sormuştu :

"Afyonkarahisarı'nda bulunan tümenin kuvvetini artırmaya maddî olanak bulunabilecek midir ?"

Öteyandan Ankara'da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Ege bölgesinden alabildiği haberleri Havza'ya bildiriyor, buradaki tümenin mevcudunun 900'e çıkarılabileceğini haber veriyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Mes'udiye Oteli'ndeki Karargâhı arı kovanı gibi çalışıyordu. Bir yandan dört bucaktan haber topluyor, öbür yandan aldığı haberleri değerlendirerek ordunun kendisince önemli komutanlıklarına dağıtıyordu. Bu arada Erzurumdaki 15, Samsun'daki 3. ve Diyarbakır'daki 13. kolordu komutanlarına üç maddelik birer telgrafla Yunan ordusunun Manisa ve Aydın'ı işgal ettiğini, Afyonkarahisar'ı İtalyanların işgal edeceği söylentisini, bu şehirden on saat mesafedeki bir köprüyü Fransızların tuttuğunu, Afyon'daki tümenin güçlendirilmesi için çalışıldığını haber veriyordu.

Bu bilgilerin ışığı altında bugün iyice anlıyoruz ki Kurtuluş Savaşımızın ilk karargâhı Havza'da kurulmuştu ve vatan ölçüsünde ilk teşkilâtlanmaya buradan başlanmıştı.

Askerî makamlarla yazışmaların yanında Dokuzuncu Ordu Müfettişi gerekli gördüğü yerlerdeki sivil makamlarla da temasa geçiyor, hatta bazı yerlerde direnme gruplarıyla da yazışıyordu. Nitekim,Erzurum'daki "Şark Vilâyetleri Müdfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir kongre hazırlaması bu dönemde kararlaştırılmıştı. Paşa, Havza'dan

doğru Erzurum'a gidecek ve bu kongre'de bulunacaktı.

Havza'nın Kurtuluş Savaşımızın başlangıç günlerindeki rolü Mustafa Kemal Paşa'yı misafir etmekten ibaret kalmış değildi.Halk hareketinin ilk mitinginde Pontusculara karşı ilk silahlı örgüt de burada gerçekleştirilmişti.

Ordu Müfettişi bir gün kendisini ziyarete gelen Havza ileri gelenlerine şöyle demişti : "Düşmanlarımız bizi öldürmek değil diri diri mezara sokmak istiyorlar. Ama biz hiç bir zaman umudumuzu kaybetmiyeceğiz. Çalışacağız ve memleketi kurtaracağız"

Havza'da bir miting yapılması kararı da o gün verildi. Önce birlikte namaz kılınacak, namazdan sonra bütün halkı silâhlanmaya çağıracaktı.

9 Haziran günü Mustafa Kemal Paşa'nın ve bütün Karargâh subaylarının da katılmasıyla namaz kılınmış ve arkasından mevlit okunmuştu. Mevlitte halka şeker ve şerbet yerine birer avuç İzmir'in altın renkli kuru üzümünden dağıtılmasındaki manayı da herkes anlamış ve ağlayanlar olmuştu.

Ne var kivaız edecek Hoca korkusundan gelememişti. Bunun üzerine camiden çıkan halk Belediye önüne gitmiş ve orada Havza ileri gelenlerinden Fuat Bey, Hocanın camide yapamadığını yapmıştı. Hatip durumu bütün çıplaklığıyla anlattıktan sonra halkı silahlanmaya çağırıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'ya gelişinden üç gün sonra kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti direnişin yuvası haline gelmişti.

ÖNCE MİLLİ BİRLİK YARATILACAKTI !

Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Havza'da Mustafa Kemal Paşaya, Ankara'da kendisinin de sevdiği bir konuğuyla birlikte olduğunu şifre ile haber verince Dokuzuncu Ordu Müfettişi Paşa onları Havzaya davet etti. Ali Fuat Paşa ile, eski Bahriye Bakanı Hüseyin Rauf Beyden başkası olmayan konuk derhal araba ile yola çıktılar. Ancak onlar daha yolda iken Mustafa Kemal Paşa Havza'dan ayrılıp Amasya'ya geçmiş ve misafirlerini orada beklemeye başlamıştı.

Amasya buluşması bu dönemde son derece önemli bir rol oynayacak ve yeni devletin temeli atılırken adı sık sık geçecekti.

Mustafa Kemal Paşa büyük çaptaki işlerin adamıydı. Milli Kurtuluş hakkındaki düşüncelerini daha Adana'da iken karar haline getirmişti. Saray'dan artık birşey beklememeliydi İşgal altında bir İstanbul'da Padişah da, hükümeti de birer köleden başka birşey değildiler. Hele onlar mizaç olarak da kişisel çıkarlarını vatan menfaatlerinden önce düşünecek kadar bayağı bir yaratılış sahibi iseler !. . .

Mustafa Kemal Paşa'nın kanısınca Türkiye'yi düşmandan ancak Türk milleti kurtarabilecekti. Kurtarabilirdi de ! Tarihinde hep böyle olmuştu. Ama bu milletin önüne düsecek biri olmalıydı. Millet bir kez ona güvendikten sonra kazanılmayacak zafer, kovulmayacak düşman yoktu.

Haydarpaşa rıhtımına indiği gün İtilâf Devletleri Donanmasının Boğaz'a doğru gelişini hüzünle seyrettikten sonra kararlı bir sesle yaverine : "Geldikleri gibi giderler!" deyişi bu inanca dayanıyordu. Evet, yeter ki bu milletin başında güvenip inanabileceği bir şef olsun! O da vardı. Sonunda ölüm de olsa hazırdı bu göreve. . .

Evet vatanın savunmasını sağlamak ve yeni bir Devlet kurmak büyük bir devrim, günün koşullarına göre bir mucize demekti. Böyle bir mucize herşeyden önce milli birliğin kurulmasıyla mümkün olabilirdi. Bunun için de Türkün yurduna ve haysiyetine yapılan tecavüzlerle alevlenen milli heyecanı yaymak ve ayakta tutmak, askeri birlikleri bir kumanda altında toplamak, vatansever duygularla örgütlenmiş olan milli dernekleri bir potada eriterek Türk milleti adına söz söylemeye yetkili bir teşekkül yaratmak gerekiyordu. Milletin heyecanı bir güç kaynağı olacaktı. Zaten her yerde, İzmir'in işgali yüzünden halkın derin bir elem içinde ve heyecan halinde olduğu görü-

İstanbul Hükümetinin Bahriye Nâzırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları arasında Amasya'da yapılan mülakatın protokolü. Sondaki imzalar M. Kemal, Hüseyin Rauf ve Bekir Sami'dir.

lüyordu.

Mustafa Kemal Paşa milletin iyice uyanması, olup-bitenleri anlaması, öğrenmesi ve bu gidişle ileride daha neler olabileceğini de düşünmesi için her tarafta mitingler tertip edilmesinin sağlanmasını bütün sivil ve asker yöneticilerden istedi.

Şu var ki İstanbul'daki İngiliz ve Fransız makamları onun bu hareketlerinden, yazışmalardan, çizişmelerden, her tarafta birden başlayan mitinglerden gocundular ve bunlara Mustafa Kemal Paşa'nın önayak olduğundan şüphelenmeye başladılar. Sivas bölgesinde Türklerin Hıristiyanları katletmek üzere hazırlık yaptıklarını ileri sürerek bu şehri işgal etmekle Osmanlı hükümetini tehdit etmeye kalkıştılar. Bundan da Mustafa Kemal'i sorumlu tutuyorlardı. Harbiye Bakanı bu tehditleri Mustafa Kemal'e bildirince onun verdiği karşılık şu oldu :

"İtilâf Devletleri milletimizin haklarına ve bağımsızlığına saygı gösterdikçe ve millet vatanın güven altında olduğuna inandıkça, Müslüman olmayan unsurların korkmasına hiç bir sebep yoktur. Bu hususa devlete karşı her türlü sorumluluğu üzerime alıyorum...

Ancak milli varlığı yoketmek demek olan İzmir'in işgali ve buna benzer olaylara karşı ne milletin heyecanını, ne vicdanının acılarını ve ne de buna dayanan milli gösterileri durdurmak için kendimde ve hiç bir kimsede kudret ve takat görmiyeceğim gibi bu yüzden çıkacak olayların karşısında da sorumluluk kabul edebilecek ne kumandan, ne mülkiye memuru ve ne de hükümet tasavvur ederim."

İLK ÖNEMLİ BELGE: "AMASYA TAMİMİ"

Yer yer mitingler devam ediyor, her tarafta biribirine yakın adlarla düşmana karşı direnme dernekleri kuruluyordu. Birkaç hafta içinde Doğuda Erzurum'da ve Batıda Balıkesir'de iki büyük kongre yapılması da kararlaşmıştı. Ancak bu kongreler birer bölgeyi temsil etseler bile gene de mahalli sayılırlardı.

Erzurum Kongresi vatanın İtilâf Devletlerince Ermenilere vaat olunan bölgesini savunmak için alınması gerekli tedbirleri görüşecek, Balıkesir Kongresi ise İzmir'den Anadolu içlerine doğru ilerliyen Yunan ordusuna karşı savunma çarelerini ve teşkilâtını saptayacaktı.

Oysa Mustafa Kemal Paşa mahali değil milli bir teşkilatlanma düşünüyordu. Aldığı kararlar bütün yurdu kapsamalıydı. Bu yüzden yurt ölçüsünde örgütlenmeye ihtiyaç vardı.

Öteyandan Mustafa Kemal Paşa, yaratılışı gereği bir örgüt ihtiyacını hissetmekteydi. Onu hiç tanımayan yabancıların düşüncesinin tam tersine Mustafa Kemal Paşa bütün ömrünce meşruiyetçi kalmıştı. İleride bizzat kendisinin ağzından duyulacaktı ki diktatör olmayı ne istemişti, ne de yaratılışı buna uygün düşerdi.O bütün sorunları konuşmaya, tartışmaya ve bir kişinin değil halkın, milletin, arzusu haline getirmeye çalışırdı.

Daha ilk günlerde de istediği bu durumu bir an önce yaratmaya girişti. Ankara'dan birlikte Amasya'ya gelen eski Bahriye Bakanı Hüseyin Rauf (Orbay) ve Ali Fuat Paşa ile bu konuları uzun uzun tartıştı ve kendisini birkaç gün önce özel olarak İstanbul'daki bazı arkadaşlarına bildirdiği fikirlerini ortaya koyarak arkadaşlarının düşüncelerini öğrenmek istedi. Onların düşünceleri de aynı doğrultudaydı.

Merkezi Samsun'da bulunan Üçüncü Kolordu Komutanı albay Refet (Bele) bey de Amasya'da onlara katılmış, Erzurum'da bulunan onbeşinci kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ise kendisine telgrafla bildirilen Amasya tamimi metnini okuduktan sonra gene telgrafla mutabık olduğunu bildirmişti.

Böylece yeni Türk devletini kurma mücadelesinin daha başında, savaşın yönetici-

leri olan üç Pasa, bir eski Bakan ve bir albayın altına imza koydukları bu belge tarihe "Amasya Tamimi" olarak geçecekti.

TAMİMİN DAYANDIĞI ESASLAR

Amasya Tamimi başlıca şu görüşlere dayanıyordu :

1) Sadece miting ve gösterilerle büyük amaçlara ulaşılamaz.

2) Kurtuluş ancak milletin bağrından doğacak ortak güçle gerçekleşecektir.

3) İstanbul'daki klikler ve milli düşünceleri bölüp parçalamaya çalışan politikacılar milli düzenimizi baltalamaktadırlar.

4) Artık İstanbul Anadolu'ya hakim değil, tabi olmak zorundadır.

22 Haziran 1919 günü 194 şifre sayılı ve Mustafa Kemal imzasıyla Anadolu'daki bütün sivil ve askeri makamlara ve İstanbul'da bazı kişilere gönderilmiş olan Amasya Tamimi adlı tarihi belgenin tam metni şöyledir :

a) Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir.

b) Hükümet merkezi sorumluluğunun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum milletimizi yokmuş gibi göstermektedir.

c) Milletin bağımsızlığını ancak milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

d) Milletin bu durumunu gözönünde tutarak onun hak istiyen sesini dünyaya duyurmak için her türlü etki ve baskıdan uzak bir Milli Heyetin varlığı gereklidir.

e) Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri olan Sivas'ta Milli bir kongrenin bir an önce toplanması kararlaştırılmıştır.

f) Bunun için bütün illerin her sancağından güvenilir üç delegenin mümkün olan sür'ate kongreye yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gereklidir.

g) Her ihtimale karşı bu hususun milli bir sır gibi tutulması ve delegelerin lüzum görülen yerlerden kendilerini tanıtmadan geçmeleri lâzımdır.

k) Doğu illerimiz adına 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da bir konge toplanacaktır. Bu kongre için doğu illerinin Müdafaa-i Hukuk-u Milliye ve Redd-i İlhak Derneklerinden seçilmiş olan kişiler Erzurum'a doğru yola çıkmışlardır. O tarihe kadar öteki illerin delegeleri de Sivas'a ulaşabileceğinden Erzurum Kongresinin üyeleri de uygun görecekleri zamanda Sivas Genel Toplantısına katılmak üzere yola çıkacaklardır.

i) Bu maddelere göre delegelerin Müdafaa-i Hukuk-u Milliye (millet haklarını savunma) Dernekleri üyelerinin Belediye Başkanlıkları tarafından seçilmeleri ve yola çıkarılmaları vatan sevginizden beklenmektedir. Delegelerin adlarının ve hareket zamanlarının bildirilmesi rica olunur.

k) Bu telgrafın tarafınıza ulaştığı haberini beklemekteyiz."

Amasya Tamimi tarihçilerimize göre başlıca iki bakımdan dikkat çekicidir ve bu nitelikleriyle gerçek bir dönüm noktası oluşturur :

1) Bu genelge ile Milli Kurtuluş Savaşı fiilen başlamaktadır. Gerçi Mondros Mütarekesinin imzası anından beri vatanın kurtuluşu üzerinde yer yer kişisel ve yersel düşünceler ve girişimler ortaya çıkmışsa da bunların fiili hale gelmesi yani milletin harekete geçirilmesi ve bu harekete meşruiyet verilmesi bu genelge ile gerçekleşme yoluna girmiştir.

2) Bu genelge aynı zamanda en büyük devrim olan milli egemenliğe doğru atılmış ilk ve çok güçlü bir adımdır. Çünkü bu genelgede tarihimizde şu inanç dile getirilmektedir: "Milletin bağımsızlığını gene milletin azim ve kararı kurtaracaktır."

Bu ilke kısa bir süre sonra Erzurum kongresinde daha açık bir formül haline gelecektir : Milli iradeyi âmil ve hâkim kılmak!

Görüldüğü üzere Amasya genelgesi çok anlamlı ve çok olumlu bir aşama idi. Yalnız milli kurtuluşun değil, aynı zamanda yeni Türk Devleti'nin ve devrimlerimizin de müjdesini taşıyor ve ilk adımını atmış oluyordu.

Dokuzuncu Ordu Müfettişi adım adım Anadolu'nun içine sokuldukça İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserinin sinirleri bozulacak, o hükümeti sıkıştırdıkça da bir yandan Saray öteyandan Hükümet Mustafa Kemal'i geri çevirebilmek için türlü oyunlara başvuracaklardı.

İstanbul'dakiler yumuşak sözlerle, kandırma yoluyla isteklerini yerine getiremiyeceklerini anlayınca bu "âsi Paşa"yı cezalandırma yoluna gitmeye karar verdiler. Bunun uygulanması görevini de kısa süren İçişleri Bakanlığı döneminde Ali Kemal üstlenecekti; Hükümet Dokuzuncu Ordu Müfettişliğini kaldırmış, Müfettiş Mustafa Kemal Paşa'yı da azletmişti. Böylece bütün yetkileri elinden alınmış olduğundan artık hiç bir harekette bulunmasına olanak kalmamış olacaktı!

Ali Kemal kendisine göre ustaca bir genelge hazırlamıştı. Mustafa Kemal'i sevenleri de büsbütün ürkütmemek için Genelgeye "Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber" diye başlıyor ve şöyle diyordu :

"...günün siyasetini yakından bilmediğinden, çok hamiyetli ve gayretli olmasına rağmen yeni görevinde başarılı olamadı. İngiliz temsilcisinin ısrarlı isteğiyle de görevinden azledildi. Redd-i ilhak Cemiyetleri gibi orada burada İslâmları biribirine kırdırmaktan ayrıca halkı haraca kesmekten başka bir iş görmiyen, emirsiz, saygısız ve kanun dışı kurulan bazı heyetler için çektiği telgraflarla siyasi hatasını büsbütün artırdı. Kendisinin İstanbul'a getirilmesi Harbiye Bakanlığına ait ise de size (yani Vali, Mutasarrıf gibi sivil erkâna) İçişleri Bakanlığının kesin emri artık o zatın azledilmiş olduğunu bilerek kendisinin hiç bir isteğini yerine getirmemektir."

İçişleri Bakanı bir yandan bu genelgeyi yollarken bir yandan da Mustafa Kemal Paşa'nın yolu üstüne Ali Galip adında birini çıkaracak, hain kasdini onun eliyle gerçeklestirmeye çalışacaktı.

Bir albay emeklisi olan Ali Galip görünüşte Harput (Elâzığ) valiliğine atanmıştı. İşe başlamak üzere yerine gidiyordu. Yalnız yolüstü Sivas'ta bulunduğu gün Mustafa Kemal Paşanın da Amasya'dan Sivas'a geldiği güne rastlıyordu. Bu çok garip bir rastlantıydı. Harput Valisi Sivas'ta Dokuzuncu Ordu Müfettişinin İçişleri Bakanlığınca azledilmiş olduğunu ileri sürerek tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesini Sivas valisi Reşit Paşa'ya telkin etmeye çalışıyordu.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa ve karargâhı Sivas'a girmiş, halkla askeri selâmladıktan sonra doğruca Tümen Karargâhına çıkan Paşa, kendisine hazırlanan suikasdi öğrenince Ali Galip'in derhal yakalanarak yanına getirilmesini emretmişti.

Biraz sonra Sivas valisinin yanında asıp kesmekten, yakalayıp elini kolunu bağlayarak İstanbul'a göndermekten dem vuran Harput Valisini çok ağır sözlerle yerin dibine geçiren Mustafa Kemal Paşa onu gene de bağışladı, ama derhal Sıvas'tan ayrılması şartıyla... Ya görevi başına gidecek, ya da defolup İstanbul'a dönecekti.

O gece Ali Galip "Özel maruzatı olduğu" haberini yollayarak Ordu Müfettişiyle bir kere daha görüşecek, kendisini yanlış anladıklarını, asıl maksadının milli emellere hizmet etmek olduğunu söyleyip yeminler kassemler edecekti.

Ali Galip'in İstanbul'dan Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmak, hiç olmazsa yakalatıp İstanbul'a yollamak gibi özel bir görevle gönderilmiş olduğu kuşkusuzdu. Ancak bir yandan Reşit Paşa'nın onun telkinine hiç yanaşmaması, öte yandan halkın ve askerin gösterdiği muhabbet, daha da önemlisi Ali Kemal'in İçişleri Bakanlığından ayrıldığını o gün öğrenmiş olması cesaretini tümüyle yitirmişti. Vilâyet memuru diye İstanbul'dan beri taşıdığı 8-10 avene ile Harput'un yolunu tutmaktan başka yapacak iş kalmamıştı.

Ali Galip ileride talihini bir kere daha deneyecek, fakat daha ilk adımda gene hüsrana uğrayıp Halep doğrultusunda kaçmaya mecbur olacaktı.

Ankaralıların Mustafa Kemal Paşa'ya armağan ettikleri ilk köşk. (şimdi müze) (Üstte) Ankara İstasyonunun 1920'lerdeki hali (altta)

Milli Kurtuluş Savaşının ve yeni Türk Devletinin iki önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü Sakarya savaşı günlerinde yanyana.

"MİLLETİN SİNESİNDE BİR FERD–İ MÜCAHİT..."

Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal'i Erzurum'da yakalatmak için şansını bir kere daha denemekten geri kalmadı. Erzurum Valisine Mustafa Kemal Paşa ile Hüseyin Rauf Beyi yakalama, Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya da gerektiğinde Valiye yardım etmesi emirleri verildi. Bunların "Mahfuzen" İstanbul'a gönderilmeleri isteniyordu. Sivil ve asker âmirler bu emirleri yerine getirmeleri şöyle dursun, İstanbul'a alaylı veya ters karşılıklar verdiler.

Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa 8 Temmuz 1919 günü akşamı makine başında İstanbul'a kısa bir telgraf yazdırdı. Bu telgrafında "Vatanın selâmeti yolunda çalışmak üzere çok sevdiği askerlik mesleğinden ayrıldığını ve bundan böyle milletin sinesinde bir ferd olarak çalışacağını" bildiriyordu. Bu hareketiyle Ordu Müfettişi sırmaları ve kordionları Sarayın suratına çarpmıştı.

ERZURUM KONGRESİ KARARLARI

Erzurum Kongresi 10 Temmuz 1919 günü başladı ve tam o gün sürdü. Doğu illerimiz Kongreye 56 delege yollamışlardı. Sert tartışmalar da oldu; ama temsilcilerin tümü ateşli bir yurtseverlik duygusu içindeydi. Erzurum Kongresinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkanlığı altında çalışan Heyetin aldığı kararlar özetle şöyledir :

1) Doğu, Trabzon illeri ve Canik (Samsun) sancağı Osmanlı toplumunun ayrılmaz ve çözülmez parçası olarak bir bütün teşkil eder. Trabzon ili, Canik Sancağı ve Doğu İlleri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır,Elâzığ, Van, Bitlis ve bağımsız livalar hiç bir sebep ve bahane ile biribirilerinden ayrılamaz bir bütündür. Sevinçte ve kıvançta ortaktır ve mukadderatları müşterektir. Bu bölgede yaşayan bütün Müslümanlar karşılıklı saygı ve fedakârlık duyguları ile dolu çevrenin sosyal koşullarına ve ırki bünyesine saygılı öz kardeştirler.

2) Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf sayacağımızdan hep birlikte savunma ve direnme esası kabul edilmiştir. Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız bütün Hıristiyan unsurların Osmanlı kanunlarının teminatı altında bulunan müktesep haklarına saygılıyız. Bunların mal, can ve ırzlarının masuniyeti dinimizin emri ve milletimizin geleneği olduğundan bu husus Kongre'de oybirliği ile tekrar tesbit edilmiştir. Ancak Rum ve Ermenilerden dolayılı veya dolaysız gizli veya açık, her ne şekilde olursa olsun Osmanlı egemenliğinin İslâmi hukuk ve milli varlığımızı bozabilecek bir durum almalarına kesinlikle müsaade edilmiyecektir. Millet ve vatanımızın zararına yol açacak her çeşit teşebbüslerine karşı milletimiz bütün maddi ve manevi gücüyle karşılık verecektir. Bu hususta İtilâf Devletleri'nin herhangi bir surette girişebilecekleri teşebbüsleri aynı amacın gerçekleşmesine sebep sayacağımızdan bu takdirde de haklarımızı ve mukaddesatımızı savunmada hiç bir tereddüt gösterilmiyecektir. Gereken bütün savunma tedbirlerinin alınması zorunlu görülmüştür.

3) Osmanlı Hükümetinin çökmesi tehlikesine karşı Saltanatı ve İslâm Halifeliğini sürdürmek esas amaç olduğundan, öteki illerle beraber ve bu ortklık kurulamadığı takdirde Doğu Anadolu vilâyetlerince direnme ve savunma kabul edilmiştir. Kutsal amacı sağlamak için Doğu Anadolu illerince öteki illerle işbirliği sağlanması kesin isteğimizdir. Ancak o iller, durum nedeniyle bu savunmaya katılamasalar bile, bu esas amaç gene saklı tutulacaktır. Yani bir bütün teşkil eden Doğu Anadolu illerince kutsal amacın gerçekleşmesi için girişimlere devam edilecektir. İşgal altında bulunup iradelerini serbestçe gösteremiyen yerlerdeki dindaşlarımızı bu şartlar kalkıncaya kadar mazur göreceğiz.

4) Osmanlı Hükümeti devletlerin baskısıyla buraları terketmek zorunluğunda kalırsa alınacak idari, siyasal, askeri tedbirler tesbit edilecektir. Osmanlı Hükümeti devletlerin baskısı altında, Allah göstermesin, müşterek vatanın çöküşüne bir başlangıç demek olan buraları bırakmak veya ihmal etmek zorunluğunda kaldığı takdirde, yani Doğu Anadolu illerinin Osmanlı Hükümetine ve Hilâfet Makamına bağlılığı ortadan kaldırılmak tehlikesi boşgösterdiği takdirde vatanımızı Rumların ve Ermenilerin ayakları altında çiğnetmemek üzere derhal alanı belli olan Doğu Anadolu'da geçici bir yönetim kurulacaktır ve bu yönetim işleri Osmanlı Devletinin kanunlarına göre yürütecektir. Bütün sivil ve asker âmirler ve memurlar bu geçici yönetime bağlanacaktır. Bu geçici yönetim bütün yabancı devletlere bildirilecektir. Sözü edilen Geçici Yönetimi, milli teşkilâtamızın oluşturduğu Kongrede seçilecek Heyet teşkil edecektir. Bu hal Kongrenin toplu bulunmadığı bir zamanda başgösterdiği takdirde Temsil Heyeti bu görevi geçici olarak üzerine alacak ve hemen kongreyi toplantıya çağıracaktır.

5) Temsil Heyeti tarafından tebligat yapılmadıkça göçetme yasaktır. Sadece Doğu İlleri içinde kalmak üzere göçetmenin nasıl yapılacağı Temsil Heyetince saptanacaktır. Temsil Heyeti saldırıya uğraması ihtimali olan yerleri şimdiden göz önünde bulunduracaktır. Halkın korunması, beslenmesi ve barındırılması bakımından mahalli Yönetim Kurullarının incelemesine bağlı olarak bir plan yapılacaktır.

6) Kongrenin sona ermesiyle beraber milli teşkilâtın amacı ve hareket tarzı hakkında ve milletimizin vicdani emel ve düşünceleri etrafında açık bir Beyanname ile millete, İstanbul hükümetine ve yabancı devletlere tebligatta bulunulacaktır. Bundan başka Cemiyet üyelerinden her biri emellerimizin mahiyeti hakkında millete bilgi verebilecektir. Bu alanda mümkün olan her vasıtaya başvurulacaktır."

ERZURUM'DAN YOLA ÇIKAN KURTULUŞ BAYRAĞI

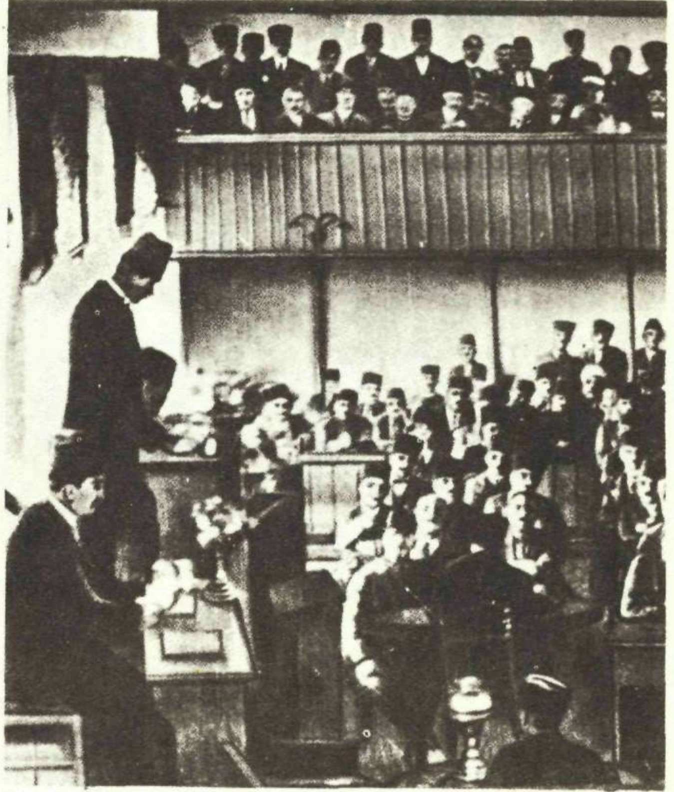
Doğu Anadolu'nun aydınları memleketin savunulması için kesin karar sahibiydiler. İstanbul'da büyük edip ve şair Süleyman Nazif'in Başkanlığında kurulmuş olan "Doğu Vilâyetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin Erzurum Kongresinde savunma işleri konuşulacaktı. Bu kongrenin günü de belliydi ve Erzurum'dan başkaTrabzon,Sivas, Van ve Bitlis delegeleri de ya gelmişlerdi veya yoldaydılar.

Kısaca, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Erzurum'a gitmeseydiler de tarih gene bir Erzurum Kongresi'nden sözedecekti.Ne var ki olayların akışına bakarak bugün rahatlıkla söylenebiliyor ki Mustafa Kemal'siz bir Erzurum Kongresi, aşağı yukarı aynı tarihlerde memleketin şurasında burasında yapılan yersel veya bölgesel bir kongre olmaktan ileri gitmiyecekti.

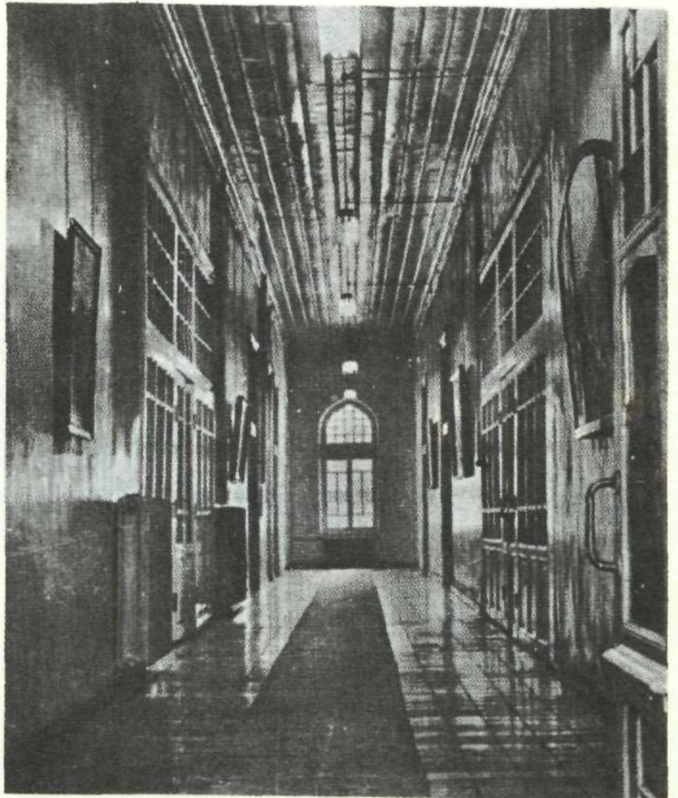
Erzurum Kongresi'nin Kurtuluş Savaşı ve Yeni Devletin kuruluşu için tarihi bir hareket noktası teşkil etmesi ve mücadelenin ilk kez belli fikir ve prensiplere bağlanması, savunmanın yalnız Doğu İlleri için değil, bütün memleket için düşünülmesi, bunun da derhal uygulamasına geçilebilmesi, Mustafa Kemal'le, O'nun mücadele azminin ve teşkilâtçılığının katkısıyla mümkün olabilmişti. Bunlardan da önemlisi, Erzurum Kongresiyle, çekirdeği atılmış olan Anadolu Yönetimi'nin halk idaresine dayanan bir karakter taşıması, Cumhuriyet'e giden yolda ilk fiili adım olmasıydı. Çok yürekli ve o ölçüde de anlamlı bir adım . . .

Erzurum'dan bir Temsil Heyetinin, daha doğrusu Temsil Heyetini tek başına temsil eden bir Mustafa Kemal'in kişiliğinde bir fikir, bir dava, uzun bir sefere çıkıyordu. Bu seferin engebeli, taşlı, dikenli yolu üstünde aşılması zor, ama aşılması kesinkes gerekli engeller vardı. Bunlar birer birer aşılacak, birer kilometre taşı gibi sıraya girecek ve yeni menzillere devam edecekti.Sivas, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Birinci ve İkinci İnönü Savaşları, Sakarya, Dumlupınar, İzmir, Mudanya, Lozan. . . bütün bunlar Cumhuriyet'e giden yolda birer kilometre taşı, birer menzildiler. Hepsi birer

Ankaralılar Mustafa Kemal Paşa'yı efeleriyle karşılayıp bağrına basmıştı. (Yukarda solda) İlk Türkiye Büyük Millet Meclisinde Genelkurul salonu. (kürsüde Mustafa Kemal Paşa) (Yukarda sağda) Meclis Başkanlağı odası (aşağıda sol da) Meclis'in koridoru. (aşağıda sağda)

Mustafa Kemal Paşayı ziyarete gelen ünlü Fransız edebiyatçısı Claude Farrere İzmit istasyonunda, Gazi ile. (Üstte) Birinci Büyük Millet Meclisinin toplandığı bina ve Ulus meydanının eski hali : (Altta)

birer aşılacak ve o mutlu güne varılacaktı; öyle de oldu.

Şimdi yeniden Erzurum'a, uzun seferin hazırlık ve oluşma günlerine dönebiliriz. Mustafa Kemal Paşa, bütün ömrü halk çocukları Mehmetçiklerin arasında geçmiş, ayrıca eşsiz bir seziş yeteneğine sahip bir kişi olarak halk psikolojisini çok iyi biliyordu, halkı çok iyi tanıyordu. Üzerindeki sırmalı kordonlu üniformanın, hele Doğu Anadolu'da büyük etkisini ölçebilirdi. Bu yüzdendir ki daha önce Rauf Beyle kendi aralarında askerlikten çekilmeyi tartışırlarken bu düşüncesini açıkça ortaya koymuştu.

8 Temmuz gecesi, öbür ucunda Yıldız Sarayı bulunan makine başında "çok sevdiği askerlikten istifa edip milletin sinesinde bir ferd-i mücahit olarak çalışmaya" karar verdiğini bildirmesine rağmen üniformasını hemen değiştirmedi. Daha doğrusu değiştiremedi. Çünkü sivil elbisesi yoktu. Kongrenin resmen açıldığı 10 Temmuz günü Başkanlık kürsüsüne de Paşa üniformasıyla çıktığı anlaşılıyor. Fakat üyeler O'nun istifa etmiş olduğundan haberliydiler; kürsüde de kendisini sivil görmek istediler. O zaman "Vali Münür Beyin Jaket atay'ı ile Mazhar Müfit Beyin fesi" imdada yetişti ve bir sivil Lider'in eksikleri tamamlandı.

Erzurum Kongresinin o bunalımlı günleri içinde Mustafa Kemal Paşa'yı güçlendiren âmillerden biri de onbeşinci kolordu komutanı Kâzım Karabekir Paşa olmuştu. Paşa, Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifa ettikten sonra da O'nu Komutanı saymış ve Kolordusuyla birlikte emrinde olduğunu açıkça bildirmişti. Bu bildiriş büyük değer taşıyordu.

Doğrusu biraz şaşılacak gibiydi ama gerçekti ; Erzurum Kongresi'nin kararlarına rağmen İstanbul'dakiler hâlâ milli davayı tam anlamıyla kavramış değildiler. Erzurum'dan bütün dünyaya bar bar bağrılıyordu: Vatanımızı kayıtsız şartsız bağımsız kılıncaya kadar milletçe savaşmaya azmettik. Bizim için iki yoldan birini seçmek zorunlu olmuştur : ya bağımsızlık, ya ölüm !

Bu anlamı taşıyan bildiriler Türkiye'ye dağılıyor, telgraf ajansları bütün dünyaya yayıyorlar. Dünya kamuoyu Anadolu'da İstanbul'a karşı bir davranış olduğunu anlamıştı; dünyanın büyük gazeteleri olayı çok yakından izliyorlardı. Bizim İstanbul'daki aydınlarımıza gelince, Mustafa Kemal Paşa'yı en iyi anlamış olması gerekenler dahil, Erzurum'da ve Anadolu'nun başka yerlerinde olup bitenlerden habersiz, kendi kendilerine, milli harekete tümüyle ters düşen bir takım davaların tartışmasıyla uğraşıyorlardı ve bu sorunların başında da Manda Sorunu geliyordu. İstanbul'da bir manda'dır gidiyordu. Manda, bir büyük devletin bir küçük devleti koruyuculuğu altına alması demekti. Yani sömürgeciliğin bir çeşidiydi.

İstanbul'da siyaset, edebiyat, basın alanlarında tanınmış bazı kişiler Türkiye'nin kurtuluşunu (!) bir manda altına sığınmakta görüyorlardı ama bu devletin hangi büyük devlet olacağı konusunda tam bir anlaşmaya varamamışlardı. İngiltere mi olsun, Fransa mı, yoksa Amerika mı?

Kabarık Manda Dosyası'nın kapağı ilk kez Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları arasında 28 Ağustos 1919 gecesi Erzurum'da aralandı. Ankara'dan Ali Fuat Paşa'nın, İstanbul'dan manda konusu ile ilgili olarak elde edebildiği haberleri özetliyen telgraftan sonra Amasya'dan Bekir Sami Beyden alınan bir yazı ve nihayet o günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın eline ulaşmış olan Halide Edip (Adıvar) Hanımın bir mektubu sorunu açıkça ortaya koymak için bardağı taşıran son damlalar oldular.

Ali Fuat Paşa İstanbul haberlerini özetlerken Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet Paşa, Cevat (Çobanlı) Paşa, Çütüksulu Ahmet Paşa, Reşat Hikmet Bey, Câmi (Başkut) Bey Esat Paşa ve Kara Vasıf Bey gibi şahsiyetlerin Amerikan mandasını ehven-i şer bulduklarını bildiriyordu. Bu haber doğruydu. Çünkü adı geçen bu zatların düşünceleri başka yollardan da Erzurum'da öğrenilmiş ve dosyaya girmişti. Hatta içlerinde "Erzurum'dakilere akıl verenler, hafif tertipten baskı yapanlar bile vardı. Meselâ, son de-

rece iyi niyetle şu öğüt veriliyordu :

"Sivas Kongresini bir an önce açınız. Amerikan mandası hakkında kesin karar alınız. Bu fırsatı kaçırmayınız, sonra felâket olur."

Bekir Sami Beyin Amasya'dan yolladığı telgraf ise, işe Paris'teki dört büyüklerin temsilcilerini de karıştırıyordu. Onun öğrendiğine göre :

"a) Türkiye eğer tam bağımsızlık istemekte ısrar ederse memleketimizin çeşitli bölgelere bölünmesine, birkaç mandaya tâbi tutulmamamıza Paris'teki İtilâf Devletleri karar vermişlerdi.Bundan kurtulmanın tek yolu, bir tek devletin, yani Amerika'nın mandasını istemek !

b) Eğer bu yola gidilirse Hükümetimiz kalacak ve memleketin birliğine dokunulmayacak. Yalnız, Amerikayı, memlekette adaletli bir hükümet kuracağımıza inandırmamız gerekiyor. Bu takdirde anayasa hükümleri yürüyecek ; saltanat ve hilâfetin her türlü hakkı saklı kalacak !"

Bekir Sami Beyin bu tavsiye yazısı da şöyle sona eriyordu : "Bu şartlarla Amerika Hükümetinin esbab-ı saadet ve inkişafımıza müzahir olmasını talebedeceğiz. İstiyeceğimiz mandaterlik bu şekildedir."

Manda İstanbul basınının da başlıca konusu idi. Baştan beri İngilizlerden yana olan, İngilizleri Sevenler Derneği'nin önde gelenlerinden Refi Cevat (Ulunay) Alemdar gazetesinde vakit geçirmeden İngiliz mandasını istememizi sağlık veriyordu. Amerikan mandası peşinde olanların sözcülüğünü ise Ahmet Emin Yalman yapıyordu

Öteyandan siyaset lugatinin manda sözü, Türkçede sevimsiz bir hayvanı hatırlattığından bu söz mizah edebiyatımızda da yer tutmuştu. Kısaca gazetelerde başyazılarda manda,karikatürlerde manda ve halkın dilinde manda. . .

İşte o 28 Ağustos gününün gecesinde, yani Sivas'a hareket etmeden bir gün önce Musafa Kemal Paşa'nın eline ulaşan, ince bir kadın yazısıyla yazılmış dört sayfalık bir mektupta da yine manda sorunu tartışılıyordu. Mektup tanınmış kadın romancımız Halide Edip (Adıvar) hanım tarafından doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben kaleme alınmıştı. Şöyle başlıyordu :

"Memleketin siyasi durumu en bunalımlı bir döneme girdi. Kendimize bir istikamet çizmek için Türk milletinin zarını atıp olumlu bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor."

Halide Hanım bu başlangıçtan sonra dış dünya durumunun o sıralarda İstanbul'dan görünüşü üzerinde uzun uzadıya duruyor ve sözlerini Türkiye'yi himayesi altına alacak devlete getirip şu tavsiyede bulunuyordu :

"Dış rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek birinin bize arka olması gerekli. Bunu da ancak Avrupa'nın dışında ve Avrupa'dan kuvvetli bir yerde (yani Amerika'da) bulabiliriz. "

O gece uzun saatler manda sorunu konuşuldu. Tartışmayı izliyenlerden Albayrak gazetesi sahibi Necati Bey kabarık manda dosyasındaki bazı mektuplara göz attıktan sonra heyecanlı bir sesle :

"Paşam, dedi, hepimiz, bütün Erzurumlular, bütün doğulular ölmeden böyle birşey tahakkuk ettirilemez."

Gecenin manda sorununa dair son konuşmasını Mustafa Kemal Paşa yaptı. Paşa'nın o akşam söyledikleri, milli bağımsızlığa nasıl kutsal bir emanete sarılır gibi sarılmış olduğunu göstermesi bakımından çok ilginç ve dikkat çekiciydi. Şöyle dedi :

"İstanbul bir Amerikan mandasıdır tutturmuş gidiyor. Bu, olmayacaktır. Türkiye bağımsızlığına ve bütünlüğüne sahip olacaktır. Bunu istemekte devam edeceğiz. Benim anladığıma göre İstanbul'daki zatlar bizi Amerika'da Wilson'a, Senato'ya, Kongre'ye müracaat ettirmek ve bütün Türk milleti adına istenen bir manda oyununa düşürmek istiyorlar. Bu oyuna gelmiyeceğiz."

Mustafa Kemal Paşa parmağıyla kabarık manda dosyasına işaret ederek şöyle bi-

Lozan'da Türkiye murahhası Dışişleri Bakanı İsmet Paşa İsviçre Cumhurbaşkanı ve öteki murahhaslar arasında (Üstte) İsmet Paşa Lozan Barış Antlaşmasını imzalıyor (Altta)

tirdi sözlerini :

"Şu mektuplara, telgraflara bakınız; öyle bir manzara istenecek veya verilecekmiş ki, egemenlik hakkımıza, hariçte temsil hakkımıza, kültür bağımsızlığımıza, vatan bütünlüğüne dokunmayacakmış. Buna ve böylesine Amerikalılar değil, çocuklar bile güler. Her şeyin başında Amerikalılar kendilerine hiç bir çıkar sağlamayan böyle bir mandayı niçin kabul etsinler? Amerikalılar bizim kara gözlerimize mi âşıklar, bu ne hayal, bu ne gaflettir!"

Paşa konuştukça sinirleniyordu; mektupların ve telgrafların altındaki imzaları kasdederek :

"Hayır Paşalar, hayır; hayır Beyefendiler hayır; hayır Hanımefendiler hayır . . . Manda yok, ya istiklâl, ya ölüm !" dedi ve ayağa kalktı.

Birkaç saat sonra Sivas yolculuğuna çıkılacaktı.

MİLLETÇE ÖRGÜTLENMENİN İLK ADIMI SİVAS KONGRESİ !

Sivas Kongresi milletçe örgütlenmenin başı idi. Kurtuluş Savaşını, Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adına, Sivas Kongresinin seçtiği Temsil Heyeti sürdürdü ve yönetti. Bu Cemiyet Sivasta Kongrenin devamı sırasında Sivas Valiliğine verilen bir dilekçe ile kurulmuştu.Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti sonradan Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu ve sonuna kadar Başkanlığını yaptığı "Cumhuriyet Halk Partisi"nin anası olacaktı.

Öte yandan Erzurum Kongresi Beyannamesi burada yeniden gözden geçirilerek mücadele mahallilikten çıkarılmış, bütün yurdu kapsayan "milli" bir ölçü almıştı. Düşmandan kurtarılmasına çalışılan vatanın sınırları da, Milli Misak olarak gene Sivas Kongresinde belirlenmişti. Bu sınırlar Mütarekenin imzalandığı 30 Ekim 1918 gününde Türk ordularının bifiil kontrolü altında bulunan yurdun sınırıydı. Bir istisnası ile : Musul . . .

Bu özelliğiyle Sivas Kongresi, Cumhuriyet'e giden yolda büyük ağırlığı olan bir menzildi. Yalnız Doğu ve Kuzey-Doğu illerinin değil, Antep, Denizli, Diyarbakır, İstanbul, Balıkesir gibi Türkiye'nin değişik yörelerinden Sivas'a gönderilmiş olan delegelerle hemen bütün vatanın temsil edildiği bir Kongre. . .

Sivas Kongresi iyi bir eser olmuştu. Kendisinden beklenen hizmeti görmüş, görevini yerine getirmişti. Ancak bunun kolay bir başarı olmadığını da bilmek gerekti. Mustafa Kemal Paşa'nın dâhice sevk ve idaresi, derin sezgisiyle olayların doğrultusunu görerek bunlara karşı zamanında aldığı tedbirler olmasaydı Sivas Kongresi daha üçüncü gününde basılır, görüşmelere devam edilebilse bile Kongreden Amerikan mandasını isteyen ve peşinen kabul eden bir karardan başka birşey çıkmazdı.

Kongre günlerinin geceleri de gündüzlerinden daha az ilgi çekici olmazdı. Bu özel sohbetlerde de sorunlar enine boyuna tartışılır, resmi toplantıların hazırlığı yapılır, ya da orada konuşulamıyacak ayrıntılara girişilirdi. 8 Eylül gecesi bu renkli sohbetlerden biriyle geçti. Konu, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresinde Başkanlığa seçtirilmemesi için çevrilmek istenen oyunla ilgiliydi, ama başarılamamıştı. Paşa bu oyunun kendi düşüncesine göre nedenini anlatıyordu arkadaşlarına :

"Sebebi bence aşikâr, dedi, anlaşılıyor ki bu arkadaşlar kendi aralarında manda fikrini benimsemiş bulunuyorlar. Beni Başkan seçtirmemeye çaba harcamalarının tek nedeni, kendilerinden seçilecek bir Başkanın manda teklifini el çabukluğuna getirip Kongreye kabul ettirilmesiydi. Gerçekten şayan-ı hayret ve teessüf bir manevra. . ."

Manda sorunu gerçekten Sivas Kongresinde yeniden canlandırılacak, manda taraflısı olanlar bunu kabul ettirmek için çok uğraşacaklar, ama başarılı olamıyacaklardı.

İSTANBUL HÜKÜMETİ KARŞISINDA BİR "GEÇİCİ YÖNETİM!"

O akşamın ilgi çekici ikinci konusu Erzurum Kongresi Beyannamesinde ilk kez dile alınan "Geçici İdare" sorunuydu. Paşa "Gerekirse geçici bir yönetim kurma" fikri üzerinde bazı arkadaşlarının lüzumsuz yere vehim ve endişeye kapıldığını söylüyor, şöyle diyordu :

"Yarın İstanbul hükümeti, mülkümüzden bir parçayı düşmanlarımıza terketmeye razı olur veya böyle yapmak zorunda kalırsa ne olacak? Böyle bir olayı biz susarak ve tasdik ederek mi karşılayacağız ? Elbet ve elbette ki böyle bir karara karşı koyacağız. Bu karşı koymamıza onlar isterlerse isyan adını versinler. Biz muhakkak ki derhal bir Geçici İdare, daha doğrusu ve açıkçası bir "Hükümet" kuracağız ve milli emelleri gerçekleştirme yolunda azimle çalışmaya devam edeceğiz."

Gözlerini arkadaşlarında gezdirerek sordu :

"Sorarım sizlere arkadaşlar, yapılacak başka birşey var mıdır?" ve cevabını gene kendisi verdi : "Yoktur. Sadece temenni edelim ki, bizi böyle bir harekete sevkedecek emrivakilere toprak terketme gibi durumlara Padişah ve İstanbul hükümeti meydan vermesin. Hem bu kararımızın bir fayda ve tesiri daha olabilir : İstanbul Hükümeti bizim bir yeni Hükümet kuracağımız tehdidini daima kulağında ve gözü önünde bulundurarak arazi terkine yanaşmaz."

Mecliste hazır bulunanlardan Hüsrev Sami Bey güldü :

"Paşam bu sizin düşünceniz, dedi, İstanbul Hükümeti biraz baskı görürse herşeyi yapar. Doğu illerini de, Batı illerini de, Kuzeyi de, Güneyi de verir."

8 Eylül gecesinin bu sohbet toplantısında konuşulanlar aslında Anadolu'nun ortasında doğacak olan yeni bir devletin ilk işaretleri de sayılabilirdi. Gerçi gidişin hangi amaca yönelik olduğunu bilenler vardı ama konu o zamana kadar böylesine açıkça ortaya atılmış değildi. Mustafa Kemal Paşa devam etti :

"Yahu geçici idare şöyle dursun, yeniden bir hükümet kuralım, diyen arkadaşlar var. Bugün Kongrenin tatili sırasında salonda geziniyor, arkadaşlarla bir ayak divanı yapıyorduk. Bir aralık Denizli delegesi Necip Ali ile Afyon delegesi Sıtkı Bey yanıma geldiler ve bana bir kâğıt verdiler.Gözucu ile kâğıdı okudum ve hemen kendilerini bir kenara çekerek, özel surette düşüncelerimi söyledim. Bu arkadaşlar, Geçici İdare kurulması hakkındaki maddenin tartışılması münasebetiyle"Doğrudan doğruya bir hükümet kuralım" teklifinde bulunuyorlardı. Kendilerine düşündüklerinin şimdi zamansız olduğunu ve hatta tartışılmasının bile doğru olmayacağını anlattım. Benim düşünceme göre bir işi zamansız yapmak o işi akamete uğratmak olur. Herşey sırasında ve zamanında yapılmalıdır."

MANDA'YA SON YUMRUK !

Sivas Kongresi son günlerine yaklaşıyordu. Ancak Manda sorununun bir türlü kesinlikle ortadan kalkmamış olması özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunu kaçırıyordu. İstanbul'daki devlet ricalinin, hatta kendisinin bazı yakın arkadaşlarının Amerikan mandası fikrine umutla sarılmış olduklarını üzülerek görüyordu. Bunlar hakkında düşüncesini şöyle anlatıyordu :

"İtilâf devletlerinin baskısı ve hayınlık ağlarının propagandası altında belki de şaşırmış ve bunalmış bulunuyorlar. Şimdilik bunlara (biçareler) demekten başka yapacağımız bişey yok!"

Kongrede gündeminde Manda sorunu da bulunan çalışma gününden bir gün önce Mustafa Kemal Paşa, Sivas'a gelmiş olan bir Amerikalı gazeteci ile konuşmuştu. Başkanlık kürsüsüne çıktığında gündeme geçmeden önce arkadaşlarına Mr. Brown adın-

Türk bayrağını selâmlayarak ve Türk ordusunun İstanbul'daki Temsilcisi Selâhattin Adil Paşa'ya veda ederek memleketimizi terk eden İtilâf devletlerinin işgal komutanları (Üstte). Türk Ordusu İstanbul'a girdiği gün Galata köprüsünden geçerken. (Altta)

daki bu gazeteci ile yaptığı konuşmayı haber vermek istiyordu. Paşa'dan bir mülâkat istemiş olan bu zat gazetecilikten başka hiç bir sıfat ve yetkisi olmadığını peşinen söylemişti. Konuşma sırasında günün konusu olan Amerikan Mandasından söz edilince gazeteci Amerika'nın mandaterlik gibi bir sıfatı aslâ kabul etmiyeceğinden emin olduğunu, buna kendisinin de kişisel olarak taraftar bulunmadığını açıkça söylemişti. Mr. Brown bununla da kalmamış, özgürlük ve demokrasi ülkesi olan Amerika'nın bir milleti esir halinde tutmasının nasıl düşünülebildiğine hayret etmişti. Şöyle demişti gazeteci :

"Manda sözüne bile, Amerikalılar, benim olduğum kadar yabancıdırlar. Bu sözcüğün tam bir tanımını bile yapamıyacağımızdan emin olabilirsiniz."

Mr. Brown'ın Başkan Paşa'ya söyledikleri Manda'cılarda hayal kırıklığı yaratmıştı. Buna rağmen fikirlerinden caymayanlar vardı ve sıra ile manda lehinde konuşmalar yapıyorlardı. Kara Vasıf Bey de bunlar arasında bulunuyordu.

Bu sırada Erzurum delegesi Hoca Raif Efendinin söz istediği görüldü. Erzurum'un dinine de vatanına da bağlı Hocası :

"Efendiler, dedi, bizim hedef ve gayemiz kayıtsız şartsız bağımsızlıktır. Şu veya bu devletin himayesi altına girmek gibi istiklâlimizi haleldar eden bir durumu asla kabul edemeyiz. Adı yardım veya müzaheret gibi değişik şekilde söylense de manda kabul edemeyiz."

Bu sözler alkışlanıyor, Kongrenin kararı oluyor ve Manda hikâyesi de böylece kapanmış oluyordu.

SİVAS KONGRESİNİN KARARLARI

Sivas Kongresi çalışmaya başlarken bu girişimin halifelik makamına ve Padişaha karşı olmadığı, siyasi bir parti karakteri de taşımadığı, özellikle İttihat ve Terakki Partisi ile hiç bir ilişkisi bulunmadığı hususlarının açık ve seçik bir şekilde belirtilmesinde yarar görülmüştü. Günün politikası ve davanın selâmetle yürütülebilmesi bunu gerektiriyordu.

Kongre 4 eylülden 12 eylüle kadar sürmüş ve Yeni Türk Devletinin kuruluşunda önemli kararlar alarak dağılmıştı. Kararların uygulamasıyla Temsil Heyeti uğraşacaktı.

Sivas Kongresi kararları özetle şöyledir :

1) Bütün yurttaki Müdafaa-i Hukuk Dernekleri birleştirilerek "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği" haline getirilmiştir.

2) Erzurum Kongresinin seçtiği Temsil Heyetine Sivas Kongresinde seçilenler de katılarak vücuda gelen yeni Temsil Heyeti vatanın bütünlüğünü temsil edecektir.

3) Gene Erzurum Kongresinde kararlaştırılan, her türlü işgal ve müdahaleye karşı toptan direnme, kararı perçinlenmiş ve daha geniş bir anlama getirilmiştir. Bu, açıkça, her nereden gelirse gelsin, her türlü saldırıya karşı konulacak, demektir.

4) Erzurum Kongresinde, Hükümetin bir baskı karşısında Doğu illerini terketme zorunda kalması halinde bir Geçici İdare kurulacağı hakkında alınmış olan karar genişletilmiş ve yurdumuzun herhangi bir parçasının terk veya ihmali halinde geçici bir idare kurulacaktır, kaydı konuşmuştur.

5) 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi zamanında egemenliğimiz altında kalmış olan bütün topraklarımızın bölünmez ve parçalanmaz bir bütün olduğu belirtilmiştir.

6) Temsil Heyetinin kadrosunu genişletmek üzere şu zatlar seçilmişlerdi : Kara Vasıf, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç, Mazhar Müfit, Ömer Mümtaz Beylerle Kâtipzade Mustafa Efendi.

7) O sırada merkezi Ankara'da bulunan 20. Kolordu komutanı Ali Fuat Paşaya "Umum Kuvayı Milliye Komutanı" unvanı verilmiştir."

Sivas Kongresinin en büyük hizmetlerinden biri de tarihe "Milli Misak - Ulusal And" adıyla geçen ve kurulacak olan yeni Türk Devletinin temel ilkelerini kapsayan bir belgenin tesbit edilmiş olmasıydı.

TEMSİL HEY'ETİ ANKARA'YA YERLEŞİYOR

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti Kongreden sonra iki ay kadar daha Sivas'ta kalmış ve 27 Aralık 1919 günü Ankara'ya gelerek hizmetlerine buradan devam etmişti. Temsil Heyeti adına Ankara'dan ilk yayınlanan bildiride merkezin şimdilik Ankara olduğu bildiriliyordu. Heyet Keçiören yolu üzerindeki Ziraat Okulu'na yerleştirilmişti. Yeni Türkiye Devletinin yeni Devlet Merkezinde kurulan bu ilk karargâh derhal yoğun bir çalışma hayatına girmişti. Telgraf telleri yurdun dört bucağını bu iki katlı taş binaya bağladı. Genelgeler, bildiriler, talimatlar biribirini kovalıyordu. Anadolu'daki sivil ve asker makamların İstanbul'la muhaberesi daha Sivas'tayken yasaklanmıştı. Kısaca devlet Ankara'dan yönetilmeye başlanmıştı. Ankara bir Kuvayı Milliye merkeziydi. Bu sözcüklerin tam anlamı ulusal güçler demekti; gerçi Padişah ve Hükümet İstanbul'daydı ama onlar tutsaktılar,milletin gücünü temsil edecek durumda değildiler. Milletin gücünü Ankara temsil ediyordu.

Mustafa Kemal Paşa Ankara'da, bu şehrin ileri gelenleriyle yaptığı ilk toplantıda onlara amaçlarını şöyle anlatmıştı :

"Osmanlı vatanının bütünlüğünü, halifelik ve sultanlık makamlarıyla ulusal bağımsızlığın korunmasını sağlamak için Kuvayı Milliye'yi egemen kılmak amacımızdır.

Bir millet varlığı ve hakları için bütün gücüyle, maddi ve manevi bütün kuvvetleriyle ortaya atılmazsa, bir millet kendi gücüne dayanarak varlığını ve bağımsızlığını sağlamazsa şunun bunun elinde oyuncak olmaktan kurtulamaz.

Milli kuruluşların bugün izledikleri amaç vatanın parçalanmaktan ve milletin esir edilmekten kurtarılmasıdır. Tanrının yardımıyla yakın zamanda milli kuruluşlar bu amaca vararak üzerlerine aldıkları bu görevi yerine getirmiş olacaklardır."

Bu sözler yeni bir devletin iskeletini çiziyordu. Fakat daha iş bitmiş değildi; tersine yeni başlıyordu da sayılabilirdi. Çünkü bu yeni devlet başka bir devlet olacaktı. Yaşanan çağa uygun ve başka bir görüşe bağlı olarak, halkın gücü üstüne kurulacaktı. Sosyal bir yapısı olacaktı. Bu devletin Kurucusu olacak olan o günkü Temsil Heyeti Başkanı eserinin bu karakterini de şu sözlerle anlatıyordu :

"Fakat bu sonuca varınca milli kuruluşların görevi sona ermiş olacak mıdır? Bence bundan sonra da pek önemli ve vatani görevlerimiz vardır. Bunlardan biri İçişlerimizi düzenliyerek uygar milletler arasında çalışkan bir uzuv olabileceğimizi isbat etmektir. Bunu yapabilmek için de politik çalışmadan çok sosyal çalışmaya ihtiyaç vardır." Bu sosyal çalışma devrimler demekti.

Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi devletin Ankara'dan yönetildiği bu dönemin başlıbaşına bir tarihi vardı. Yönetim bakımından en hassas, bir bakıma en güç, ya da sorumluluklarla dolu bu dönem Sivas Kongresinden Ankara'da Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1923 tarihine kadar, aşağı yukarı yedi ay kadar sürer. Bu dönemde bütün çalışma Temsil Heyeti adına yapılır, imzalar onun adına atılır, ama ortada aslında böyle bir heyet yoktur denilebilir. Çünkü bütün işleri çekip çeviren Temsil Heyeti'nin Başkanı Mustafa Kemal Paşa idi.

Sivas Kongresi yurdun içinde ve dışında büyük ölçüde etkili oldu. Yabancı devletler artık Türkiye denilince yalnız İstanbul'daki Padişah'la hükümetini düşünmüyorlardı; bir de Anadolu vardı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Paşa.

İçerideki duruma gelince Mustafa Kemal'i tutuklayıp geri getiremiyen, Kongreleri önliyemiyen ve yer yer başgösteren direnme hareketlerine engel olamıyan, bu yüzden de her gün şiddetini artıran İngiliz baskısı altında kalan damat Ferit Paşa hükümeti daha fazla dayanamamış, istifa etmişti.

Damat Paşa'nın yerine gelen Ali Rıa Paşa hükümeti değişik bir politika güdecekti. Yeni hükümet Mustafa Kemal Paşa ile anlaşma yolunu tutacak, işbirliği çareleri arayacaktı. Çünkü dışarıda, içeride de iyice anlaşılmıştı ki Anadolu'nun desteği olmadan hiç bir hükümet istikrarlı bir politika güdemez,iktidarda uzun boylu kalamazdı. Sivas'taki Temsil Heyeti de bu görüşe katılıyor, Ali Rıza Paşa Hükümetini desteklemek istiyordu. Ali Rıza Paşa, yazılı bir anlaşmaya varmak için Bahriye Bakanı Salih Paşa'yı Amasya'ya gönderdi.

Sivas'tan Amasya'ya gelen Mustafa Kemal Paşa ve bazı arkadaşları ile Salih Paşa arasında yapılan "Amasya Mülâkatı"nın başlıca özelliği, İstanbul Hükümeti'nin, Anadolu Hükümeti'nin o günkü adı olan "Temsil Heyeti'nin varlığını resmen kabul etmesi ve onunla resmi görüşmeye oturmasıydı.

Salih Paşa, Sivas Kongresince alınmış olan kararları kendi adına kabul ediyor, hükümetine kabul ettirmeye de söz veriyordu. İki taraf özetle şu noktalarda anlaştılar:

1) Türklerin oturduğu vilâyetlerin hiç bir şekilde düşmana bırakılmaması ve hiç bir himaye veya Mandanın kabul edilmemesi; vatanın tamlığının ve bağımsızlığının korunması ;

2) Gayrımüslimlere ayrıcalıklar tanınması ;

3) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir hukuk kurumu olarak tanınması ;

4) İtilâf Devletleriyle yapılacak barış görüşmelerine Anadolu'dan seçilecek mürahhasların da katılması ;

5) Mebuslar Meclisi'nin toplanması için derhal seçim yapılması ve Meclis'in İstanbul dışında bir yerde toplanması.

Ekim ayının 20–22 günleri arasında yapılan Amasya görüşmelerinden hemen sonra memlekette seçim hazırlığına geçilmişti. Ancak Meclis'in İstanbul dışında toplanması konusunda İstanbul hükümeti olumlu görünmüyordu. Hükümet, devlet merkezi İstanbul olduğuna göre Parlamentonun da burada toplanması hususunda direniyordu. Garibi, yalnız İstanbul Hükümetinin değil, Mustafa Kemal Paşa'nın, sözgelişi Rauf Bey gibi, bazı yakıp arkadaşlarının da aynı görüşte olmalarıydı. Onlar da İstanbul'da ısrar ediyorlardı.

Bunlara karşılık Temsil Heyeti, İstanbul'un resmen değilse bile fiilen düşman işgali altında bulunduğunu ileri sürerek İtilâf devletlerinin baskıları altında bir Meclis'in çalışamıyacağı görüşünü savunuyorlardı.

Temsil Heyeti bu düşüncesini açıkça bildirmekle beraber bu yüzden bir kopmaya yolaçmamış olmak için İstanbul'da toplanmayı sonunda kabul etti. Ancak Anadolu illerinden seçilmiş olan milletvekillerinin Meclis'e katılmak üzere giderlerken Ankaraya uğramalarını ve Temsil Heyeti'nin görüşünü yakından öğrenmelerini istiyordu. Meclis'e katıldıktan sonra da Anadolu'nun sesini yükseltip davasını savunmak üzere güçlü bir Grup oluşturmaları bekleniyordu. Mustafa Kemal Paşa da bu Meclis'e Erzurum'dan seçilmişti, fakat katılmamak kararındaydı. Rauf Bey ise Sivas Milletvekili olarak bulunacak ve Anadolu Grubunun başkanı gibi hareket edecekti. Seçilen Milletvekillerine göre Mebuslar Meclisi'nin çoğunluğu Anadolu'dan yana görünüyordu.

Gelişen olaylar Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'in toplanma yeri hakkındaki görüşünün doğruluğunu kısa zamanda ispat edecekti. Zira, 16 Martta İstanbul'un resmen işgal edilmesinden sonra İngiliz askerleri Meclis binasını basacaklar, Rauf ve Kara Vasıf Beylerin de içinde bulunduğu bir grup Milletvekilini tutuklayacak, sonra da Mal-

ta'ya sürecektirdi. Meclis'in basılmasından iki gün sonra da, 18 Mart 1920 de Osmanlı Mebuslar Meclisi son toplantısını yapacak ve dağılacaktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun meşrutiyet hayatını simgeleyen Parlamentonun kendi kendisini kapatma kararı 17 imza ile verilen bir önergenin oybirliğiyle kabulü üzerine olmuştu. Önerge "herşeyden önce fikir ve düşünce özgürlüğüne, vicdan bağımsızlığına bağlı olan bu kutsal görevin yerine getirilebileceği koşullar yeniden doğuncaya kadar toplantıların ertelenmesini " istiyordu. Bu ertelemenin adı, aslında "fesih" idi.

İstanbul Mebuslar Meclisi'nin İngilizler tarafından basıldığı haberi Ankara'da duyulur duyulmaz Mustafa Kemal Paşa derhal iki yönlü bir çalışmaya koyuldu. Biri, İtilâf Devletlerinin bu hareketini ağır bir dille protesto ederek dünya oyunda onları mahkûm etmek, ikincisi ise Ankara'da "olağanüstü yetkilere sahip" olmak üzere bir Meclis toplamanın hazırlıklarına başlamak! Olağanüstü yetki, kurulacak Meclis'in bir "Kurucu Meclis" olacağını ifade ediyordu. Nitekim Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin başlıca fonksiyonu yeni devletin anayasasını yaparak temellerini atmak oldu.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu ilk Meclis'te söylediği program-nutuk'da memleketin ve halkın o günkü koşulları gözönüne konuluyor ve izlenecek yol gösteriliyordu. Eski Türk ve İslâm devletlerinden de örnekler veren Önder : "Bizim açıklık ve uygulama kabiliyeti gördüğümüz politika, ulusal politikadır, diyordu, milli sınırlarımız içinde herşeyden önce kendi gücümüze dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak! Uygar dünyadan, uygarca ve insanca muamele ve karşılıklı dostluk beklemek !"

23 Nisan 1920 cuma günü, cuma namazından sonra açılan ve dualarla çalışmaya başlayan Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk işi bir hükümet kurma idi. Bu sorun son derece nazikti. Bir Osmanlı Sultanlığı, bir İslâm Halifeliği, velev göstermelik de olsa, henüz yaşıyorlardı. Hatta bazı aydın geçinenler arasında "Padişahın mazur sayılabileceğine" inananlar bile vardı. Bu yüzden hükümet kurma işini çok ihtiyatla yürütmek gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın bir önergesi üzerine Meclis o gün şu esasları kabul etmişti :

1) Bir hükümet kurulması zorunludur ;

2) Geçici kaydıyla bir hükümet başkanı tanımak veya Padişah Kaymakamlığı gibi bir makam yaratmak caiz değildir ;

3) Meclis'te yoğunlaşmış bulunan milli iradeyi bilfiil vatan mukadderatına egemen kılmak esas ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kuvvet mevcut değildir ;

4) Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır. Meclis'ten seçilecek bir heyet Meclis'in vekili sıfatiyle hükümet işlerini görür. Meclis Başkanı bu heyetin de Başkanıdır.

Önergenin altında şöyle bir de not vardı : "Padişah ve Halife, altında bulunduğu baskıdan kurtulduğu zaman Meclis'in tayin edeceği kanuni esaslara göre durumunu alır."

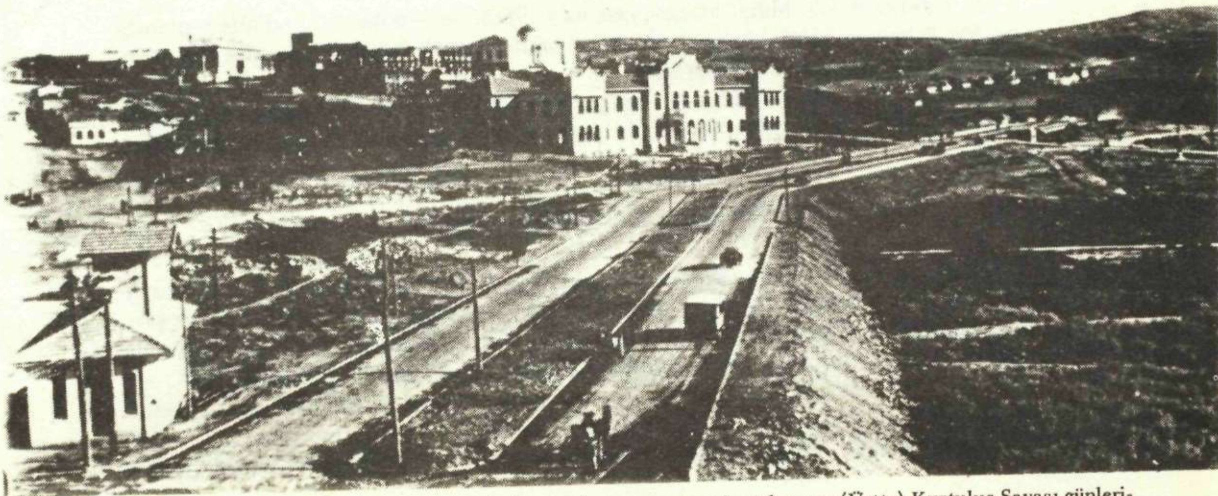
YENİ DEVLETİN BAŞLICA İLKESİ : "ULUSAL EGEMENLİK"

Birinci Büyük Millet Meclisi'nin yasayıp yürüteceği Yeni Türkiye Devleti'nin başlıca ilkesi Ulusal Egemenlik idi. İlk Anayasasının ilk maddesi "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. "diye yazıyordu. Bu tanımıyla Osmanlı İmparatorluğundan apayrı bir yapısı olacaktı. Monarşik ve teokratik biçimleri reddediyordu. Sömürgeciliğin, emperyalizmin ve ırkçılığın da kesinkes karşısındaydı. Ulusal devlet şekli, başka şekillere varmak için bir araç değildi, başlıbaşına bir amaçtı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından önce "Müdafaa-i Hukuk" adı a-

Kurtuluş Savaşı günlerinin cephesinde bir top bataryası atışa hazırlanıyor (Üstte) Kurtuluş Savaşı günlerinin Ankarası'nda Anafartalar caddesi. (Sağdaki iki katlı binanın ❫ yerinde şimdi Belediye var) (Ortada) O günlerin Ankara'sında Ulus'tan Yenişehir'e doğru (Altta)

tında belirlenen fikir, hem doktrin hem de aksiyon olarak tamamiyle ideolojikti. Birinci Dünya Savaşını kazanan emperyalistlerle, 1917 ihtilâliyle komünist bir sisteme geçen Rusya'nın öncülük ettiği Doğu Bloku arasında, ideolojik bağımsızlığının yolunu bizzat kendisi çizmişti. Ne bir yarı sömürgelik, ne de Sovyetler Birliği uyduluğu... Bu yüzdendir ki verdiği savaşın adı "İstiklâl-Bağımsızlık" savaşı idi.

Bağımsızlık savaşı dış düşmanlara karşı yapılıyordu. Ama bunlara paralel olarak bir de iç savaş sürdürülüyordu ki zaman zaman büyük güçlükler yaratıyor, gencecik devletin hayatını tehlikelere sokuyordu. İstanbul Hükümetinin düzenlediği tertiplerle ve iç isyanlarla uğraşılmak zorunluğu doğuyordu. Yirmiye yakın başkaldırma hareketinin amacı, Ankara'da yeşermeye başlayan Ulusal Devleti boğarak İstanbul hükümetinin emellerini, aslında yabancı planlarını gerçekleştirmekti ve bunların tümü Halifelik ve Sultanlık adına yapılıyordu.

Ulusal Türk Devleti İstanbul Hükümeti ile Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Ankara'daki Temsil Heyeti arasında açık ve gizli süren işte bu çatışmalar sonunda olmuştu.

Yeni Türkiye Devleti ilk iki yıl içinde iktidarının millileştirilmesi yolunda üç büyük girişimde bulunmuştu :

1) 1921 Anayasasiyle egemenliğin millete ait olduğunu hukukileştirmişti ;

2) Bu ilkenin tutarlı sonucu olarak Sultanlığı kaldırmıştı ;

3) Nihayet, rejimin adını koymuş, Cumhuriyet'i ilân etmişti. Cumhuriyet, şeriate dayanan bir monarşiden layık ve demokratik bir sisteme varılmasını sağlamıştı ve bu temel üstüne kurulmuştu.

SALTANAT TACINI MİLLETE GİYDİREN İKİ TARİH BELGESİ

Ulusal Egemenlik ilkesinden çıkarılan ilk sonuç, doğrudan doğruya altıyüz yıllık Osmanlı Saltanatının kaldırılması oldu. (1.11.1922)

Bağımsızlık Savaşımızın zaferle sona ermesi üzerine batılı devletler Ankara'yı barış görüşmelerine çağırırlarken bir davet mektubu da İstanbul'daki hükümete yollamışlardı. İmparatorluğun son Sadrazamı Tevfik Paşa durumu Ankara'ya bildirince Büyük Millet Meclisi'nde kızılca kıyamet kopmuş ve bu telgraf bardağı taşıran son damla olmuştu.

O gün Mustafa Kemal Paşa'nın Başkanlığı altında toplanan Meclis'te Tevfik Paşa'nın telgrafı okununca kürsüye fırlayan hatipler heyecanla konuşmalar yapmaya, içlerinin ateşini dökmeye başladılar.Genel olarak olayları layık açıdan yorumlayanlar Saltanatı demokrasiye dayanarak reddediyorlardı. Onlara göre "Saltanata alışmış İmparatorlar" ulusal egemenlikten canavar gibi korkarlardı. Var olan Osmanlı Saltanatı değil, milletin Saltanatı idi. İstanbul'da oturan Padişah bir hain'di; adamları da Loyd George'un polisleri idiler. Nihayet İstanbul'da meşru bir hükümet de yoktu. Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin toplanması basit bir isyan olayı değildi. Sevr Antlaşmasına rağmen, ulusal egemenliğin ve bağımsızlığın bütün dünyaya ispat edilmesi idi."

Meclis'te İslâma bağlı görüşlerini koruyan ve savunan milletvekilleri de vardı. Onlar da bizzat Anayasanın şeriate aykırılığını ileri sürüyor, fakat zayıf kalıyorlardı.

Sadrazam Tevfik Paşa önce Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına, sonra da Meclis'e çektiği telgraflarda barış konferansı için batılı devletler tarafından çağrılmış olduklarını bildirerek bu konuda Ankara ile işbirliği yapma isteğinde bulunduklarını yazıyor, yetkili bir mürahhasın İstanbul'a gönderilmesini istiyordu.

Büyük Millet Meclisi'ni çileden çıkaran, Tevfik Paşanın İstanbul'da hâlâ bir hükümetin varlığından sözetmesi oldu. Bütün hücumlar da doğrultuda yoğunlaştırıldı ve sonunda,yüzyılların davası,Meclis'in bir gün ara ile verdiği iki kararla çözüm yoluna kavuşturulmuş oldu. Bu kararlardan ilki 30 ekim 1922 tarihini taşıyan "Saltanatın kaldırıldığına", öteki de bir gün sonranın geceyarısına doğru verilen "Türklerin bir

Halk Hükümeti Yönetimi" kurduğuna dair başlıklar taşıyorlardı. Kararlar bütün dünyada günün en önemli konusu olmuştu.

Birer tarih belgesi olan her iki kararın özetlerini günümüzün Türkçesiyle alıyoruz:

"Osmanlı İmparatorluğunun çöküp Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kurulduğuna dair Genel Kurul Kararı : Karar sayısı 307 30 Ekim 1338 (1922)

"Osmanlı İmparatorluğunun çöktüğüne ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu yerine geçip onun ulusal sınırlar içinde mirasçısı olduğuna ve Anayasa ile egemenlik hakkı ulusa verilmiş olduğundan İstanbul'daki Padişahlığın tarihe gömüldüğüne ve İstanbul'da meşru bir hükümet kalmamış olup İstanbul ve çevresinin Büyük Millet Meclisi'ne ait ve bu yüzden oraların yönetimininde Büyük Millet Meclisi memurlarına verilmesine ve Türk Hükümetinin meşru hakkı olan Halifelik makamını tutsak bulunduğu yabancıların elinden kurtaracağına karar verildi."

İkinci karar da şu idi :

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin egemenlik hakkının gerçek temsilcisi olduğuna dair Genel Kurul Kararı " Karar Sayısı 308 1/2 Ekim 1338 (1922)

(Hayli uzun bir tarihçe ile gerekçeden sonra)

1) Anayasa ile Türkiye halkı, egemenlik hakkının gerçek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tüzel kişiliğinde bölünememek, parçalanamamak ve başkalarına devredilememek üzere temsile ve bilfiil kullanmaya ve ulusal iradeye dayanmayan hiç bir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misak-ı Milli sınırları içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka hükümet şekli tanımaz. Böylece Türkiye halkı kişi egemenliğine dayanan İstanbul'daki hükümet şeklini 16 Mart 1336 (1920) den itibaren ve sonsuza dek tarihe geçmiş sayar.

2) Halifelik Osmanoğullarına ait olup Halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından buhanedanınbilim ve ahlâk bakımından en üstün olanı seçilir.

Türkiye Devleti Halifelik Makamının dayanağıdır."

YENİ DEVLET LOZAN'DA DÜNYAYA KABUL ETTİRİLDİ

Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi Ankara'da altıyüz yıllık Sultanlık kurumunu tarihe gömerken cephelerde savaş sona ermişti ve Lozan Konferansı başlamak üzereydi. 10 Ağustos 1920'de İtilâf devletlerinin Paris yakınlarında Sevr'de Osmanlı murahhaslarıyla imzaladıkları Sevr barış (!) antlaşması çoktan paçavraya çevrilmiş ve atılmıştı.

Ateşli savaştan sonra başlayan diplomatik savaşı, Mudanya müterakesinden itibaren, Başkomutan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi altında Batı Cephesi eski Komutanı ve yeni Dışişleri Bakanı İsmet Paşa yürütüyordu ve yürütmeye devam edecekti. Barış görüşmeleri İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılıyordu. Yedi düvelin mürahhasları karşımızda idiler. Aylarca süren çetin tartışmalarda Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllardan birikmiş hesapları tasfiye olunuyordu. Nihayet 24 Temmuz 1923 de Türkiye adına İsmet Paşa şerefli bir barış antlaşmasına imzasını atıyor ve böylece dünkü düşmanlarımız olan emperyalistler kılıcımızın hakkı olarak kazandığımız bağımsızlığımızı kabul etmiş oluyorlardı. Askeri zaferi diplomasi zaferi tamamlamıştı.

CUMHURİYETİN İLK YILLARI

Lozan Barış Antlaşmasını da gerçekleştirmek suretiyle Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi görevini şerefli bir şekilde sona erdirmiş oluyordu. 1923 Ağustosunda yapılan genel seçimin getirdiği İkinci Dönem Meclis memleketin sosyal ve ekonomik

İstanbul'un kurtulduğu gün : 6 Ekim 1923 İstanbul - ne ben ne çocuklarım bunu unutmayacağız !

Türkiye Cumhuriyetinin ilk Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve ilk Başbakan İsmet Paşa, 1923 lerde yanyana. . .

kalkınması için yeni bir atılıma girişecek, Yeni Devleti çağdaş uygarlık düzeyi doğrultusunda güçlendirecekti.

Öte yandan rejimin adını koymak şerefi de İkinci Meclise nasibolacak ve 29 Ekim 1923 gününün saat 20.30'unda, bütün milletvekilleri ayakta üç kere haykıracaklardı: "Yaşasın Cumhuriyet!"

Hemen ardından Türkiye'nin bütün şehir ve kasabalarında 101'er pâre top atılarak, yüzyılların mücadelesi sonunda ulaşılan ve o gün de adını almış olan rejimi, Türkiye'nin artık bizzat kendi halkı tarafından yönetileceği bütün dünyaya duyurulacaktı.

Yeni başlayan dönem devrimci düzenin yerleştirilmesi, savunulması ve karşıt direnişlerin bastırılması dönemi olacaktı. Anayasa alanında önce iktidarın millileştirilmesine ve düzenlemesine devam olunacaktı. Sonra bir göstermelik gibi kalmışolan halifelik kaldırılacak, eğitim ve öğretim birliği gerçekleştirilecekti. Tekke ve zaviyelerin kapatılması, şapka ve kıyafet gibi devrim hareketleri sağlanacaktı. Nihayet, en önemlisi olarak layıklık anayasa sistemie hakim kılınacak, lâikliğe aykırı bütün hükümler anayasadan çıkarılacaktı.

Bütün bu sayılanlar birer birer Cumhuriyetin ilk yılları içinde başarıldı. Ne var ki Cumhuriyet, bu devrimleri gerçekleştirmeve çalışırken zaman zaman engellerle karşılaşıyor, başkaldırmaları bastırmak zorunda kalıyordu. İçeride ve dışarıda karşı devrimciler uyanık ve ayaktaydılar. Saltanatın, halifeliğin, tekke ve zaviyelerin kaldırılması tepkisiz kalmadı.Dinci çevreler başlarını kaldırmaktan geri kalmadılar. Çıkarlarının elden gitmesi onları harekete geçirmişti. Silifke'de, Bursa'da, Reşadiye'de, Adapazarı'nda çıkan seslere katılan bir askeri Hoca şer'i olmadığından ötürü iktidarın meşru da sayılamıyacağını savunuyordu. Daha etkin bir olay "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" adıyla bir siyasi muhalefet grubunun bu dönemde Büyük Millet Meclisi içinde oluşması ve Mustafa Kemal Paşa'nın dünkü silah ve mücadele arkadaşlarının bu partiyi bayrak yaparak dincilere cesaret vermeleri, Mustafa Kemal Paşa'yı silmeye çalışmalarıydı.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin teşkilâtlanmasından ve çalışmaya başlamasından pek az zaman sonra Doğu'da Şeyh Sait ayaklanması patlak verdi. Bu isyanın başlıca özelliği milli bütünlüğü bozmayı amaçlamasıydı. Şapka'nın kabul edilmesi, Çerkeş, Rize, Erzurum, Maraş olaylarına yolaçmış, nihayet 1930'da Menemen olayı bu sinsi savaşın son kanlı halkasını teşkil etmişti.

Cumhuriyet'in ellinci yılını çoktan geride bıraktığımız şu yıllarda bile ilericilerle din çıkarcısı yobazların mücadelesi kimi politika madrabazlarının da himayesi altında açıktan veya samanaltından yürütülmeye devam edilmekteydi.

BAŞLICA KIŞKIRTMA NEDENLERİNDEN BİRİ DE KADIN OLUYORDU

Yeni Türk devletini eskisinden ayıranbellibaşlı ilkelerden biri layıklık ise öteki de demokrasinin gereği olarak kadın-erkek eşitliği idi. İmparatorlukta, özellikle gerileme döneminin son yüzyıllarında kadın, yobaz dincilerin elinde ilericiliğe karşı başlıca silahlardan biri olarak kullanılmıştı. Haremine dört nikâhlı kadın kapatmanın dinde maddesini bulan softa, parmağının ucu görünen kadını ahlâksızlıkla suçlamakta sakınca görmezdi. Yarı beline kadar toprağa gömüp taşlayarak öldürme gibi dünyanın en vahşi cezası, Osmanlı İmparatorluğunda, zina yaptığı iddiasıyla bir kadına uygulanmıştı.

Yeni Türk Devletinin ilkelerinden biri de kadına lâyık olduğu özgürlüğü ve şerefi vermekti. Halk yönetiminde kadın- erkek eşitliği başlıca temellerden biriydi. Kısa zaman içinde bu yeni devlet, batılı ülkelerin o yıllarda daha pek azında bulunan seçme ve seçilme hakkını da Türk kadınına tanıyacak ve onu önce Belediye Meclislerine, sonra Parlamentoya oturtacaktı.

Ancak kadına verilen bu hakkın İmparatorluktan kalma bir yobaz zihniyeti hortlatmaması da olanakdışı idi. Cumhuriyetin ilânından sonra, 1925 yılında İskilipli Atıf Hoca adında birinin "tesettür-ü şer'i" (şeriata uygun örtünme) adıyla çıkardığı bir broşür yaşamakta olan bir zihniyeti, kadın-erkek eşitliği devriminin ne çeşit bir engele karış gerçekleştirilmiş olduğunu göstermeye yeterdi.

Bu broşüre göre Müslüman Türk kadını büluğa erdikten sonra başı dahil olmak üzere bütün vücudunu bürüyecek bir çarşafla örtünmeliydi. Bu kıyafette bir kadın şeriatın izin verdiği ölçü dışında, mahremi olan erkeklerden başka, hiç kimseye vücudunun hiç bir uzvunu gösteremez, meşru bir neden olmadıkça evinden çıkıp başkalarıyla konuşamazdı.

Bu kurallara bağlı olan Türk kadınının sosyal hayattaki durumu ve davranışları da gayet ilgi çekici idi : Bu kadının bütün özelliği herşeyden evvel gözündeki sürme, parmaklarındaki yüzük, ayağındaki gümüş halka gibi açık süslerini; gerdanındaki kolye, kulağındaki küpe, kolundaki bilezik gibi görünmez süslerini ve bunların takıldığı vücut kısımlarını mahremi olmayan erkeklere göstermemesiydi. Sadece yüzü ile elleri görünebilirdi. Çünkü erkekler sadece bu yerlere şehvetsiz bakabilirlerdi.

Nağmesi haram sayılacağından kadın şarkı da söyliyemezdi.

Sokakta gezerken aslında kadının sımsıkı kapanması gerekirdi ama bastığı yeri görebilmesi için bir gözünün açık kalmasına müsaade edilebiliyordu.

Bu anlattıklarımızın çok değil, sadece elli yıl önceye ait bir inanç olduğunu söylemek nereden nereye gelinmiş olduğunu göstermeye yeter olmalıydı.

Ne var ki pusuya yatmış olan sahte dincilerden kimileri çok partili demokrasiye geçişi fırsat bilerek hürafelerle dolu batıl inanışları hortlatmaya, gerilikleri birer birer su yüzüne çıkarmaya elverişli bir ortam hazırlamaktan geri durmadılar. Ellerinden gelse, güçleri yetse bu gün bile kadının elinden haklarını alarak onu eski işkence hayatına sokacak kimselerle yan yana yaşamakta olduğumuzu görmek kimseyi şaşırtmamalıydı. Geri kalmış ülkelerde cahil insanların ellerinden oylarını gasbetmenin yollarından biri de dinci görünmek ve kadını alet diye kullanıp namusluluk taslamaktı.

SİYASİ HAYAT BAKIMINDAN YENİ DEVLET

Sosyal hayatı bakımından İmparatorluk dönemi ile kıyaslanması çok ibret verici olan Yeni Türk Devleti siyasi açıdan da ondan ilginç çizgilerle ayrılıyordu. 1920'den Cumhuriyetin ilân edildiği 1923'e kadarki, daha çok askeri nitelikte mücadele ile geçmiş olan dönemi bir yana bırakacak olursak Cumhuriyetin ilânından sonraki devlet hayatı, Anayasa Profesörlerimizin koyduğu adla "Tek Partili Cumhuriyet" ve "Çoğulcu Cumhuriyet" olarak ayrılıyordu.

1923 den 1945'e kadar sürmüş olan ilk dönemde Türkiye'nin çehresini değiştiren sosyal devrimler gerçekleştirilirken siyasi bakımdan fazla bir gelişme görülmemişti. Cumhuriyetin ilâniyle başlayan bu dönemde Halifelik kaldırılmış, din işleri devlet işlerinden ayrılmış, eğitim, kılık kıyafet, hukuk ve yazı devrimleri bu dönemin ilk birkaç yılı içinde başarılmıştı. Siyasi bakımdan atılan en ileri adım ise 1876 Kanun-u Essasisi'nin ve 1921 Teşkilât-ı Esasiye kanununun kaldırılarak 1924 yılında Yeni Devleti sağlam temeller üstüne oturtan Teşkilât-ı Esasiye Kanununun çıkarılması oldu.

Politika açısından bu dönemin özelliği fiili bir Tek Parti rejimini kapsaması idi. 1923'de Halk Fırkası adıyla kurulup, 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası olan, 1935'te ise adı "Cumhuriyet Halk Partisi" olarak son şeklini alan siyasi Parti, ölünceye kadar Atatürk'ün, 1938'den 1973'e kadar İsmet İnönü'nün daha sonra da Bülent Ecevid-in liderliklerinde hizmet görmüştü. Kısa adıyla CHP 1923'den 1945'e kadar, aralıksız 22 yıl tek başına iktidarı temsil etmiş Türkiye'yi çağdaş devlet kılan bütün devrimleri gerçekleştirmiş ve ülkeyi yönetmişti. Bu uzun dönemde İktidar Partisi karşısında

1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuşsa da ikisi de uzun ömürlüolamamışlar,yol açtıkları üzücü olaylar üzerinebirincisi hükümet kararıyla, öteki kendisinin aldığı kararla kapılarını kapatmışlardı.

1923-1945 Döneminin başlıca özelliği devrimciliği olmuş ve geri kalmış bir ülkenin kalkındırılması çabalarıyla geçmişti. Bizzat Atatürk'ün de isteği halk idaresini kemaliyle işletmek, Parlamentoda samimi bir denetim sağlamak, çok partili hayata bir an önce geçmek olduğu halde sosyal koşullar bu olanağı uzun zaman vermemiş, O'nun ölümünden sonra araya bir İkinci Cihan Savaşı girmiş ve savaş sona erer ermez de rejimin normalleşmesi tedbirlerine geçilmişti.

Tek Partili Cumhuriyet kural bakımından çelişki içinde görülmüşse de, tek parti ile yönetilen başka ülkelerde olduğu gibi aşırılıklara düşülmemiş, sözgelişi, nazizm, faşizm veya bolşevizm gibi özgürlüğe karşı olan sistemlere dönüşülmemişti.

1945 yılında başlayan çoğulcu Cumhuriyet Döneminde ise ilk beş yıl, hâkim Parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iyiniyetle gerçek demokrasiye geçişin koşullarını sağlamak, tek parti rejiminin demokrasiye aykırı kanunlarını tasfiye etmek ve serbest seçim ortamını yaratmasıyla geçti. 1950'de dürüstlük içinde yapılmış bir genel seçimle iktidar ilk kez el değiştiriyordu. Yeni İktidar Partisi Demokrat Parti, aynı Anayasa ve Anayasal mekanizma içinde seçimlerde çoğunluk sistemine dayanarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde on yıl süreyle egemen oldu.

1950-1960 Döneminde, Demokrat Parti'nin, siyasi iktidarı ulusal egemenlik, ya da ulusal irade kavramıyla karıştırmak gibi bazı tutum ve davranışları memleketi tehlikeli bir ortama doğru sürüklemeye başlayınca Silahlı Kuvvetler müdahale etmek durumunda kaldılar.

İktidarı döneminde Demokrat Parti yasama çoğunluğunu, kurucu iktidarmış gibi her şeyi yapabilir, hatta "hilâfeti bile geri getirebilir" güçte görmeye başlayınca memleketin aydın ve ilericilerini karşısında bulmuştu. Özellikle bu aydın çevrelerle yoğunlaştırılan bir muhalefet, Silahlı Kuvvetlerin desteğiyle 27 Mayıs 1960'da ihtilâle dönüşünce Türkiye yeni bir döneme girmiş oluyordu. Devrim'liği veya hükümet darbesi oluşu ne kadar tartışılsa da, 27 Mayıs Türkiye'nin siyasi hayatına, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına getirdiği yenilikler bakımından yapıcılarını çok geride bırakmıştı. Bu hareketin ürünü bir "Kurucu Meclis" tarafından yapılan 1961 Anayasası sosyal ve özgürlükçü bir demokrasi ortamının yaratılmasında en büyük etken olmuştu.

1961'de yeni Anayasa'nın ışığı altında başlayan dönem geçmişte kalanlara göre çok değişik bir çehre gösteriyordu. Yeni sosyo-ekonomik koşullar oluşmuş, çoğulcu bir siyasi hayatı kadrolamıştı. Ülkedeki endüstrileşme sonucu, özellikle yeni Anayasanın grev hakkını da vermiş olması üzerine işçi sınıfının ön plana çıkması sendikaları ağır basan bir siyasi güç haline getirmişti.

1961-1971 dönemininin siyasi bakımdan özelliği ise Koalisyon hükümetlerine yer vermesi oldu. 1961 genel seçimi, hiç bir partiye tek başına hükümet kurma gücü vermediği için ülke 1965 yılına kadar koalisyon kabineleriyle yönetilmişti.

1965 Genel seçimlerinde en çok oy toplamış olan Adalet Partisi yapılmasına katılmadığı bir Anayasanın uygulayıcısı durumunda idi. Anayasa'nın sosyal niteliği uygulama planına geçirilmiş olmakla beraber gerekli reformlar henüz yapılmamıştı. Ülkenin anarşik bir ortama sürüklendiği sıralarda asıl kökendeki nedenler aranacak yerde suçun Anayasa'da aranması, bazı çevrelerce 1961 anayasasının "fazla özgürlükçü", hatta "lüks" sayılması geriye doğru umutla bakanlara cesaret veriyordu. 1969 seçimlerinde Adalet Partisi en çok oy alan Parti olarak kaldıysa da durumu bunalımdan kurtaracak bir çözüm getiremedi.

1971 yılının 12 Martında yeni bir Silâhlı Kuvvetler Müdahalesi olmuş ve Adalet

Partisi iktidarının Başbakanı Süleyman Demirel'i istifaya zorlamıştı. Yasama organı olduğu gibi bırakılmış ve Silahlı Kuvvetlerin isteği üzerine Partiler üstü ve dışı nitelikte, hiç bir siyasi rejimle bağdaşmayan hükümetler kurulmuştu.

Parlamento dışı güçlerce, ki bunların başında her zaman ordu geliyordu, kurdurulan hükümetlerin Meclislerle kurduğu diyalog bazı anlaşmazlıklar yaratmakla beraber, aslında, belli bir ana çizgi üzerinde anlaşmaya varılmıştı. Tüm aksaklıklardan ve sarsıntılardan sorumlu tutulan 1961 Anayasası, bir anlaşma ortamı içinde zaman zaman değişikliklere uğratılmış, esas sisteminden de hayli uzağa götürülmüştü.

14 Ekim 1973 Genel Seçimleri 12 Mart 1971 rejimine son vermiş oluyordu. Türkiye'de 1960 hareketi gibi yarı askeri 12 Mart rejimi de, hayli çalkantılı bir dönemde, seçimle, halkın hakemliği ve kararıyla kaldırılmıştı. Cumhuriyet Halk Partisinin çoğunluğu elde ettiği 1973 seçimleri bu bakımdan yeni ve değişik sosyo-ekonomik koşulların gerçekçi bir tablosunu da yansıtmaktaydı.

Oyların çoğunu almış olmakla beraber tek başına hükümet kuracak sayının altında kalan CHP, Genel Başkanı Bülent Ecevit'in kurduğu koalisyon hükümetinde koalisyon ortağı Milli Selâmet Partisiyle birlikte ancak yedi ay kadar çalışabilmiş, ortaklığın devamını olanaksız gören Ecevit Başbakanlıktan çekilmişti. Bu kısa dönemde Türkiye, Kıbrıs'ta dayanılmaz hale gelen Rum baskısına karşı soydaşlarımızın can ve mal güvenliğini korumak için Kıbrıs'a asker çıkararak giriştiği barış harekâtıyla memleket içinde ve dünyada geniş bir saygınlık kazanmıştı.

İki Parti koalisyonunun yürümemesi üzerine Bülent Ecevit çekilince bu kez Adalet Partisi'nin öncülük ettiği dört Parti ortaklığıyla bir koalisyon kuruldu. Siyasi eğilimleri açısından ılımlıdan aşırıya kadar sağ fikirlerde birleşmiş olan iktidar koalisyonu ortağı partiler karşısında Cumhuriyet Halk Partisi sosyal adaleti gerçekleştireceğine inandığı sol ilkeleriyle Parlamento içinde Ana Muhalefet Partisi olarak görev yapmakta idi.

Zaman zaman iktidardaki partilerle muhalefet arasında sert tartışmalar görülmesine, iktidarı oluşturan bazı partilerin hiç de öğünülmiyecek çağdışı görüşlerin savunucusu kesilmelerine, dini, gericiliği ve kaba kuvveti politika aracı gibi kullanmalarına ve bütün bunların umut kırıcı etkiler yapmasına rağmen Türkiye bütün dünya'da yaşadığımız yüzyılın gerçek demokrasilerinden birini oluşturmuş olarak öğünebilirdi.

OLAYLAR KRONOLOJİSİ

İMPARATORLUK DÖNEMİNDEN

ÖNEMLİ OLAYLAR

1566 : Kanuni Sultan Süleyman öldü.
1569 : İstanbul'da büyük bir yangın oldu. Fransa'ya kapitülasyon veren antlaşma.
1571 : Türk donanması İnebahtı'nda ağır yenilgiye uğradı.
1574 : Edirne'de Selimiye camii hizmete açıldı.
1588 : Başmimar Sinan Ağa öldü.
1606 : İngiliz gemicileri Türkiye'ye tütünü tanıttılar.
1617 : Sultanahmet camii ibadete açıldı.
1621 : İstanbul'da çok şiddetli bir kış. Boğaz ve Haliç donda.
1622 : Padişah Osman II. (Genç Osman) Yeniçeriler tarafından boğuldu.
1634 : Murat IV, Şeyhülislâmı idam ettirdi.
1635 : Şair Nef'i boğduruldu.
1650 : Celâli Katırcıoğlu Mehmet'e sancak beyliği verildi.
1656 : Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa koyu yobazlara savaş açtı.
1669 : Yangın İstanbul'un yarısını kül etti.
1683 : Ordu Viyana önünde bozguna uğradı.
1697 : Türk ordusu Zenta'a yenildi 20.000 şehit verdik.
1711 : Türkler Prut'ta Rus ordusunu bozguna uğrattılar, fakat zafer Baltacı Mehmet Paşa'nın gafleti yüzünden değerlendirilemedi.
1726 : İstanbul kadınlarının sokaklarda süslü gezmeleri yasaklandı.
1774 : Rusya ile Küçük Kaynarca antlaşması imzalandı.
1778 : Şahin Giray Kırım Hanlığını ilân etti.
1788 : Ruslar Özi'yi zaptedince Abdülhamit I. kahrından öldü
1807 : İstanbul'da Kabakçı Mustafa ayaklanması oldu.
1822 : Devlete baskaldıran Tepedelenli Ali Paşa öldürüldü.
1826 : Mahmut II. Yeniçeri ocağını kaldırdı.
1830 : Sırbistan'a özerklik verildi.
1832 : Mısır Valisi Mehmet Ali isyan etti.
1839 : Tanzimat ilân olundu.
1845 : Galata köprüsü yapıldı, 3 gün bedava geçildi.
1847 : İstanbul'da esir pazarı kaldırıldı.
1853 : Ruslar iki filomuzu Sinap'ta kıstırıp yaktılar.
1854 : Kırım savaşında Ruslar yenildi.
1856 : Paris Antlaşması imzalandı.
1865 : İstanbul'da kolera salgını oldu.
1876 : Bulgaristan İmparatorluğa başkaldırdı.
1876 : Sultan Aziz hal edildi. Murat V Padişah oldu. Hastalığı anlaşılan Murat V yerine Abdülhamit II tahta çıktı.
1876 : Birinci Meşrutiyet ilân edildi.
1877 : Rusya iki koldan Türkiye'ye saldırdı.
1878 : Ruslar Doğu'da Erzincan'a dayandılar. Batıda Gazi Osman Paşa yaralanıp esir düştü.
1882 : İngiltere Mısır'ı işgal etti.
1885 : Mithat Paşa Taif'te boğduruldu.
1908 : İkinci Meşrutiyet ilân edildi.
1909 : 31 Mart gerici ayaklanması oldu.Abdülhamit II hal' edildi Reşat V Padişah oldu.
1911 : Trablusgarp savaşında yenildik.
1912 : Balkan savaşında bozguna uğradık.
1914 : Birinci Dünya Savaşına katıldık.
1918 : Mehmet Reşat V öldü Vahidettin Padişah oldu.
1918 : Dünya savaşından yenik çıktık.

CUMHURİYET DÖNEMİNDEN ÖNEMLİ TARİHLER

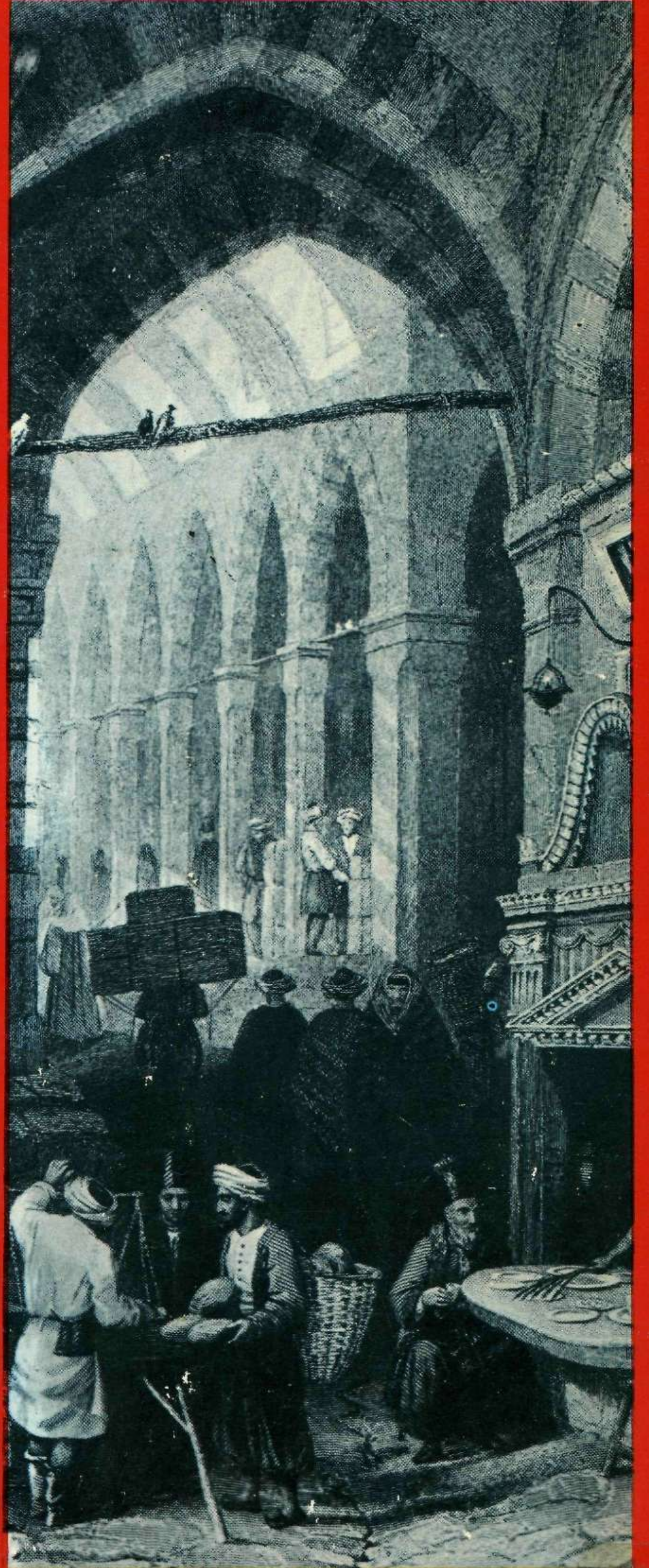
1918 : 30 Ekim . Mondros Mütarekesi imzalandı.
31 Ekim. Mustafa Kemal Yıldırım Orduları komutanı.
13 Kasım. İtilâf Donanması İstanbul'a geldi.
21 Aralık. İstanbul Mebuslar Meclisi feshedildi.
1919 : 21 Ocak. Güneyde Adana cephesi kuruldu.
21 Nisan. İtalyanlar Antalya'yı işgal etti.
30 Nisan. Mustafa Kemal 9. Ordu Müfettişi oldu.
15 Mayıs. Yunanlılar İzmir'i işgal etti.
19 Mayıs. Mustafa Kemal Samsun'a çıktı.
28 Mayıs. Havzadan vali ve komutanlara ilk tebligat.
29 Mayıs. Yunanlılara karşı Ayvalık'ta ilk askeri direniş.
28 Haziran. Balıkesir'de ilk Redd-i İlhak kongresi.
8 Haziran. Mustafa Kemal Erzurum'da askerlikten istifa etti.
23 Temmuz. Erzurum Kongresi toplandı.
4 Eylül. Sivas Kongresi toplandı.
20 Ekim. Nazır Salih Paşa ile Amasya mülâkatı.
27 Aralık. Mustafa Kemal Temsil Heyetiyle Ankara'da.
1920 : 12 Ocak. İstanbul Mebuslar Meclisi açıldı.
16 Mart. İtilâf Devletleri İstanbul'u işgal ettiler.
18 Mart. İngilizler basınca İstanbul Meclisi dağılma kararı verdi.
19 Mart. Mustafa Kemal Ankara'da Meclis topluyor.
23 Nisan. Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da açıldı.
30 Nisan. Yeni Türk Devleti kurulduğu yabancılara bildirildi.
10 Ağustos : Bâbıâli'nin murahhasları Sevr'i imzaladılar.
13 Eylül. Halkçılık programı ilân edildi.
1921 : 9/10 Ocak. I İnönü zaferi kazanıldı.
20 Ocak. İlk Teşkilât-ı Esasiye kanunu yapıldı.
30 Mart. II. İnönü zaferi kazanıldı.
13 Eylül : Sakarya meydan savaşı kazanıldı.
1922 : 22 Mart. İtilâf Devletleri Türkiye'ye mütareke önerdiler.
30 Ağustos. Başkomutanlık meydan savaşı kazanıldı.
9 Eylül. Düşman koğuldu. Ordumuz İzmir'e girdi.
11 Ekim. Mudanya mütarekesi imzalandı.
1 Kasım. Sultanlık tarihe gömüldü.
17 Kasım. Vahidettin İstanbul'dan kaçtı.
20 Kasım. Lozan Konferansı açıldı.
1923 : 1 Nisan Meclis seçimi yenilemeye karar verdi.
24 Temmuz.Lozan antlaşması imzalandı.
6 Ekim. Türk Ordusu İstanbul'a girdi.
13 Ekim. Ankara yeni Devletin Başkenti oldu.
29 Ekim. Cumhuriyet ilân olundu.
1924 : 3 Mart. Halifelik kaldırıldı.
3 Mart. Eğitimim Birleştirilmesi kanunu çıkarıldı.
9 Kasım. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu.
1925 : 11 Şubat. Doğu'da Şeyh Sait ayaklanması oldu.
20. Ekim. Şapka kanunu kabul edildi.
30 Ekim. Tekkeler ve Türbeler kapatıldı.
1926 : 17 Şubat. Medeni kanun kabul edildi.
1928 : 5 Nisan. Dinle ilgili maddelerin Anayasadan çıkarılması.
1 Kasım. Yeni Türk Harfleri kabul edildi.
23 Aralık . Menemen'de Kubilay şehit edildi.
1938 : 10 Kasım. Atatürk öldü. İnönü II. Cumhurbaşkanı seçildi.

20. YÜZYIL DOSYASI

Yüzyılımıza şekil veren büyük olay ve fikirlerin, kişilerin bol resimli öyküleri

BİR CUMHURİYET DOĞUYOR

Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmayı ve mirasını bölüşmeyi amaçlayan Batı emperyalistleri, onun gerilemesinden yararlandılar ve İmparatorluğu, tarihinin en ağır yenilgisine uğrattılar. Ne var ki, yenilen, halkla ilişkisi çoktan kopmuş, saray ve etrafındaki işbirlikçi çıkarcılardan ibaretti. Öte yandan Türk Milleti tutsaklığı kabullenmeyecek, büyük önder Mustafa Kemal'in açtığı bayrak altında Ulusal Kurtuluş Savaşıyla bağımsızlığını kendi gücüyle kazanacaktı

Sekizinci kitap
KARTALLARIN SAVAŞI

50 Lira